

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

**УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНІВ
ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ**

Науково-практичний довідник

Київ 2023

УДК 343.985.7:343.983:341.322.5

У 90

Авторський колектив

Нечеснюк М.В., Вознюк А.А., Саковський А.А., Атаманчук В.М.,
Полтавський А.О., Чернявський С.С., Арешонков В.В.,
Шевчишен А.В., Левицький А.О., Віткалова А.Є., Жук І.В.,
Малиш С.Г., Мировська А.В., Бурлака В.В.

Рецензенти:

Дудоров О. О. – професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

Антощук А. А. – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 30.11.2023р. (протокол № 23).

У 90 Участь спеціаліста в розслідуванні порушень законів та звичаїв війни [Текст] : наук.-практ. довідник / [М. В. Нечеснюк, А. А. Вознюк, А. А. Саковський та ін.] ; за заг. ред. В. В. Чернея, М. С. Цуцкірідзе, С. Г. Кримчука. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 114 с.

У довіднику висвітлено правові підстави залучення спеціаліста до слідчих (розшукових) дій, зокрема на різних стадіях огляду місця події. Крім загальних дій спеціаліста під час розслідування правопорушень, акцентовано на особливостях його роботи під час документування порушень законів і звичаїв війни. Детально розглянуто роботу спеціалістів у разі виявлення зброї, вибухових пристроїв і слідів їх застосування.

Для працівників поліції, органів досудового розслідування, спеціалістів-криміналістів, а також науково-педагогічних працівників і здобувачів юридичної освіти.

УДК 343.985.7:343.983:341.322.5

© Національна академія внутрішніх справ, 2023
© Головне слідче управління Національної поліції
України, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ	6
1.1. Основи міжнародного гуманітарного права.....	6
1.2. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки порушення законів і звичаїв війни....	10
1.3. Різновиди порушень законів і звичаїв війни.....	14
1.3.1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням.....	14
1.3.2. Вигнання цивільного населення для примусових робіт.....	15
1.3.3. Розграбування національних цінностей на окупованій території.....	16
1.3.4. Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом.....	17
1.3.5. Інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.....	18
1.3.6. Віддання наказу про порушення законів і звичаїв війни.....	20
1.3.7. Порушення законів і звичаїв війни, поєднані з умисним вбивством...	21
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА-КРИМІНАЛІСТА ДО СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	
2.1 Основні слідчі (розшукові) дії.....	22
2.2 Залучення спеціаліста до слідчих (розшукових) дій.....	24
2.3. Огляд. Поняття, мета та завдання огляду.....	29
2.4. Основні засади огляду місця події.....	37
2.5. Особливості роботи спеціаліста-криміналіста при розслідуванні воєнних злочинів.....	42
РОЗДІЛ 3. ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИЛУЧЕННЯ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ І СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	
3.1. Огляд місця виявлення або застосування вогнепальної зброї.....	50
3.1.1. Сліди вогнепальної зброї.....	53
3.2. Заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю на місці події.....	58
3.3 Огляд місця виявлення вибухового пристрою та слідів його застосування.....	61
3.4. Огляд місця вибуху. Фіксація результатів огляду.....	63
3.4.1. Сліди вибуху.....	69
3.4.2. Фіксація результатів огляду місця вибуху.....	73
3.5. Особливості проведення огляду місця вибуху в зоні проведення бойових дій.....	76
3.6. Використання заборонених міжнародним правом боєприпасів.....	81
3.7. Використання мін, заборонених міжнародним правом.....	88
3.8. Особливості проведення огляду схованок зброї, боєприпасів в зоні проведення бойових дій.....	96
4. Заходи безпеки при огляді місця події за фактом вибуху	100
Додаток 1.....	102
Додаток 2.....	104
Список використаних та рекомендованих джерел.....	109

Перелік умовних позначень

АРК – Автономна Республіка Крим

АТО – Антитерористична операція

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

«ДНР» – «Донецька народна республіка» (встановлений рф режим на окупованій нею території окремих районів Донецької обл. України; самопроголошене квазідержавне утворення; терористична організація)

ДП I – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.

ДП II – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.

ДП III – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 8 грудня 2005 р.

ЄС – Європейський Союз

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини

ЖК I – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.

ЖК II – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.

ЖК III – Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

ЖК IV – Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.

ЗКНМХ – збройний конфлікт неміжнародного характеру (неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт)

ЗС – Збройні сили

ЗСУ – Збройні Сили України

Інструкція МОУ – Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164

КВЗЗ – Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р.

КК – Кримінальний кодекс України.

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

«ЛНР» – «Луганська народна республіка» (встановлений рф режим на окупованій нею території окремих районів Луганської обл. України; самопроголошене квазідержавне утворення; терористична організація)

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МГП – міжнародне гуманітарне право

МЗК – міжнародний збройний конфлікт

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МО – Міністерство оборони

МТКЮ – Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року (Міжнародний трибунал для колишньої Югославії)

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НГУ – Національна гвардія України

НЗФ – незаконне збройне формування

НПУ – Національна поліція України

ОМП – огляд місця події

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПВК – приватна військова компанія

РС – Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.

рф – російська федерація

СБУ – Служба безпеки України

СОГ – слідчо-оперативна група

СРД – слідча (розшукова) дія

ТрО – територіальна оборона

ВСТУП

Огляд місця події (далі – ОМП) є невідкладною, першочерговою слідчою (розшуковою) дією (далі – СРД), від своєчасного та ефективного проведення якої залежить увесь подальший хід розслідування кримінального правопорушення. В умовах надзвичайних правових режимів (далі – НПР), екстраординарних обставин ОМП має свою специфіку, яка пов'язана із особливостями її підготовки, робочим етапом, фіксуванням результатів огляду, взаємодією між різними службами і підрозділами, використанням специфічної криміналістичної техніки тощо.

В умовах збройної агресії російської федерації це питання набуває ще більшої актуальності, адже щоденно працівникам правоохоронних органів доводиться проводити масштабні огляди місць обстрілів, масових поховань тощо. Ці дії пов'язані із кропіткою роботою, яка має виконуватися в умовах реального та потенційного ризику для життя та здоров'я її учасників. Від якості проведення СРД залежить можливість притягнення винуватих осіб не тільки за національним законодавством, а й пов'язана з наданням доказів до Міжнародного кримінального суду, військових трибуналів, судів.

Крім того, воєнні злочини тісно пов'язані з іншими, такими злочинами як жорстоке поводження з військовополоненими чи цивільним населенням, крадіжки та грабежі національних цінностей на окупованій території, що супроводжується вбивствами, катуванням, нанесенням тілесних пошкоджень тощо. Складність розслідування воєнних злочинів зумовлена не тільки їх різноманіттям, а й іншими факторами, серед яких неможливість або складність у встановленні та затриманні осіб, які вчинили злочин, труднощі, пов'язані з небезпекою учасників розслідування, що проводять слідчі (розшукові) дії у зоні загрози обстрілів чи вибухів. Небезпека також наявна під час проведення будь-яких дій на деокупованій території, де можуть бути нерозірвані снаряди, міни тощо.

Проведення ОМП в умовах НПР має багато особливостей пов'язаних із: необхідністю залучення широкого кола фахівців різних органів та відомств, суб'єктний склад яких залежить від виду надзвичайної ситуації та події, НПР (МНС, ЗСУ, Національна гвардія тощо), забезпечення особливих заходів безпеки на місці події, використанням «нетрадиційних» технічних та криміналістичних засобів при ОМП.

Фіксування воєнних злочинів — це дуже важлива складова допомоги Збройним силам України, а також подальшого доведення факту злочину в міжнародному суді. Слід пам'ятати, що будь-який огляд місця події чи інша слідча(розшукова) дія може бути розглянута судом для встановлення законності отриманих речових доказів в процесі доведення застосування заборонених методів ведення війни. Тому складність огляду місця події в зоні ООС не передбачає зменшення вимог до якості огляду й доказів, які отримують у результаті його проведення.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

1.1. Основи міжнародного гуманітарного права

Закони та звичаї війни – система норм і принципів міжнародного права, які регулюють умови для початку війни та поведінку сторін під час конфлікту, зокрема, щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення війни, забезпечення захисту жертв конфлікту, а також відповідальності за порушення цих норм.

Правила ведення війни регламентуються нормами *міжнародного гуманітарного права* (МГП), яке прийнято називати «право війни» («*jus in bello*»), «міжнародне право збройних конфліктів».

Збройний конфлікт має місце у разі застосування збройної сили між державами або тривалого збройного насильства між державними органами влади та організованими збройними групами, або між такими групами всередині держави. Виділяють збройні конфлікти *міжнародного характеру* та *неміжнародного характеру* (внутрішні).

МГП застосовується з моменту початку таких збройних конфліктів і діє після припинення військових дій до досягнення загального миру; або, у випадку внутрішніх конфліктів, – до досягнення мирного врегулювання. До цього моменту МГП продовжує застосовуватися на всій території воюючих держав або, у випадку внутрішніх конфліктів, на всій території, яка знаходиться під контролем сторони, незалежно від того, чи відбуваються там фактичні бойові дії чи ні.

Міжнародний збройний конфлікт (МЗК) – будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням ЗС, до якого, зокрема належать:

1) випадки оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше державами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни (ч. 1 ст. 2 ЖК);

2) випадки часткової чи повної окупації території держави, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір (ч. 2 ст. 2 ЖК);

3) збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (ч. 4 ст. 1 ДП I).

Збройний конфлікт неміжнародного характеру (ЗКНМХ) – це збройний конфлікт, що відбувається на території держави між її ЗС та опозиційними ЗС або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії (ч. 1 ст. 1 ДП II)

Цей збройний конфлікт може відбуватися:

1) між ЗС держави та опозиційними ЗС;

2) між ЗС держави та іншими організованими збройними групами;

3) між організованими збройними групами.

До ЗКНМХ не належать випадки порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо), оскільки вони не є збройними конфліктами (ч. 2 ст. 1 ДП II).

Збройна агресія РФ проти України є МЗК, що розпочався 20 лютого 2014 року.

МГП як система принципів та норм міжнародного права регулює відносини між сторонами збройних конфліктів з метою мінімізувати їх негативні наслідки. Основне завдання МГП – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини. Для виконання цього завдання МГП: визначає правовий статус осіб і об'єктів і, які знаходяться в районі (зоні) ведення бойових дій; встановлює ряд обмежень у виборі засобів і методів ведення бойових дій воюючими сторонами; встановлює відповідальність держав і окремих осіб за порушення його норм.

До основних принципів МГП належать:

Гуманність (заборона заподіяння страждань, поранень або руйнувань, які фактично не є необхідними для досягнення законної військової мети – послаблення військового потенціалу інших сторін конфлікту. Цивільне населення, особи hors de combat (поза бойовими діями) та особи, які не беруть безпосередньої участі у військових діях або припинили брати участь у збройному конфлікті, мають право на повагу до їхнього життя, фізичної та моральної недоторканності)

Військова необхідність (застосування незабороненої військової сили виправдано лише тією мірою, у якій це потрібно для досягнення військової мети. Ця використана сила не повинна перевищувати рівень, необхідний для припинення загрозованої діяльності противника. Сторони конфлікту не мають необмеженого вибору методів і засобів ведення війни)

Розрізнення (сторони збройного конфлікту повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів, цивільні об'єкти та військові об'єкти. Напади мають бути спрямовані виключно проти законних військових цілей. Цей принцип включає обов'язок уникати або принаймні мінімізувати заподіяння випадкової смерті, поранень та знищення людей і об'єктів, захищених від прямого нападу. Цивільні особи втрачають захист, передбачений МГП, якщо вони беруть участь у бойових діях)

Співмірність або пропорційність (заборонено здійснювати напад, який, як очікується, призведе до втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів, які будуть надмірними щодо очікуваної конкретної військової переваги).

Основними договірними джерелами МГП є:

У сфері захисту жертв збройних конфліктів

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (ЖК I)

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року (ЖК II)

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III)

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV)

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (ДП I)

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року (ДП II)

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року (ДП III)

Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., що стосується участі дітей у збройному конфлікті, від 25 травня 2000 р.

У сфері захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року

Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року

Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 26 травня 1999 року

У сфері обмежень або заборони використання засобів ведення війни

→ Декларація про скасування застосування вибухових та запалювальних куль від 29 листопада 1868 року

→ Декларація про невикористання куль, що легко розвертаються або сплющуються, від 29 липня 1899 року

→ Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року

→ Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1926 року

→ Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 року

→ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що мають можливість наносити надмірні ушкодження чи мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 року та Протоколи до неї

→ Про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року

→ Конвенція про заборону застосування, складування, виробництва і передачі протипіхотних мін та їх знищення від 18 вересня 1997 року

Сучасним міжнародним документом, який акумулює найбільшу кількість норм МГП щодо правил ведення війни, є *Римський статут міжнародного кримінального суду* від 17 липня 1998 року. Україна не ратифікувала РС, однак дала згоду на юрисдикцію МКС «ad hoc» (на конкретний випадок) згідно з п. 3 ст. 12 РС. Тобто, на сьогодні юрисдикція МКС має обмежений характер і поширюється на територію України відповідно до Заяви ВРУ від 25 лютого 2014 р. та Постанови ВРУ від 4 лютого 2015 р. лише на випадки, окреслені у вказаних заявах. Водночас відсутність підстав для загальної юрисдикції МКС не перешкоджає використанню РС під час кваліфікації та розслідування воєнних злочинів у практиці національних судових і правоохоронних органів в якості орієнтиру при застосуванні норм МГП.

Порушення законів та звичаїв війни, поряд зі злочинами проти людяності, злочином геноциду та агресії, є воєнним і водночас міжнародним злочином. У національному законодавстві відповідальність за цей злочин передбачено ст. 438 КК.

1.2. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки порушення законів і звичаїв війни.

Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни.

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Суспільна небезпека злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 438 КК, полягає в спричиненні значної шкоди, не викликаній військовою необхідністю, учасникам збройного конфлікту, цивільному населенню та цивільним об'єктам, довікллю тощо.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлені МГП правила ведення війни.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину, залежно від виду вчиненого суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК, може бути здоров'я, воля, честь та гідність, статева свобода та статева недоторканність особи, її трудові права, власність тощо, а у разі вчинення діяння, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК, – життя особи.

Обов'язковою ознакою більшості форм порушення законів та звичаїв війни є наявність **спеціальних потерпілих**. До таких потерпілих відносяться виключно **особи, що перебувають під захистом МГП**, категорії яких визначено насамперед ЖК, ДП I, ДП II. Це, зокрема поранені, хворі, військовополонені, особи, які потерпіли корабельну аварію, цивільні особи, представники збройних сил або особи, що беруть безпосередню участь у бойових діях, які склали зброю або з іншої причини не мають більше засобів захисту (*hors de combat*) і не перебувають під владою протилежної сторони конфлікту.

В окремих випадках обов'язковою ознакою порушення законів і звичаїв війни виступає **предмет злочину**, зокрема **національні цінності**. Він стосується такої форми об'єктивної сторони, як розграбування національних цінностей на

окупованій території. Види інших предметів деліктів можна встановити на підставі тлумачення положень ст. 438 КК та відповідних норм МГП. Наприклад, до них можна віднести чуже майно, будівлі та споруди тощо.

Об'єктивна сторона основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК, характеризується різними за характером суспільної небезпеки кримінально протиправними діями. Це зокрема:

- 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- 3) розграбування національних цінностей на окупованій території;
- 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- 5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- б) віддання наказу про вчинення таких дій.

Викладена у ч. 1 ст. 438 КК диспозиція має бланкетний характер, тобто з'ясування змісту зазначених у ній діянь потребує звернення до відповідних положень МГП. Норми міжнародних договорів і правовий акт, який підтверджує, що Україна є учасницею такого міжнародного договору, мають бути відображені у кваліфікації поряд з посиланням на ст. 438 КК.

За конструкцією об'єктивної сторони цей злочин належить до злочинів із *формально-матеріальним складом*. Переважна більшість деліктів, передбачених ч. 1 ст. 438 КК, має формальний склад, а до злочинів з матеріальним складом насамперед можна віднести розграбування національних цінностей на окупованій території, а також діяння, визначене ч. 2 ст. 438 КК.

У випадку розграбування національних цінностей обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є **місце** його вчинення – окупована територія, а в разі застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, – **засіб** вчинення злочину, що заборонений міжнародним правом.

Диспозицією ч. 1 ст. 438 КК встановлено відповідальність за всі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Разом з тим, кримінальному переслідуванню підлягають лише ті діяння, які згідно з нормами МГП є *серйозними порушеннями МГП*. Вказівки на *серйозний* характер порушень МГП містяться, зокрема, у ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 11, 85 ДП I (види порушень МГП, що мають серйозний характер, див. у додатку 1).

Питання про серйозний характер того чи іншого порушення МГП вирішується органом досудового слідства та судом в кожному випадку індивідуально з урахуванням обставин кримінального провадження.

Серйозні порушення МГП

Спрямовані проти людей (навмисне вбивство; катування; навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи завдання шкоди здоров'ю людини; напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП; проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів; нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини, зокрема застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації; взяття заручників; незаконне позбавлення волі; наказ не залишати нікого в живих; депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території; позбавлення права на неупереджене й належне судочинство; примус до служби у ЗС противника; обмеження доступу населення до їжі, води; застосування заборонених видів зброї; використання «живих щитів» тощо)

Спрямовані проти майна (не виправдані військовою необхідністю дії: великомасштабне руйнування майна; присвоєння майна у великих розмірах; знищення або розграбування власності противника; віддача на розграбування населеного пункту або місцевості; захоплення суден, призначених для берегового рибальства або потреб місцевого мореплавання, госпітальних суден та суден, які здійснюють наукові і релігійні функції тощо)

Вчинені шляхом віроломного використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів, якими позначаються особи й об'єкти, що користуються захистом МГП)

Серйозне порушення МГП та збройний конфлікт не обов'язково повинні збігатися темпорально та географічно. Наприклад, серйозні порушення МГП можуть мати місце після закінчення МЗК щодо військовополонених, яких продовжує утримувати сторона конфлікту.

Не всі індивідуальні акти поведінки під час воєнного конфлікту підпадають під дію норм МГП, а лише ті, що пов'язані із цим конфліктом, тобто, мають *контекстуальний елемент*. Тому факт учинення злочину в умовах воєнного конфлікту не є достатнім, щоб визнати такий злочин воєнним, зокрема порушенням законів і звичаїв війни. У кожному випадку підлягає доказуванню зв'язок між діянням і воєнними діями. Тобто, обов'язковим є з'ясування таких моментів:

- наявність МЗК або ЗКНМХ;
- зв'язок діяння і збройного конфлікту;
- усвідомлення особою існування збройного конфлікту.

Суб'єкт злочину у більшості форм об'єктивної сторони цього делікту – *загальний* (фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років). Це особи, які

відповідно до норм МГП можуть мати різний статус, зокрема: комбатанти і некомбатанти, цивільні особи, шпигуни, найманці тощо.

Суб'єкт віддання наказу про вчинення дій, передбачених у ч. 1 ст. 438 КК, – *спеціальний*. Це військовий начальник (командир), особа, яка діє як військовий начальник, особа, яка фактично володіє повноваженнями (наділена фактичною владою) віддавати накази підлеглим.

Комбатантами є особи, які входять до складу ЗС сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу). Вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях (ч. 2 ст. 43 ДП І). Обов'язок комбатантів – відрізнити себе від цивільного населення для сприяння посиленню захисту цивільного населення від наслідків воєнних дій.

Термін «комбатант» поширюється на:

1) особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам: перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; відкрито носять зброю; ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

2) жителів території, що не була окупована, які під час наближення ворога добровільно взяли за зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни) (ст. 1, 2 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі).

Некомбатанти – особи, які входять до складу ЗС та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До них належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи та ін. До зазначених осіб не мають застосовувати зброю, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків. Зазначені особи користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у воєнних діях на період

У теорії МГП використовують неофіційний термін «**незаконні комбатанти**» («unlawful military combatants») для позначення осіб, які беруть участь у бойових діях, однак не входять до представників ЗС сторони збройного конфлікту чи учасників масових виступів, і яким не надається право на статус комбатанта або військовополоненого. Незаконними комбатантами є найманці, шпигуни та цивільні особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, не входячи до складу ЗС сторони конфлікту й не відрізняючи себе від цивільного населення.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 438 КК, залежить від виду вчиненого кримінально протиправного діяння і здебільшого характеризується прямим умислом: винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити.

В усіх випадках особа має усвідомлювати наявність збройного конфлікту, а також той факт, що вона діє в контексті цього конфлікту. Не передбачено вимог щодо того, що суб'єкт цього злочину повинен знати МГП (наприклад, чітко розрізняти МЗК і НМЗК, знати весь перелік осіб, що підлягають захисту відповідно до норм МГП тощо).

1.3. Різновиди порушень законів і звичаїв війни.

1.3.1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням.

Потерпілими від злочину у цій формі є *військовополонені* або *цивільне населення*.

Відповідно до ст. 4 ЖК III **військовополоненими** є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) членів особового складу ЗС сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих ЗС;

2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; б) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; с) відкрито носять зброю; д) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

3) членів особового складу регулярних ЗС, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

4) осіб, які супроводжують ЗС, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування ЗС, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих ЗС, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку IV (А) до ЖК III;

5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

6) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами (ч. 2 ст. 50 ДП І). Цивільне населення – це особи, які в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є (ст. 4 ЖК ІV). **Цивільні особи** – це будь-які особи, які не належать до ЗС, членів інших ополчень та добровольчих загонів сторони конфлікту. Цивільне населення не бере прямої участі у бойових діях під час збройного конфлікту.

Під **жорстоким поводженням** загалом слід розуміти будь-яку протиправну поведінку (дію або бездіяльність) щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності, зокрема:

- катування або нелюдське поводження (ст. 50 ЖК І, ст. 51 ЖК ІІ, ст. 130 ЖК ІІІ, ст. 147 ЖК ІV);
- каліцтво (ст. 11 ДП І);
- медичні, біологічні, наукові експерименти (ст. 50 ЖК І, ст. 51 ЖК ІІ, ст. 13, 130 ЖК ІІІ, ст. 147 ЖК ІV, ст. 11 ДП І);
- умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження й шкоди здоров'ю (ст. 50 ЖК І, ст. 51 ЖК ІІ, ст. 13, 130 ЖК ІІІ);
- вилучення органів і тканин людини (ст. 11 ДП І);
- використання військовополоненого для виконання небезпечних та примусових робіт (ст. 52 ЖК ІІІ).

1.3.2. Вигнання цивільного населення для примусових робіт

Під **вигнанням цивільного населення для примусових робіт** слід розуміти примушування осіб з числа цивільного населення окупаційною владою до виконання певних видів робіт. Вжите у ст. 438 КК слово «вигнання» пропонується розуміти як направлення (видання наказу про залучення) цивільного населення для примусових робіт.

Примусовими слід визнавати роботи, проведення яких вимагається від особи під погрозою будь-якого покарання, і для яких ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг (ч. 1 ст. 2 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю 1930 р.).

Нормами МГП визначено види робіт, до яких **заборонено** залучати осіб з числа цивільного населення без добровільної згоди:

- 1) служба в ЗС чи допоміжних силах окупаційної держави;
- 2) робота, яку виконують неповнолітні;
- 3) робота, яка не є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом і медичними послугами;
- 4) будь-яка робота, що передбачає участь у воєнних операціях;
- 5) застосування сили для забезпечення безпеки приміщень, де особи, що перебувають під захистом, виконують доручену їм роботу;
- 6) робота за межами окупованої території, де це населення проживає;

7) робота, яка не відповідає фізичним чи інтелектуальним здібностям працівників;

8) участь працівників в організаціях військового чи напіввійськового характеру.

1.3.3. Розграбування національних цінностей на окупованій території

Предметом злочину у цій формі є **національні цінності**. Під національними цінностями слід розуміти предмети, зокрема рухоме та нерухоме майно, що мають економічну, культурну, наукову, історичну, екологічну та іншу цінність (важливі об'єкти промисловості, транспортної інфраструктури, культурні цінності тощо).

Під *культурними цінностями* розуміють:

– об'єкти, що мають велике значення для культурної спадщини народів і відіграють важливу роль у духовному житті людей (пам'ятники архітектури та історії, твори мистецтва, релігійні або світські пам'ятники, археологічні об'єкти, музеї, бібліотеки, архіви, театри тощо) (п. 30 підрозділу 2 розділу I Інструкції МОУ);

– об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р.).

Правовий режим охорони національних цінностей під час воєнних дій визначений Гаазькими конвенціями про закони та звичаї війни 1899 р. і 1907 р., Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. та протоколами до неї.

Під **«розграбуванням національних цінностей на окупованій території»** слід розуміти широкомасштабне або систематичне вчинення актів заволодіння чужим майном, що являють собою серйозні порушення МГП, передбачені ЖК та Гаазькими конвенціями. Питання про широкомасштабність та систематичність актів заволодіння майном має вирішуватись органом досудового слідства та судом з урахуванням всіх обставин справи, у тому числі беручи до уваги кількість актів заволодіння майном, вчинених винним, їх пов'язаність між собою, вартість майна, якими заволодів винний, характер предметів, на які було спрямоване посягання, тощо.

Акти заволодіння чужим майном, що не відповідають критеріям широкомасштабності та систематичності, але при цьому досягають рівня серйозного порушення МГП, мають кваліфікуватись як *інші порушення законів та звичаїв війни*, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

Обов'язковою ознакою злочину у формі розграбування національних цінностей є **місце** його вчинення – *окупована територія*. Територію визнають окупованою, якщо вона фактично знаходиться під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції (ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі) .

1.3.4. Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом.

Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, – це використання сторонами під час збройного конфлікту заборонених нормами МГП предметів та речовин (зброї, боєприпасів, військової техніки), здатних заподіяти надмірні ушкодження чи страждання людині, надмірні пошкодження матеріальних цінностей чи масштабну, довготривалу серйозну шкоду природному середовищу.

Засоби ведення війни – предмети, речовини та гази, що використовуються ЗС для знищення противника або придушення його сили і здатності до опору. Засоби ведення війни визнаються **забороненими** у разі прямої вказівки на заборону їх застосування в нормах МГП. Зокрема, МГП **забороняє** використання засобів і методів ведення бойових дій, які:

- мають невибірковий характер дії (ч. 4 і 5 ст. 51 ДП І);
- завдають надмірних пошкоджень або надмірних страждань (ч. 2 ст. 35 ДП І);
- завдають масштабної, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу (ч.3 ст. 35 ДП І).

Чинні міжнародні договори забороняють застосування таких засобів:

Задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів (Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р.)

Отрути або отруєної зброї (ст. 23 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.)

Хімічної зброї (ст. 1 Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р.)

Бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї (Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р.)

Засліплюючої лазерної зброї (Протокол про засліплюючу лазерну зброю від 13 жовтня 1995 р.)

Противіхотних мін (Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі противіхотних мін та про їх знищення від 18 вересня 1997 р.)

Мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв від 10 жовтня 1980 р., з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.);

Запалювальної зброї (Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї від 10 жовтня 1980 р.);

Куль, які легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (куль з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи) (Декларація про незастосування куль, що легко розвертаються і сплющуються, від 29 липня 1899 р.) та ін.

1.3.5. Інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

До інших порушень законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, належать усі серйозні порушення норм МГП, які не охоплюються іншими формами об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК. До таких порушень передусім належить жорстоке поводження з особами, що перебувають під захистом, окрім військовополонених і цивільного населення (наприклад, з медичним персоналом), а також застосування заборонених методів війни.

До інших порушень законів і звичаїв війни слід віднести:

Воєнні злочини проти волі:

- незаконна депортація чи переміщення особи, що перебуває під захистом (ст. 45, 49, 147 ЖК IV, ст. 85 ДП I);
- незаконне позбавлення волі (нелегальне ув'язнення) особи, що перебуває під захистом (ст. 147 ЖК IV);
- примушення до служби в ЗС ворожої держави особи, що перебуває під захистом (ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV);
- захоплення заручника (ст. 147 ЖК IV).

Воєнні злочини проти життя та здоров'я:

- катування особи, що перебуває під захистом, окрім військовополоненого і цивільної особи (ст. 3 ЖК, ст. 12, 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV);
- фізичне каліцтво особи, що перебуває під захистом, окрім військовополоненого і цивільної особи (ст. 11 ДП I);
- вилучення органів і тканин людини, за винятком тих випадків, коли такі дії є виправданими згідно з умовами, передбаченими ч. 1 ст. 11 ДП I (окрім військовополоненого і цивільної особи) (ст. 11 ДП I);
- нелюдське поводження, зокрема медичні, біологічні, наукові експерименти з особою, що перебуває під захистом, окрім військовополоненого і цивільної особи (ст. 12, 50 ЖК I, ст. 12, 51 ЖК II, ст. 13, 130 ЖК III, ст. 32, 147 ЖК IV, ст. 11 ДП I);
- заява про те, що пощади не буде (ст. 40 ДП I);
- умисне вчинення дій, які наражають цивільне населення на голод (ст. 54 ДП I, ст. 14 ДП II).

Воєнні злочини проти власності,

а також проти культурної та духовної спадщини народів:

- незаконне та умисне широкомасштабне руйнування і привласнення майна, яке не викликане воєнною необхідністю (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II);
- вчинення нападу на такі, що чітко розпізнаються, історичні пам'ятки, твори мистецтва або місця відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у межах компетентної організації, надається особливий захист, унаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, і коли такі історичні пам'ятки, твори мистецтва та місця відправлення культу не розміщені поблизу воєнних об'єктів (ст. 85 ДП I);
- вчинення нападу на культурні цінності, які знаходяться під захистом чи посиленням захистом відповідно до положень Гаазької конвенції 1954 р. та Другого протоколу до неї (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.);
- використання культурних цінностей, які знаходяться під посиленням захистом, чи безпосередньо прилеглих до них місць для підтримки військових дій (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.);
- знищення або присвоєння у великих масштабах культурної власності, яка знаходиться під захистом відповідно до положень Гаазької конвенції 1954 р. та Другого протоколу до неї (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.);
- вчинення крадіжки, грабежу, незаконного привласнення чи актів вандалізму, спрямованих проти культурних цінностей, які знаходяться під захистом відповідно до положень Гаазької конвенції 1954 р. (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954р.).

Інші воєнні злочини:

- перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу, що спричинило смерть або серйозне тілесне ушкодження чи шкоду здоров'ю (ст. 85 ДП І);
- вчинення нападу невідвільного характеру на цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам (ст. 85 ДП І);
- вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, що спричинило смерть або серйозне тілесне ушкодження чи шкоду здоров'ю (ст. 85 ДП І);
- вчинення нападу на місцевості, які не обороняються, і нейтральні зони, що спричинило смерть або серйозне тілесне ушкодження чи шкоду здоров'ю (ст. 85 ДП І);
- вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях, що спричинило смерть або серйозне тілесне ушкодження чи шкоду здоров'ю (ст. 85 ДП І);
- умисне позбавлення права на справедливий (неупереджений) і нормальний (звичайний) суд особи, що перебуває під захистом (ст. 130 ЖК ІІІ, ст. 147 ЖК ІV, ст. 85 ДП І).
- віроломне використання на порушення ст. 37 ДП І розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визнаних ЖК і ДП І, що спричинило смерть або серйозне тілесне ушкодження чи шкоду здоров'ю (ст. 85 ДП І).
- невинуватена затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб (ст. 85 ДП І).
- переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію (ст. 85 ДП І).
- застосування практики апартеїду, інших негуманних і принижувальних дій, що ґрунтуються на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи (ст. 85 ДП І).

1.3.6. Віддання наказу про порушення законів і звичаїв війни.

Під відданням наказу про вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 438 КК, слід розуміти висування уповноваженою особою вимоги підлеглому про жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

Наказ – це пряма вимога у вигляді розпорядження, вказівки, команди тощо. Наказ може віддаватися в усній або письмовій формі, у тому числі з використанням технічних засобів зв'язку. *Накази про вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 438 КК, є кримінально протиправними*, оскільки порушують норми МГП, і тому не належать до обов'язкових для виконання законних наказів. До кримінальної відповідальності у цьому випадку слід притягати як особу, котра віддавала такий наказ, так і особу, яка його виконувала.

Суб'єктом віддання наказу може бути:

- 1) військовий начальник чи військовий командир;
- 2) особа, яка фактично володіє повноваженнями (наділена фактичною владою) віддавати накази підлеглим.

Тобто, це особа, яка має офіційні повноваження щодо керівництва та контролю над регулярними та іррегулярними ЗС, зокрема парамілітарними організаціями (мають військовий характер, але формально не входять до офіційних ЗС; це можуть бути, наприклад, підрозділи поліції або незаконні формування на кшталт збройних рухів опору, терористичних організацій тощо) або особа, яка фактично володіє повноваженнями (наділена фактичною владою) віддавати такі накази підлеглим.

1.3.7. Порушення законів і звичаїв війни, поєднані з умисним вбивством.

У ч. 2 ст. 438 КК встановлена відповідальність за *кваліфікований* вид порушення законів та звичаїв війни – вчинення будь-якого з діянь, передбачених ч. 1 ст. 438 КК, *поєднаних з умисним убивством*.

Умисне вбивство – один із різновидів серйозного порушення МГП, вказівка на яке міститься, зокрема у ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 13, 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV. Під цим діянням розуміється протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Умисне вбивство як воєнний злочин кваліфікується лише за ч. 2 ст. 438 КК і не потребує додаткового посилання на ст. 115 КК. Водночас не виключається можливість кваліфікації вчиненого за сукупністю, наприклад, у випадку, якщо особа вчинила декілька вбивств, одне з яких відноситься до категорії воєнних деліктів, а інше – до «загальнокримінальних».

Ч. 2 ст. 438 КК дає підстави стверджувати, що притягнення до кримінальної відповідальності за умисне вбивство можливе лише за умови, якщо позбавлення життя потерпілого супроводжувалося іншим серйозним порушенням норм МГП (було його передбачуваним наслідком). Однак у цьому випадку слід застосовувати обмежувальне тлумачення, адже відповідно до вищезазначених норм умисне вбивство є самостійним порушенням норм МГП, що має серйозний характер. Відтак, умисне вбивство як воєнний злочин слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 438 КК незалежно від того, чи поєднувалося воно з іншим порушенням законів і звичаїв війни чи ні. У разі, якщо умисне вбивство все ж було поєднано з порушеннями, перелік яких міститься у ч. 1 ст. 438 КК, приміром, застосуванням заборонених засобів і методів ведення війни, дії винного слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 438 КК без посилання на ч. 1 цієї статті.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА-КРИМІНАЛІСТА ДО СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.

2.1. Основні слідчі (розшукові) дії.

Проведення слідчих (розшукових) дій є основним засобом доказування. Не становить виключення й розслідування кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованих територіях або документуванні та розслідуванні порушення законів та звичаїв війни.

Основу кримінальної процесуальної діяльності складає доказування у кримінальному провадженні, змістом якого є збирання, перевіряння та оцінювання доказів. Найважливішими спеціальними методами збирання доказів у досудовому провадженні є слідчі (розшукові) дії, які органічно пов'язані з усіма іншими елементами доказування. У результаті слідчих дій, здійснюваних компетентними владними учасниками кримінального судочинства, забезпечується така обов'язкова властивість доказів, як допустимість.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є **фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку**, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Тобто, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, **фактичні дані, які отримані не в порядку передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України**, доказами в кримінальному провадженні в принципі бути не можуть.

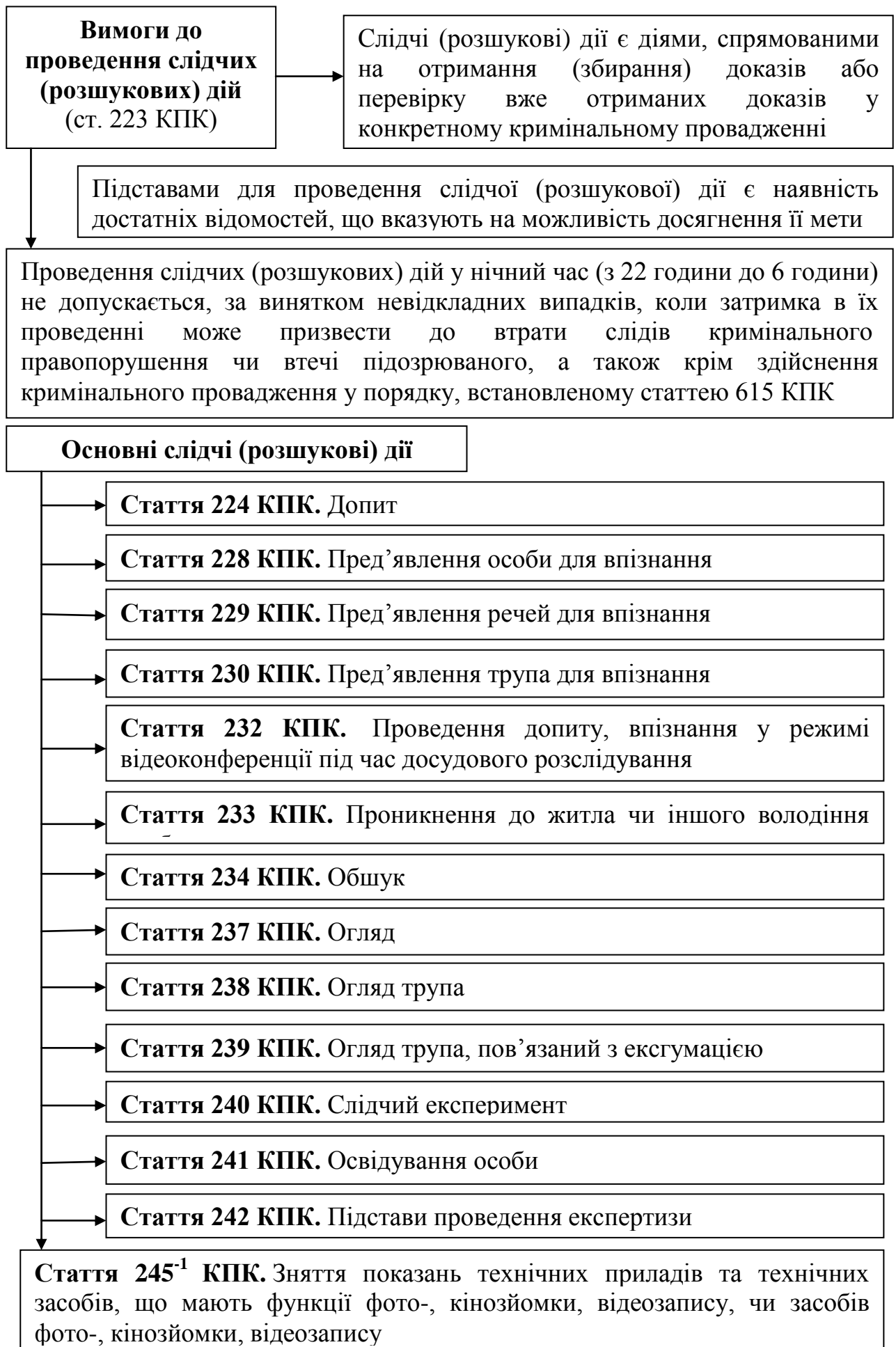
Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом.

Таким чином, положеннями ч. 1 ст. 84 та ч. 1 ст. 86 КПК України встановлено, що доказ є доказом і може бути визнаний допустимим, **лише в тому випадку, коли він отриманий виключно в порядку, передбаченому положеннями Кримінального процесуального кодексу України.**

В інших випадках, доказ не може бути визнаний доказом та не може бути визнаний допустимим.

Відповідно ж до ч. 2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Отже, під збиранням доказів у кримінальному процесі слід розуміти елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим (компетентним) державним органом пошукових, пізнавальних, посвідчуючих і правозабезпечуючих дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження. Серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Процедуру провадження слідчих (розшукових) дій чітко врегульовано КПК.

2.2. Залучення спеціаліста до слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до положень п. 25 ст. 3 КПК України спеціаліст визначається як учасник кримінального провадження.

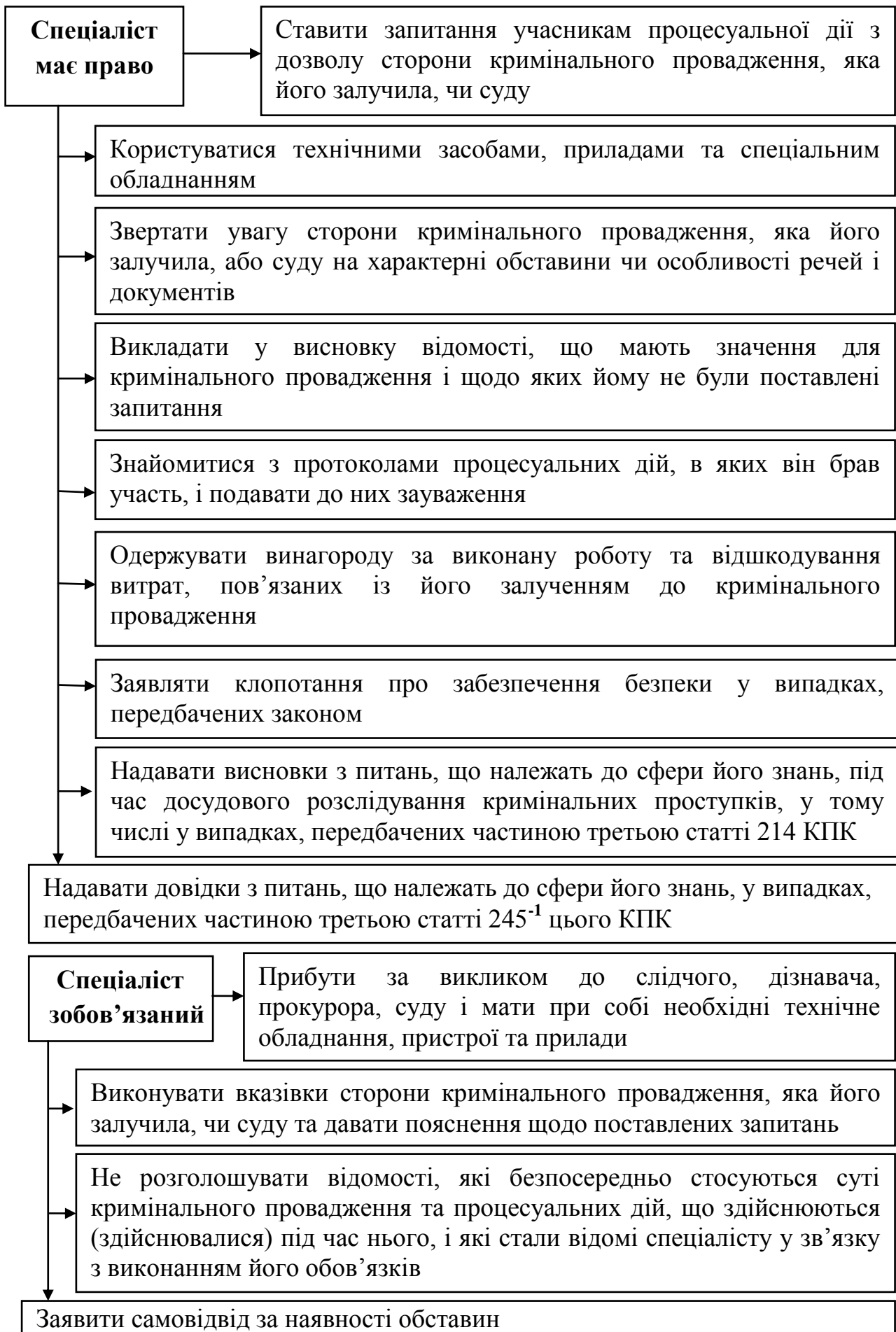
Особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї ст. 71 КПК України

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги

Спеціаліст бере участь у слідчих (розшукових) діях, у негласних слідчих (розшукових) діях, а також в інших процесуальних діях для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні предметів і документів, застосуванні технічних засобів у дослідженні матеріалів провадження, для формулювання запитань експерту, для роз'яснення сторонам і суду питань, які стосуються його спеціальних знань. Він діє лише в межах компетенції того процесуального учасника провадження в сенсі використання спеціальних знань і навичок, який доручив йому виконання певної роботи

Спеціаліст у ході або після завершення слідчої (розшукової) дії може сприяти попередньому дослідженню слідів та інших об'єктів, висловлювати певні припущення і ймовірні висновки, що не заносяться до протоколу слідчої дії, не мають доказового значення, але можуть братися до уваги при формуванні версій, перевірятися шляхом проведення експертиз та інших слідчих (розшукових) дій. Ще одна функція спеціаліста полягає у наданні необхідних консультацій під час досудового слідства: у вивченні документів, в аналізі інформації, що міститься в показаннях конкретних осіб, у підготовці до проведення певних слідчих (розшукових) дій, в аналізі певних обставин події, що розслідується, якщо це потребує відповідних спеціальних знань. Подібні консультації та роз'яснення можуть бути надані спеціалістом і під час дослідження доказів у ході судового розгляду

Відповідальність спеціаліста (ст. 72 КПК України)

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні

За завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України)

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим

Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом

Підстави для відводу спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання (ст. 79 КПК України)

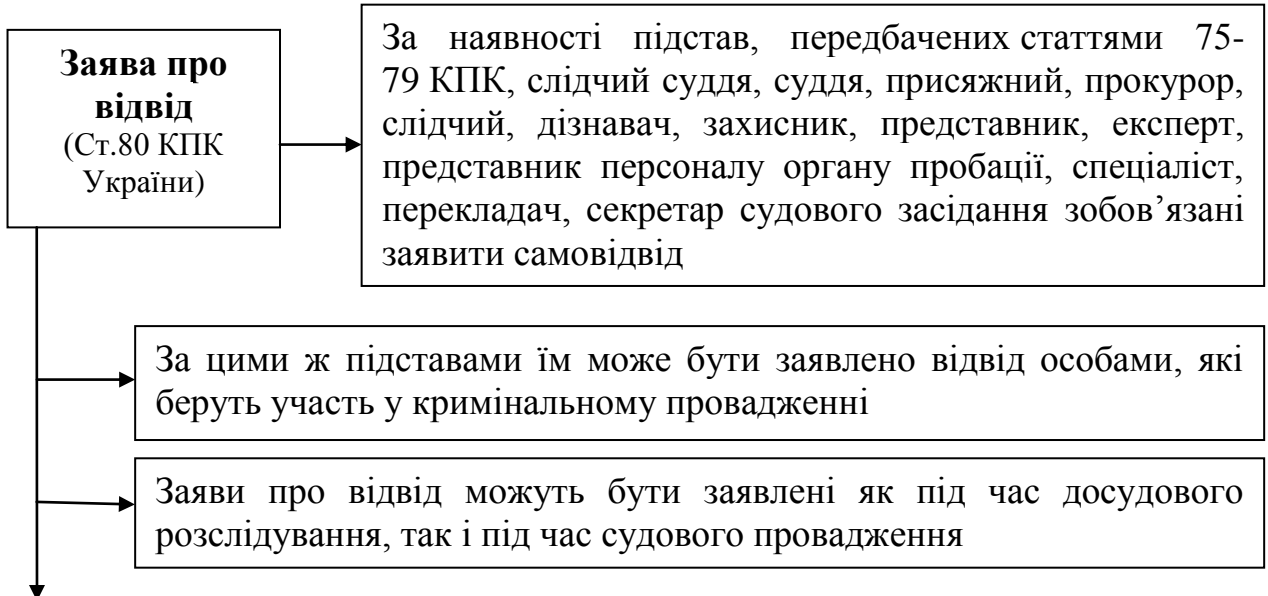
Спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, експерт, секретар судового засідання не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими частиною першою статті 77 КПК, з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу

Спеціаліст, експерт, крім того, не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні

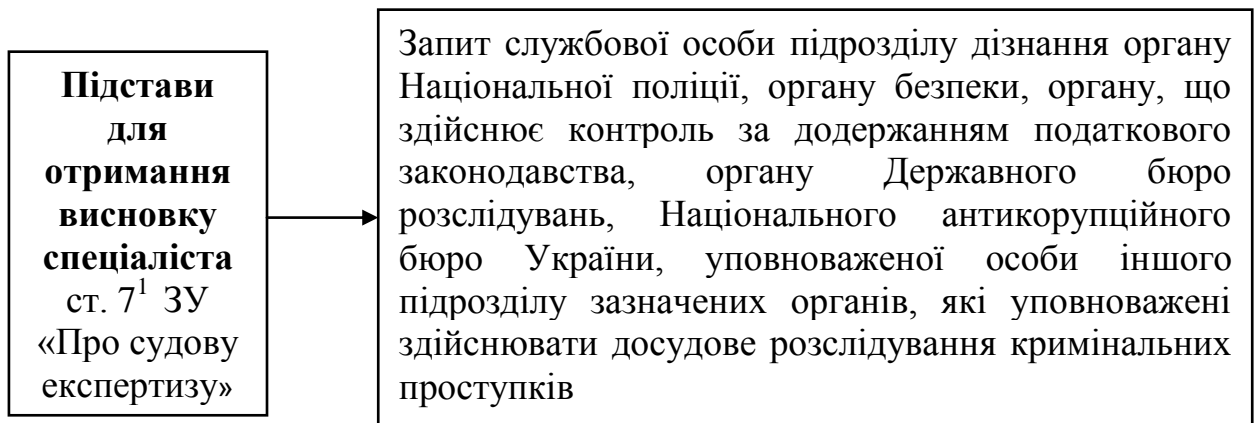
Консультації та роз'яснення спеціаліста (ст. 360 КПК України)

Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань

Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів

Заяви про відвід під час досудового розслідування подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу. Заяви про відвід під час судового провадження подаються до початку судового розгляду. Подання заяви про відвід після початку судового розгляду допускається лише у випадках, якщо підстава для відводу стала відома після початку судового розгляду

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапис)

Спеціаліст-криміналіст Національної поліції України, офіційно приймаючи участь у кримінальному провадженні як спеціаліст, крім приписів

визначених статтями 71 та 72 КПК України, відповідно до Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України (Затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 липня 2017 р. №570) це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших

засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення. У своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу.

Спеціаліст-криміналіст

→ Надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок

→ З використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій

→ Виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення

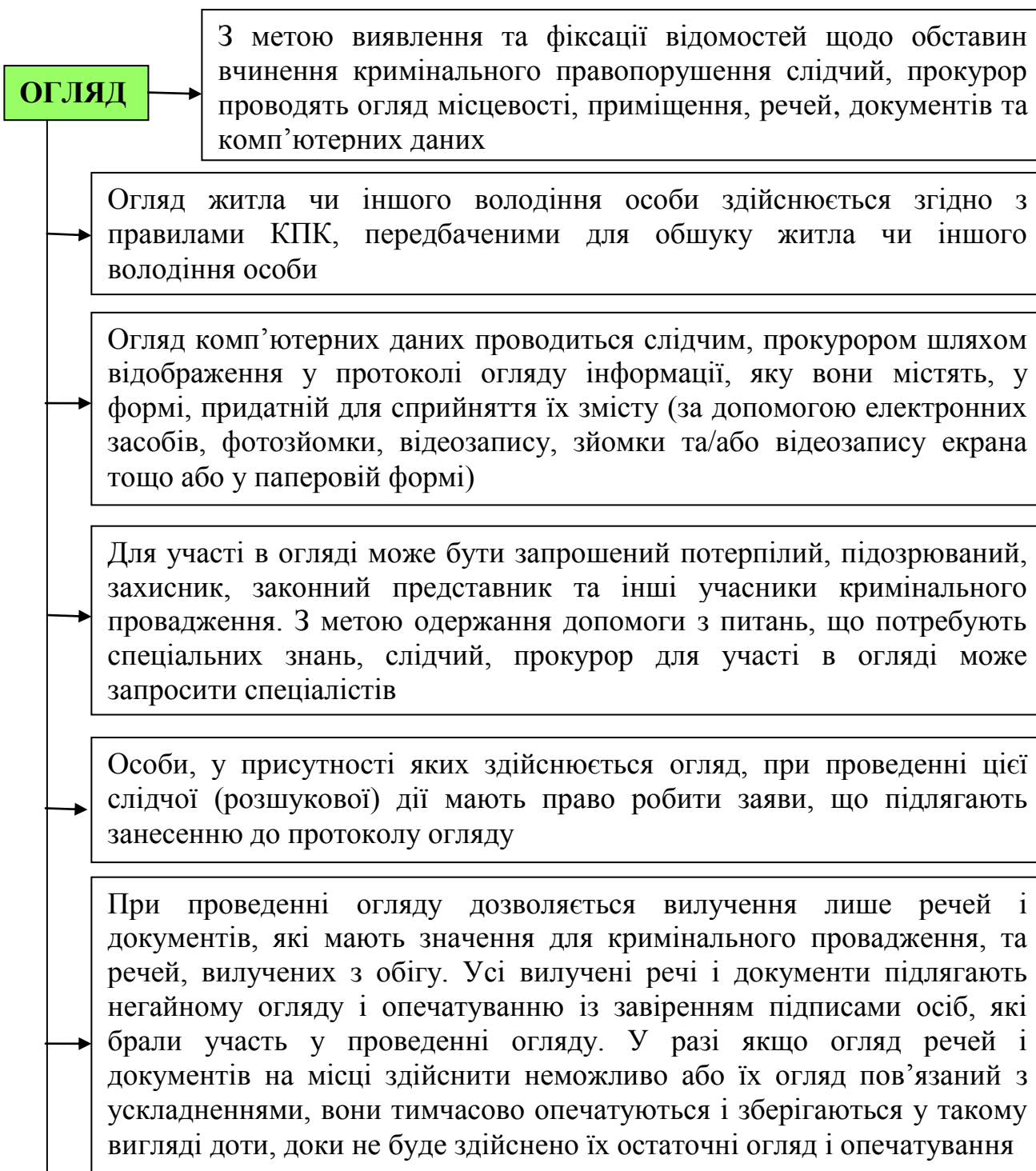
→ Проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення

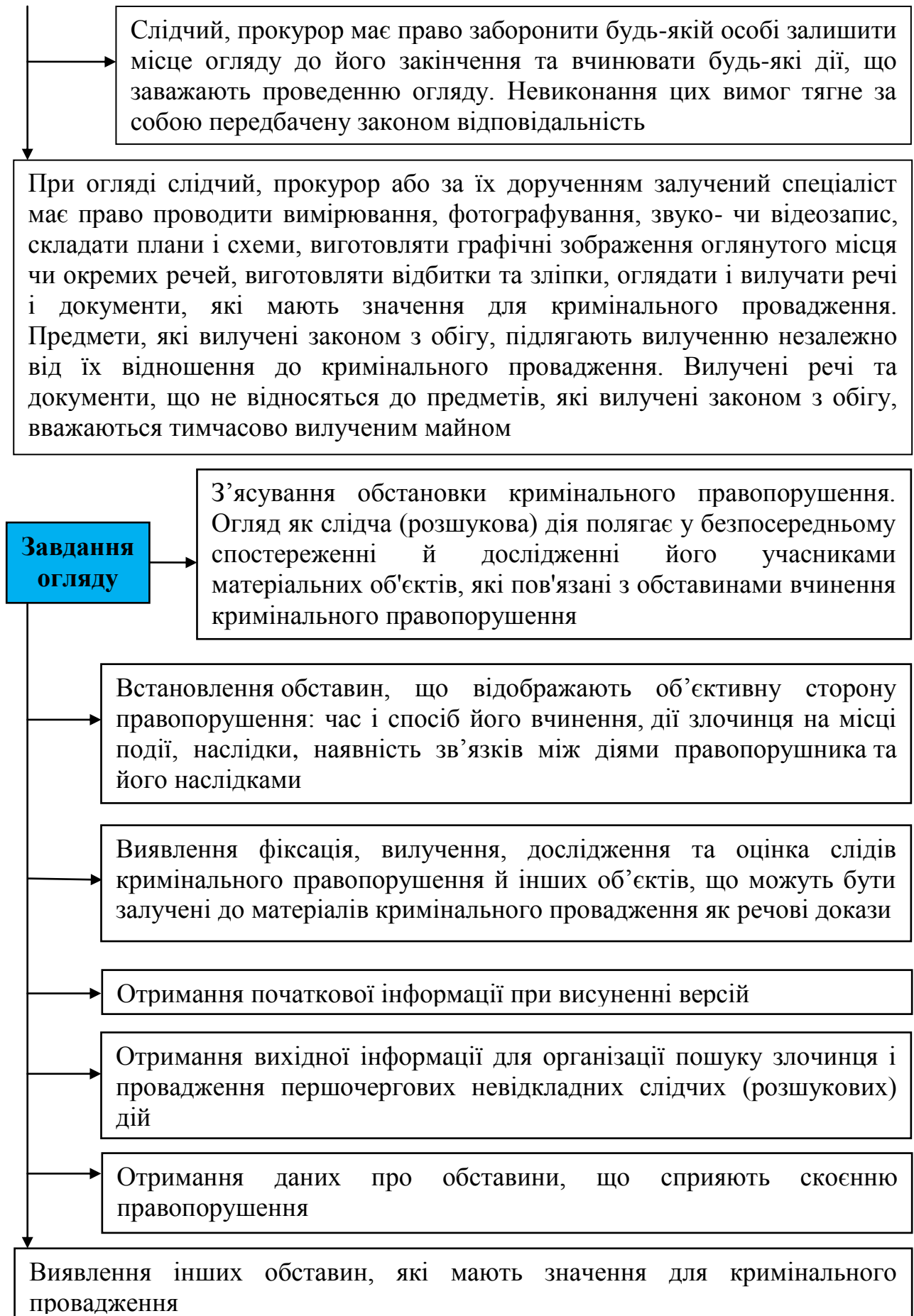
→ Є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього

→ Надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення

2.3. Огляд. Поняття, мета та завдання огляду.

Згідно ст. 237 КПК України, *огляд* – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані із обставинами вчинення кримінального правопорушення, їх ознак, властивостей, стану і взаємного розташування з метою їх виявлення, фіксації та вилучення.

Класифікація оглядів

Первинний огляд

Це огляд, який проводиться вперше. Як правило, найбільше ефективний

Це відноситься до всіх видів огляду, але особливе значення має первинний огляд місця події. Він проводиться безпосередньо після отримання інформації про вчинене правопорушення та в обстановці, коли сліди кримінального правопорушення й особи, що його вчинила зберігаються незмінними

Повторний огляд

Повторний огляд уявляє собою слідчий огляд уже досліджених слідчим раніше об'єктів (огляд місця події, огляд тварин, предметів, документів тощо) і проводиться після перебігу певного часу з моменту первинного огляду

Об'єктами такого огляду можуть бути не всі об'єкти місця події, а тільки окремі елементи або окремі елементи документів, предметів тощо. Перед тим як розпочати повторний огляд, доцільно скласти перелік об'єктів, які передбачається оглянути на місці події або перелік відповідних елементів огляду предметів, документів тощо

Необхідність проведення повторного огляду виникає також у випадках, коли проведення початкового огляду, було проведено в несприятливих погодних умовах, у зв'язку з чим важливі для провадження об'єкти не могли бути встановлені, або є підстави думати, що початковий (первинний) огляд було проведено недоброякісно або без залучення спеціаліста відповідної галузі знань. Але слід мати на увазі, що на момент проведення повторного огляду обстановка місця події може зазнати суттєвих змін, внаслідок чого окремі сліди правопорушення можуть бути втрачені і навпаки: залишені учасниками попереднього огляду

Основний огляд

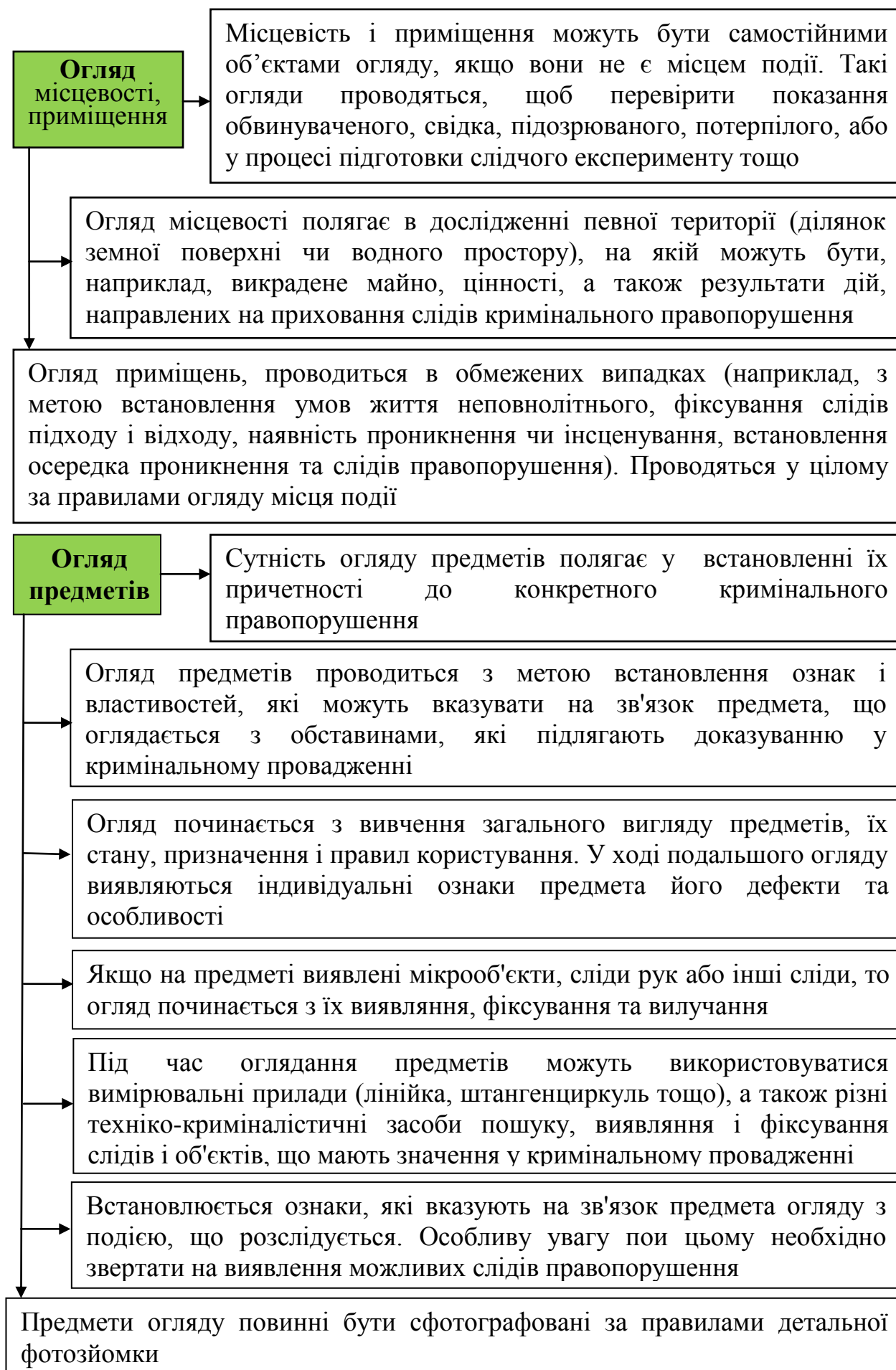
Найчастіше за все це первинний огляд. Він проводиться для вирішення питань, що стоять перед слідчим і, як правило, є остаточним, в ході його намагаються отримати всю можливу в даних умовах інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення

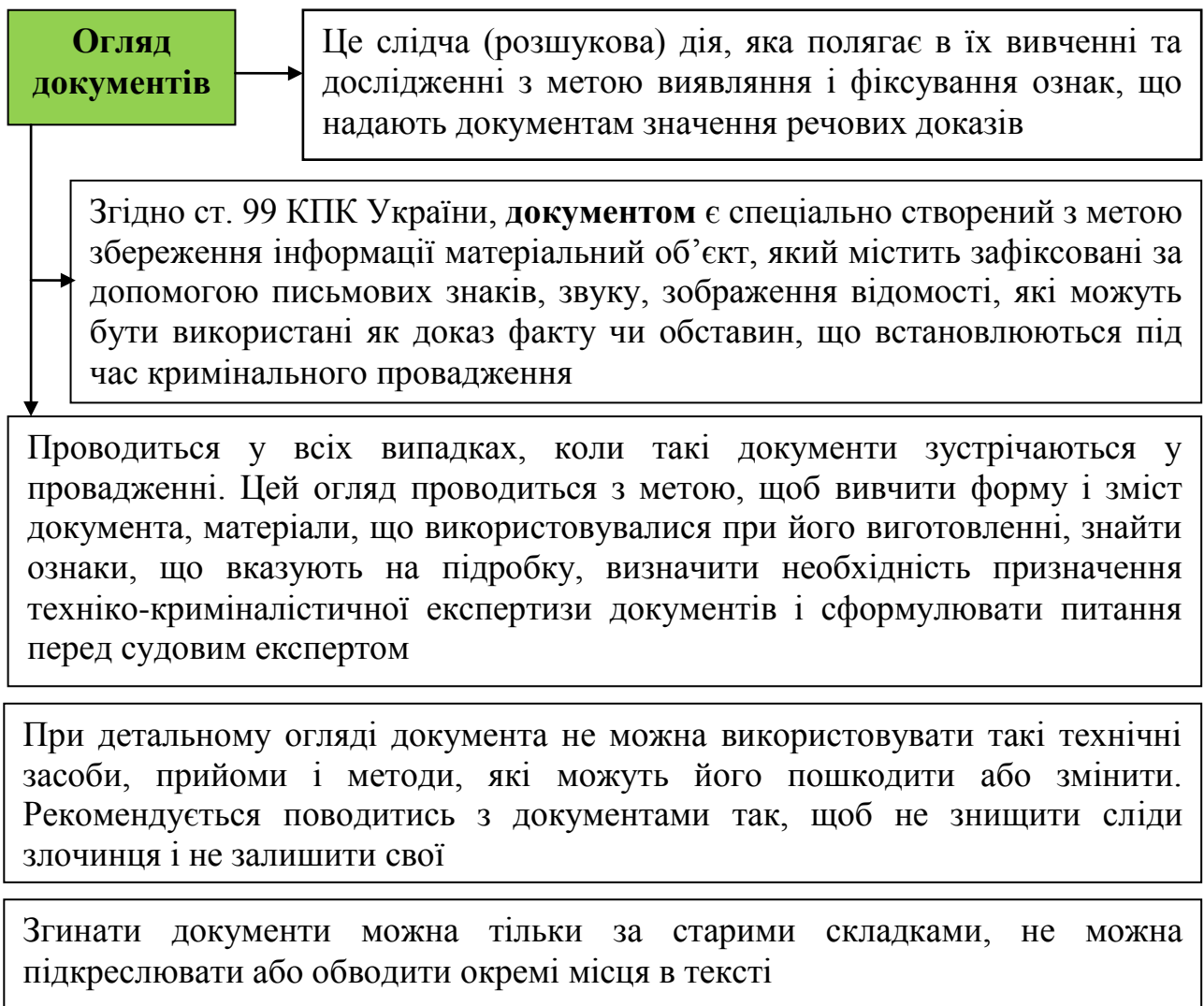
Додатковий огляд

Здійснюється у тому випадку, коли у ході розслідування виникає необхідність оглянути певний об'єкт або ділянку місця події, які не були оглянуті під час первинного огляду

В таких випадках огляду підлягає не все місце події або об'єкт, а тільки окремі його частини або ділянки. По відношенню до цих об'єктів огляд є первинним

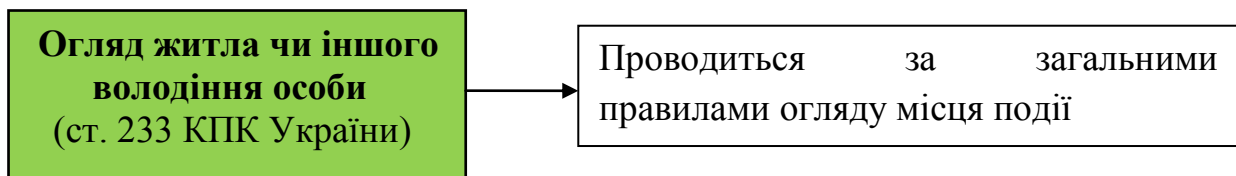
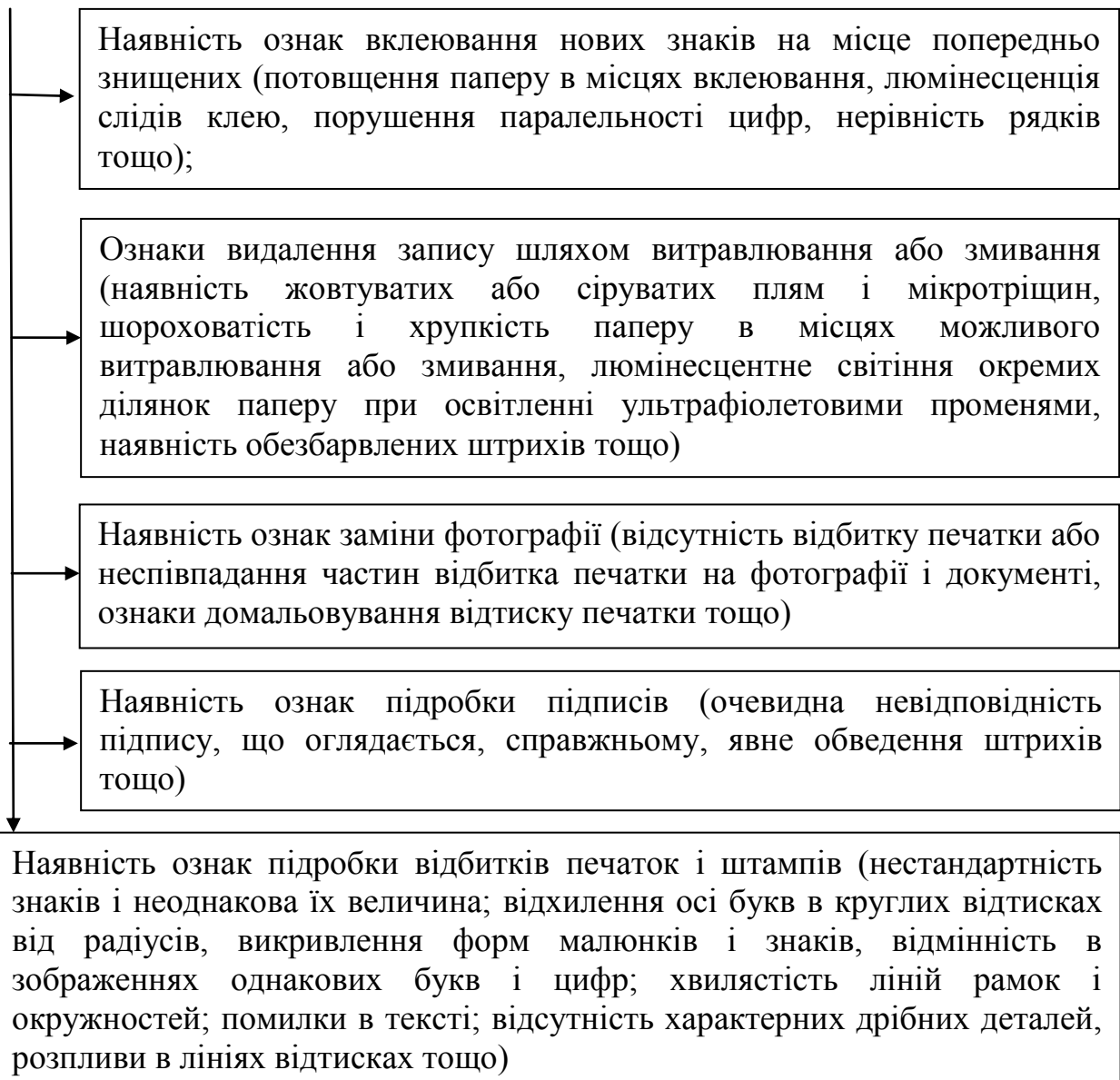
Основні види огляду.

Ознаки підробки

- Відсутність належних реквізитів або їх невідповідність змісту і визначеній формі документа
- Протиріччя в тексті, невідповідність змісту документа яким-небудь відомим фактам, орфографічні помилки в реквізитах документа
- Ознаки підчистки (пошкодження паперу, на якому виготовлено документ, втрата його блиску в місцях підчистки, шорсткість волокон, відшарування окремих ділянок поверхні паперу тощо);
- Ознаки дописки і внесення нових записів на місці видаленого тексту (незвичайне розташування записів, відмінність букв почерку або друкарського шрифту документа тощо)

Проведення вказаного виду огляду здійснюється згідно зі ст. 233 КПК України, якою встановлено, що проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути здійснено лише: 1) за добровільною згодою особи, яка ним володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України); 2) на підставі ухвали слідчого судді та у невідкладних випадках, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України – пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення

**Огляд трупа
(ст. 238 КПК
України)**

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта

Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи

Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті

**Огляд трупа,
пов'язаний з
ексгумацією
(ст. 239 КПК
України)**

Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування

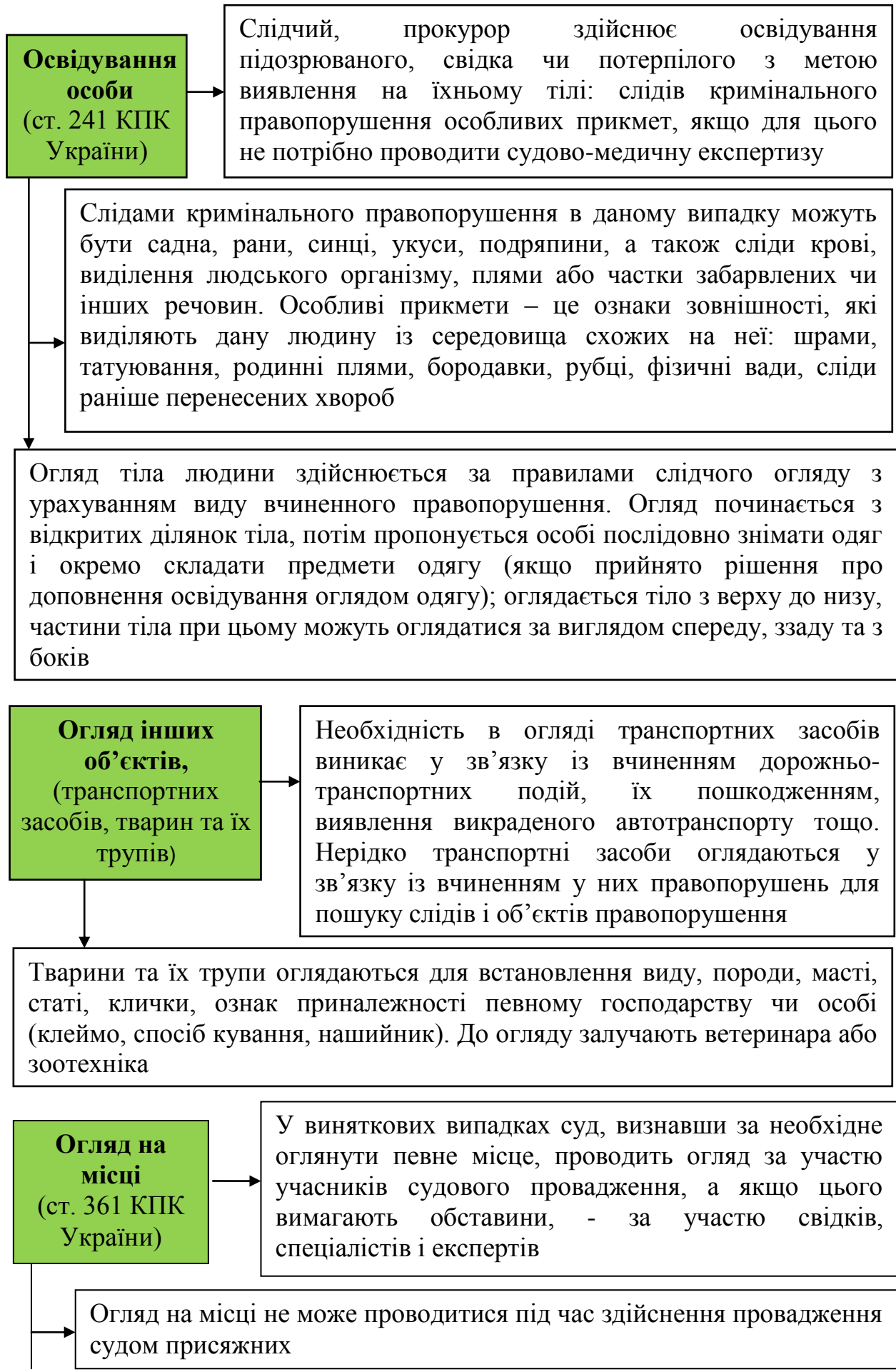
Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 КПК. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан

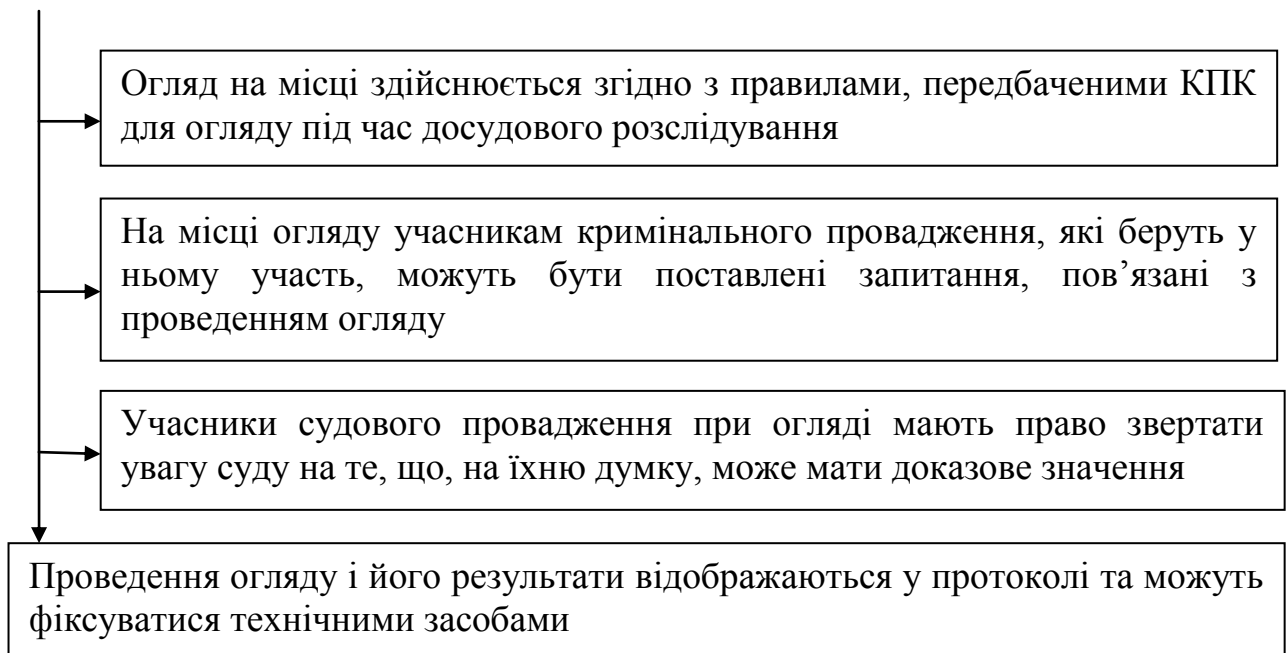
Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень

У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи

Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення

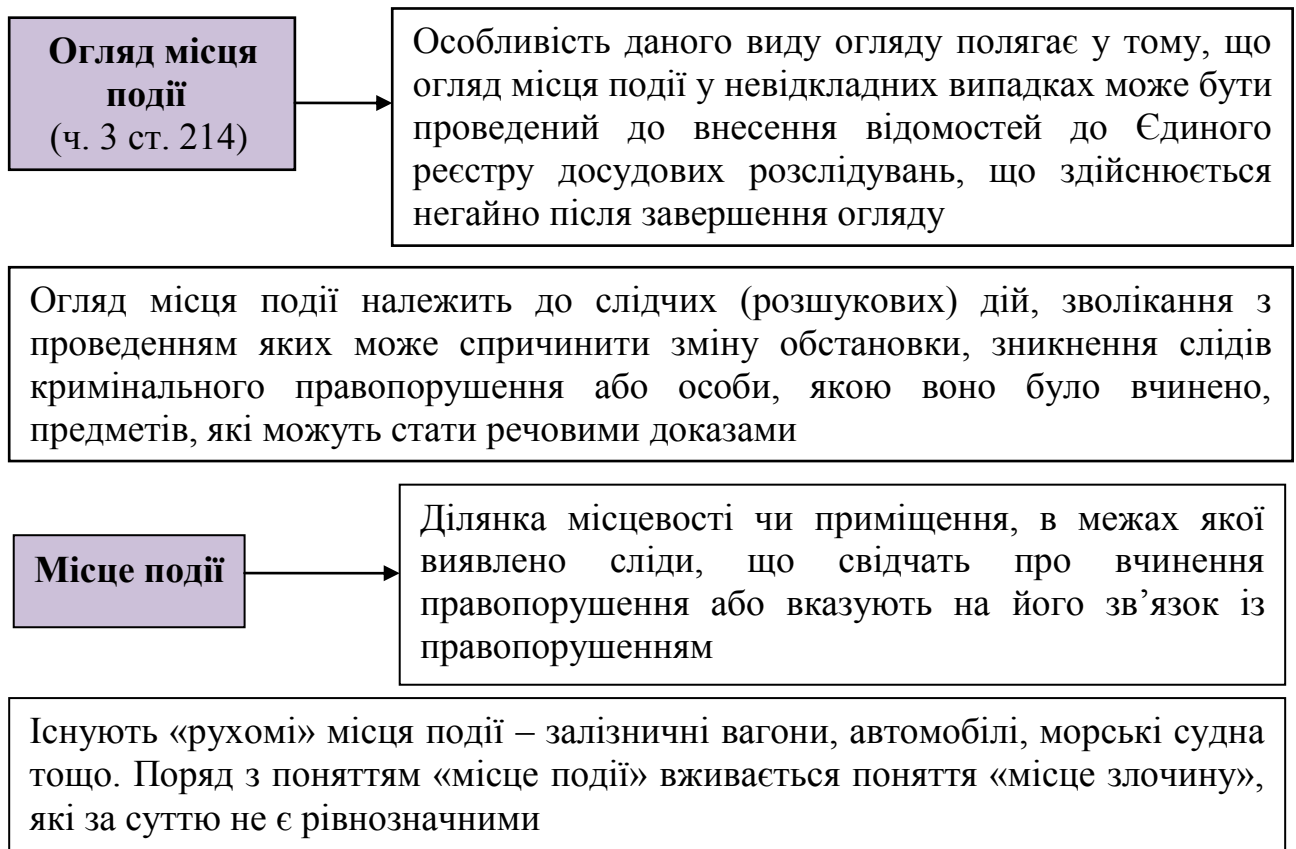
Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки

2.4. Основні засади огляду місця події.

Огляд місця події – це першочергова слідча (розшукова) дія, яка має на меті дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим (дознавачем) та іншими учасниками огляду для виявлення, фіксації і вилучення слідів й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Місце злочину

Це конкретна ділянка, де було скоєно правопорушення або настав злочинний результат

Якщо правопорушення вчинено в одному місці, а його сліди виявлено в іншому, то в наявності є і місце злочину, і місце події. Якщо ж правопорушення було вчинено в тому місці, де було виявлено його сліди, то місце правопорушення і місце події збігаються

Завдання огляду місця події

Вивчення, фіксація обстановки місця події з метою в'яснення характеру і механізму правопорушення

Встановлення обставин, які відображають об'єктивну сторону правопорушення: час і спосіб його скоєння; дії правопорушника на місці скоєння, наслідки, мотиви і мета скоєння правопорушення, наявність причинного зв'язку між діями правопорушника і наслідками, що настали

Встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення

Виявлення ознак, що вказують на мотиви й цілі вчиненого правопорушення

Висунення версій про подію правопорушення і його учасників

Отримання необхідних даних для висунення та перевірки версій, подальшого проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з пошуку правопорушника, знарядь вчинення кримінального правопорушення та інших об'єктів, що залишили сліди на місці події.

Виявлення, вилучення, попереднє дослідження слідів правопорушення та об'єктів, які як на етапі слідчого огляду, так і на подальших етапах розслідування можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні

Встановлення ознак інсценування кримінального правопорушення

Тактичні основи огляду місця події

Своєчасність огляду

Полягає в тому, що слідчий (дізнавач) та інші учасники слідчої дії після отримання повідомлення про виявлені ознаки правопорушення без яких-небудь зволікань зобов'язані виїхати на місце події та провести його огляд

Згаяний час з виїздом і оглядом здатний викликати втрату важливих доказів, так як можливі навмисні і ненавмисні зміни в обстановці місця події, псування і знищення слідів

Планомірність огляду

Означає послідовність, відповідно до заздалегідь складеного плану, цілеспрямоване, активне дослідження обстановки і об'єктів місця події

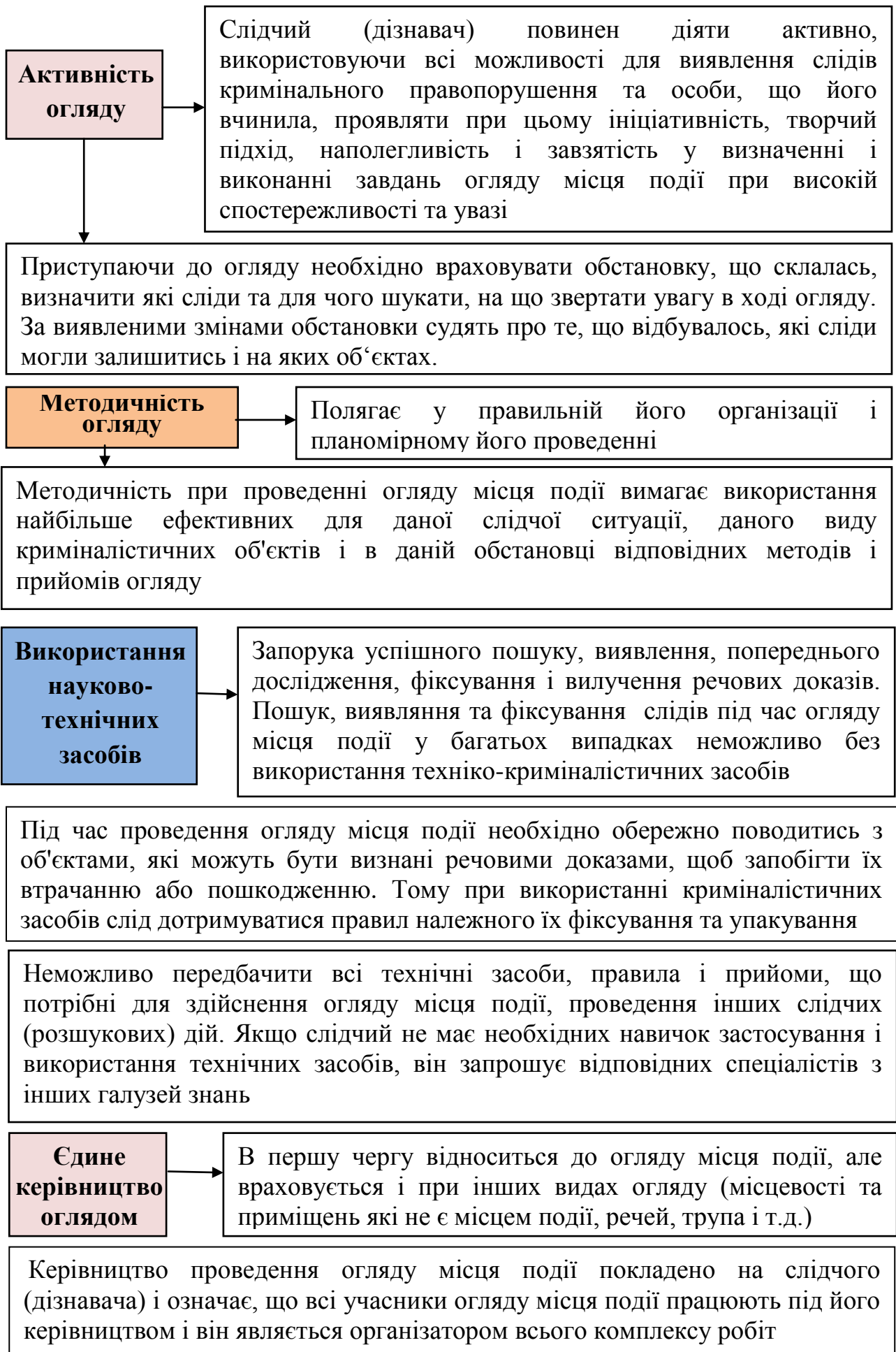
З урахуванням цього принципу потрібно дотримуватися найбільш оптимального напрямку руху при огляді, переходити від однієї ділянки (вузла) до іншої тільки після старанного дослідження кожного із них

Об'єктивність та повнота огляду

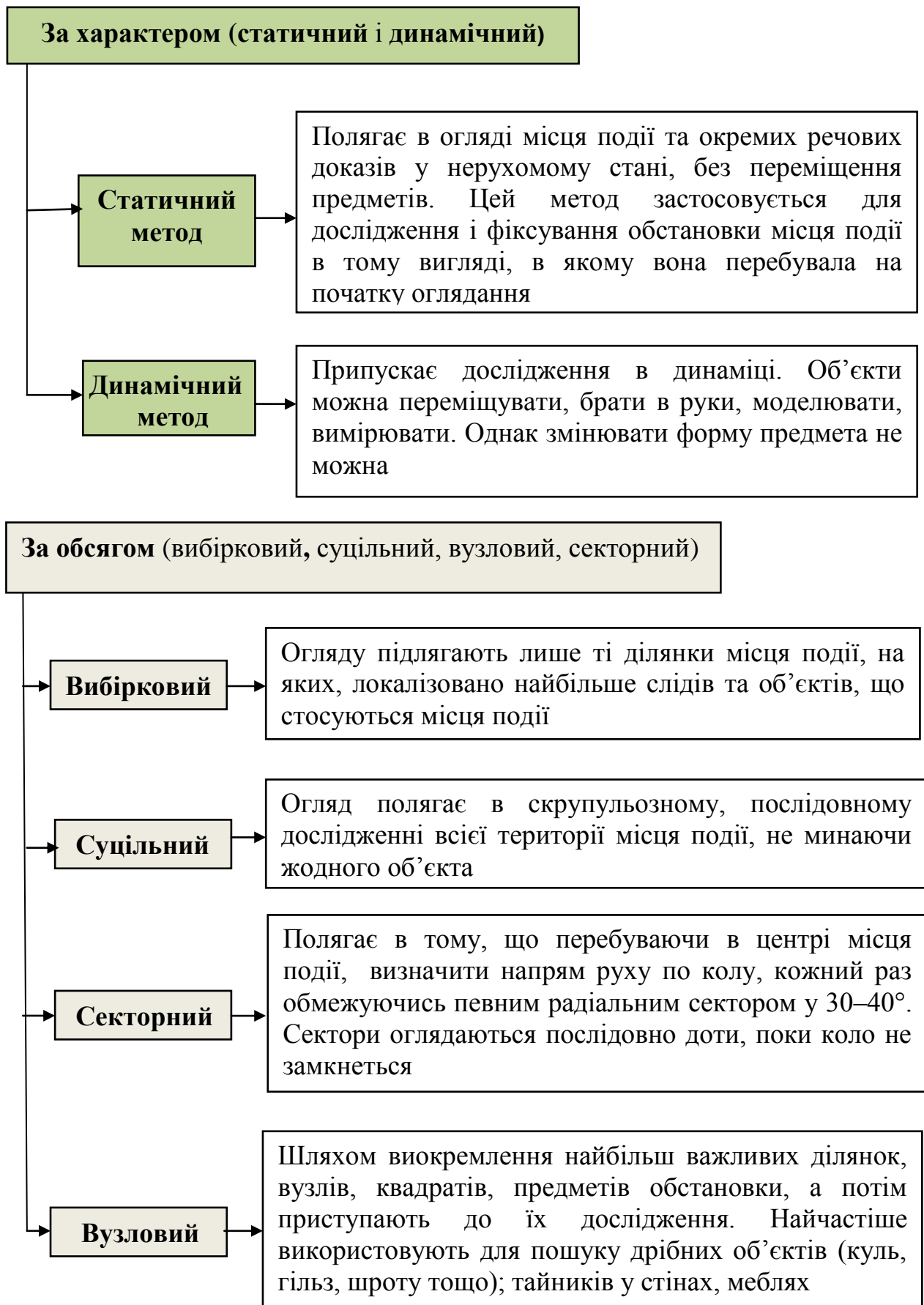
Полягає в дослідженні і фіксації обстановки, слідів і об'єктів на місці події без упередження і однобокості, незалежно від того, стверджують чи спростовують вони сформульовані версії

Огляд місця події проводиться не тільки з метою безпосереднього сприйняття обстановки і з'ясування сутності події, що відбулася, але й маючи на увазі судову перспективу провадження. Тому при проведенні огляду місця події потрібно знайти, виявити і зафіксувати дані, необхідні для відповіді на всі питання, які можуть виникнути потім з приводу місця події у слідчого і суду

Говорячи про об'єктивність не можна забувати, що в протоколі огляду та його додатках фіксують тільки те, що безпосередньо під час огляду сприймається слідчим (дізнавачем) та іншими учасниками огляду і саме в такому вигляді, в якому досліджувані об'єкти сприймаються. Ніякі припущення заносити до протоколу не допускається. Однак це не означає, що слідчий (дізнавач) під час огляду не робить висновків та припущень. Така розумова діяльність об'єктивно існує, але суть у тому, що її результати не повинні відобразитись в протоколі як готові висновки

Основні методи та способи проведення огляду місця події

За напрямком (ексцентричний, концентричний, фронтальний (лінійний))

Ексцентричний

Полягає в тому, що дослідження місця події починають здійснювати з її центру, де, як правило, зосереджена найбільша кількість слідів правопорушення

У данному випадку огляд проводиться, рухаючись за спіраллю, що розгортається від центру до периферії

Концентричний

Застосовується тоді, коли центр місця події визначити важко. В даному випадку огляд здійснюється від периферії до центру

Таким чином вдається швидше виявити сліди правопорушника, а також інші сліди на значній території. Концентричний метод огляду слід застосовувати і у випадках, коли не виключена можливість пошкодження слідів на периферії в результаті просування учасників огляду до центру чи втрати слідів внаслідок інших причин

Фронтальний (лінійний)

Передбачає здійснення дослідження об'єкта засобами, розташованими в лінію, рухаючись фронтально. Інколи цей метод називають «прочісуванням» території, коли дослідники шикуються у розгорнутій стрій і рухаючись, обслідують відразу велику територію

2.5. Особливості роботи спеціаліста-криміналіста при документуванні воєнних злочинів.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому статтею 615 КПК.

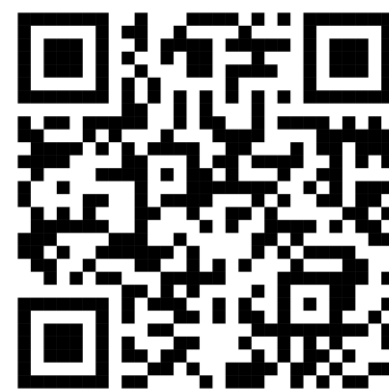
Статтею 615 КПК визначено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, де зазначено, що якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань - рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до

винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису

До рекомендацій щодо організації діяльності СОГ в умовах бойової обстановки слід віднести наступні: керівнику СОГ безпосередньо перед виїздом на місце події доцільно зібрати наступну інформацію: активізація військових дій в зоні огляду, відомості про кількість членів збройних формувань і наявності різного виду озброєння, розташування мінної загрози по шляху проходження в зону огляду, а також на самій території огляду, місце розташування військових частин, відповідальних за ділянку території. Одним з основних відмінностей огляду місця події в умовах збройного конфлікту від мирного часу це керівництво СОГ, яке в інтересах безпеки може здійснюватися керівником воєнізованого формування (групою прикриття). Питанням взаємодії членів СОГ і групи прикриття потрібно приділяти особливу увагу, тому що від них буде залежати не тільки ефективність огляду, але і безпека всіх учасників СРД, для забезпечення якої можуть залучатися й інші формування та підрозділи ОМП у зонах ведення бойових дій і під час надзвичайних ситуацій може бути пов'язаний з високим ступенем факторів ризику для життя та здоров'я осіб, які перебувають на цих територіях. При необхідності проведення огляду місця події на лінії розмежування, працівники поліції узгоджують можливість проведення слідчої (розшукової) дії з командуванням відповідних військових підрозділів.

АЛГОРИТМ
дій слідчо-оперативних груп
Національної поліції на
звільнених від окупації
територіях з документування
воєнних злочинів

Доцільно у будь-якому випадку на початку огляду встановити координати місця. Це допоможе у прив'язці місця обстрілу, визначення надзвичайних факторів, що обумовили надзвичайну подію до точки на карті для подальшого розслідування. Корисним є здійснення панорамної відеозйомки місця події на 360 градусів, при цьому необхідно, щоб у кадр потрапили об'єкти, які потім зможуть допомогти додатково локалізувати місце зйомки.

Безпосередньо приступаючи до проведення огляду місця події зони надзвичайної ситуації, обов'язково потрібно визначитись із межами його проведення. При цьому слідчий може визначитися як з основним методом проведення огляду, так і комбінувати окремі методи. Можна використовувати секторний метод, при якому слідчий, перебуваючи у центрі території за компасом визначає напрямок магнітного меридіану і відкладає умовний сектор, рухаючись послідовно від одного сектору до іншого. Втім, з урахуванням необхідності оперативного проведення огляду, проведення паралельно із ним рятувальних робіт, більш ефективним вбачається застосування методу огляду місця події за квадратами. Так, при значних територіях, із великою зоною охоплення, у випадку, якщо це негативно не вплине, або не може вплинути на повноту проведеного огляду, доцільно місце огляду розбивати та зонувати на окремі невеликі ділянки, або об'єкти, на якій окремо працюватиме слідчо-оперативна група, проводячи відповідний огляд місця події. Кожній ділянці, або об'єктам надається свій окремий порядковий номер, із логічно-послідовною їх побудовою.

При проведенні огляду місця події зональним способом, необхідно, щоб дії всіх груп між собою координували один, або декілька інших слідчих, зумівши об'єктивно уявити та охопити в цілому все місце події, даючи змогу регулювати та коректувати кожній слідчій групі між собою, обмінюючись інформацією з приводу зафіксованих обставин, а також виявлених та вилучених речових доказів.

Дана схема огляду місця події є ефективною при великих зонах охоплення події, при цьому більшість окремих зон огляду, не потребують постійної участі окремих експертів, або спеціалістів, і їх огляд іноді носить виключно формальний характер, так як основа увага всього огляду може концентруватись в декількох ділянках місцевості, або окремих об'єктах. Слід також розуміти, що для реалізації даної схеми проведення огляду потрібні значні людські ресурси та велика кількість криміналістичної техніки, що також повинно враховуватися при плануванні проведення огляду, або за можливості корегуватися безпосередньо під час огляду залученням додаткових сил та засобів.

Залучення мінімальної кількості осіб при проведенні огляду саме небезпечних ділянок, або об'єктів, дає змогу зменшити небезпеки для всіх учасників огляду місця події.

У випадках великих за масштабами та трудомістких оглядів місць події необхідним є безперервний огляд місця, який проводиться почергово, позмінними слідчими слідчої групи, залученими спеціалістами та іншими його учасниками, у визначених межах умовного часового періоду проведення даної СРД.

При проведенні огляду місця події за «усіченою» методикою слідчий відмовляється від пошуку та фіксації у протоколі деталей таких місць події, які не мають суттєвого значення для кримінального провадження, такі деталі доцільно фіксувати за допомогою фото та відеозйомки, що дозволяє суттєво зекономити часові та людські ресурси, водночас його якість не знижується, адже деталі все одно фіксуються у встановленому законом порядку. При проведенні огляду місця події, для того, щоб дослідити якусь ділянку, будівлю, або приміщення, необхідно пересуватись до небезпечної зони, де слідчий якомога швидше повинен, зафіксувати обстановку, зробити відповідні заміри, зафіксувати місце виявлення та знаходження трупа, зафіксувати та вилучити речові докази. Як правило, дану обстановку фіксують на технічні носії, а також швидко записують до чернетки, з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який звичайно ведеться поза межами небезпечної зони. Дані заходи із необхідним фіксуванням обстановки на місці події, проведенням вимірювання, фото-, відеофіксацією, нумеруванням трупів, або предметів, та подальше вилучання речових доказів може займати від декількох хвилин до декількох днів. За таких обставин, залучення всіх учасників огляду місця події майже унеможливлено.

За наявності небезпечних факторів, з метою невідворотного втрачання слідів та об'єктів на місці події, необхідно першочергові зусилля направити саме на їх вилучення, а потім звертатися до загального опису. У цьому проведенні огляду за «усіченою» методикою також буде відрізнятися від традиційних правил проведення огляду. По суті, тут діяльність слідчого буде йти від «зворотнього»: пошук та вилучення слідів та об'єктів, їх опис із певною прив'язкою, а далі – детальний поетапний опис з метою відтворення всієї картини місця події.

До рекомендацій фіксування результатів огляду місця події в умовах надзвичайних ситуацій, небезпечних факторів, обумовлених обстановкою особливого правового режиму, здебільшого відносять складання протоколу у небезпечних умовах, з використанням матеріалів фото-, відеозапису, план-схем, чернеток і нотатків, у тому числі, з використанням диктофонів, засобів, що дозволяють здійснювати слідчому аудіо та відео коментування проведення СРД («відео акустична чернетка»), які зроблені ним безпосередньо на місці події. На сьогодні такі засоби є достатньо доступними, адже навіть звичайний мобільний телефон може підтримувати функції аудіо-, фото-, відеозапису. Головним чинником законності використання таких засобів є правильне їх оформлення у відповідному процесуальному документі.

Кримінальний кодекс України передбачає склади злочинів, об'єктивна сторона яких може повністю або частково підпадати під ознаки злочину, передбаченого ст. 438 КК України, та відповідних порушень норм МПП (додаток 3).

Особливості огляду місць *жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням (катівень)* полягає в тому, що спеціалісту-криміналісту необхідно звертати увагу на:

а) предмети – ймовірно знаряддя нанесення тілесних ушкоджень, піддавання тортурам (кийки, бити, приладдя для катування струмом, лампи розжарювання тощо); предмети зв'язування (мотузки, стяжки, дроти, липка стрічка «скотч» тощо); предмети одягу із пошкодженнями; кулі чи їх фрагменти, гільзи; недопалки; предмети залишені чи загублені злочинцем (одяг, записники, документація) тощо;

б) сліди – сліди рук, сліди взуття; кров, волосся, інші сліди біологічного походження; частини тканин тіла людини; сліди застосування паливно-мастильних матеріалів тощо.

Сліди боротьби та інші сліди, що свідчать про насильницький характер злочину повинні бути детально описані в протоколі, сфотографовані та разом із іншими слідами та предметами відповідно упаковані та вилучені. При дослідженні місця події велике значення мають мікросліди, носіями яких є одяг особи, предмети, використані злочинцем для нанесення тілесних ушкоджень.

Під час огляду місць позбавлення цивільних осіб волі звертати увагу на предмети, в яких могла подаватись їжа чи вода. В окремих випадках на стінах можуть бути викарбовані (написані) записи (прізвища померлих, підрахунок днів тощо), які необхідно зафіксувати.

У випадку вчинення розграбування національних цінностей під час огляду місця події потрібно зафіксувати відомості щодо: об'єкту з якого здійснено розкрадання, його розташування; місця, де знаходився предмет(ти) розкрадання; способу розкрадання, застосованих технічних засобів; способу подолання перешкод. За наявності зафіксувати бірку (опис предмета, назву картини, автора тощо), яку розміщують в якості інформації поряд із об'єктом. Для участі в огляді місця події може бути залучений спеціаліст-мистецтвознавець або фахівець із історико-культурних цінностей з метою надання пояснень відносно, наприклад, назви предмету релігійного культу, напряму, школи живопису, характеру сюжету ікони тощо.

Слідчий огляд **будівель і споруд**, що зазнали пошкоджень і руйнувань в результаті артилерійських обстрілів та бомбардувань є невід'ємною складовою кримінальних проваджень щодо розслідування воєнних злочинів.

Основними завданнями огляду будівель і споруд, що зазнали пошкоджень та руйнувань у результаті артилерійських обстрілів та бомбардувань, є встановлення: часу, місця, визначення території ураження; засобів і методів, які застосовувалися ворогом; кількості потерпілих, їх характеристики (вік, стать, рід занять тощо); свідків та очевидців; механізму злочинної події.

Однією з основних особливостей проведення слідчого огляду будівель та споруд, що зазнали пошкоджень та руйнувань, є існуюча небезпека перебування його учасників в зоні проведення слідчої (розшукової) дії, оскільки залишається значний ризик подальшого руйнування будівельних конструкцій, можливої наявності на місці огляду вибухонебезпечних предметів, радіоактивних, хімічних речовин та їх залишків.

Тому до початку проведення огляду, рятувальні служби повинні спрямувати зусилля на ліквідацію наслідків події: надати екстрену медичну та психологічну допомогу постраждалим, здійснити евакуацію людей, вжити заходи щодо гасіння пожеж, провести розбір завалів, пошук тіл загиблих та поранених. Під час ліквідації наслідків події, не виключаються можливі вибухи вторинних вибухових пристроїв, вибухонебезпечних фрагментів, що залишилися після вибуху боєприпасу, природного газу, паливно-мастильних матеріалів, враження електричним струмом, а в разі знаходження об'єкта в зоні активних бойових дій, залишається ризик завдання агресором повторних артилерійських обстрілів і бомбардувань.

Під час огляду **колони або скупчення розстріляних автомобілів**

спеціаліст-криміналіст проводить вимірювання розташування автомобілів відносно постійних орієнтирів, слідів обстрілу на транспортних засобах. Фіксує наявність в них трупів, різних позначень (діти, волонтер, евакуація, медичний тощо), які можуть бути виконані в довільній формі на різних об'єктах (аркуш паперу, на стеклі, безпосередньо на автомобілях).

У ході огляду **місця масового поховання** встановлює його координати, здійснює заміри місця масового поховання (могил), глибини на якій були поховані особи, наявність хрестів та написи на них. У разі розміщення трупів один поверх іншого фіксує заміри глибини до кожного трупа та їх взаєморозміщення. Фіксує ознаки об'єктів у яких було поховано осіб (труни, пакети, простирадла тощо)

Фіксує тілесні ушкодження (порізи, вогнепальні поранення, відсутність частин кінцівок тощо) та можливі засоби катувань (кульки, зв'язані руки, ноги). Крім того, для проведення впізнання фіксує одяг у який був одягнений труп, татуювання, родимі плями та інші особливості особи)

У разі необхідності надає допомогу слідчому в описуванні речей та документів, виявлених разом з тілом (останками) загиблої (померлої) особи, що запаковуються до спеціального мішка (пакета, контейнера).

Огляд **трупа** проводиться за загальними правилами такого виду огляду.

Необхідно зафіксувати:

- положення тіла до нерухомих об'єктів, іншої обстановки навколо трупа;
- стан трупу, візуально виявлені тілесні ушкодження, трупні явища, особливі прикмети, одяг;
- сліди тортур та катувань, виявлених на трупі, фіксуються деталізовано;
- ймовірні причини смерті: вогнепальні поранення, мінно-вибухові травми, удушення, порізи (відрізання частин тіла):
- особисті речі, виявлені при трупі, зокрема мобільні телефони (вилучаються як речові докази);
- документи, виявлені при трупі загиблого та поряд із ним (вилучаються як речові докази).

Огляд трупа має два етапи – загальний та детальний.

При **загальному** огляді досліджуються, фіксуються на фото та відображаються в протоколі:

1) поза трупа та його положення на місці події, зазначити, чи немає ознак їх зміни після смерті (положення та поза трупа мають певне діагностичне значення), де знаходиться труп, його місцезнаходження відносно оточуючих предметів, об'єктів (стаціонарних) або сторін світу (...голова на південь...), положення відносно епіцентру вибуху, та якщо потрібно зазначити відстань до предметів (прив'язка); поза трупа (лежить, сидить, на боці та ін.); голова, кінцівки (рівні,

Опис речей та документів, виявлених разом з тілом

Протокол огляду трупа, пов'язаного з екструзією

зігнуті і як, нахилені і т.і.); має значення що на трупі, під ним, лежить поруч; положення та особливості голови, вираз обличчя;

2) зовнішній стан одягу на трупі;

3) знаряддя заподіяння смерті, що знаходяться на трупі.

При детальному огляді досліджуються:

1) ложе трупа (ділянка підлоги або ґрунту під трупом);

2) одяг трупа (описується згори вниз пошарово); при огляді одягу і взуття на трупі звертається увага на те, що саме одягнуто та в якій послідовності; стан одягу та взуття; пошкодження (розриви, порізи, відірвані частини) і забруднення (колір, консистенція); конфігурація країв пошкодженого одягу (рівні, нерівні та ін.); вміст кишень;

3) тіло трупа та ушкодження на ньому;

4) у разі знівечення тіла, зазначають розміри решток, анатомічну назву, колір, точне місце розташування з вказівкою відстані до найближчих нерухомих орієнтирів та до можливого епіцентру вибуху.

При огляді оголеного трупа фіксуються:

1) повнота, колір шкіри, статура, вік і стать;

2) трупні явища (шкіряні покрови бліді, холодні на дотик (теплі, в яких місцях), залякання (добре виражене, помірно, слабо... і де саме – руки, ноги, шия (починається залякання в жувальній мускулатурі через 2-4 години переходить на шию, плечовий пояс і так далі вниз. З двох діб починає зникати згори-вниз. Трупні плями (де розташовані, більш помітні) колір (зазвичай синюшно-фіолетовий та його відтінки; рожевий – при отруєнні чадним газом та переохолодженні). Якщо є ознаки гниття (гнильний запах; ослизнення шкіри, її потемніння, позеленіння шкіри і де саме. Гнильні пухирі з сукровичним вмістом, гнильна емфізема м'яких тканин (роздуте обличчя, живіт, мошонка; випуклі очі...)). Наявність комах, кладок яєць мух, личинок, скільки, де, які?);

3) вигляд та особливості живота;

4) індивідуальні особливості, які спостерігаються на тілі (особливі прикмети);

5) ушкодження на трупі: описати їх характер (садно, рана, синець, крововилив), локалізацію (де саме), розмір, форму та ін. (колір, краї, кінці, нашарування, забруднення);

6) сліди крові та виділень, волосся або інші сліди і речові докази на трупі або навколо нього, в тому числі знаряддя травми, допомогти слідчому правильно їх вилучити та упакувати.

Частини трупа описуються в такій послідовності:

голова → обличчя → шия → груди → живіт → спина → руки → ноги.

Труп фотографується, складаються схеми, виготовляють зліпки і відтиски пальців рук, беруть зразки волосся, обрізають нігті з піднігтьовим вмістом, відбирають інші сліди, які можуть бути виявлені на трупі. Тому всі дії, що пов'язані з оглядом трупа на місці події та максимального збереження слідової інформації на трупі (піднігтьовий вміст, окремі волосини, будь-які інші сліди) необхідно за можливості вилучити ще на місці події.

РОЗДІЛ 3. ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИЛУЧЕННЯ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

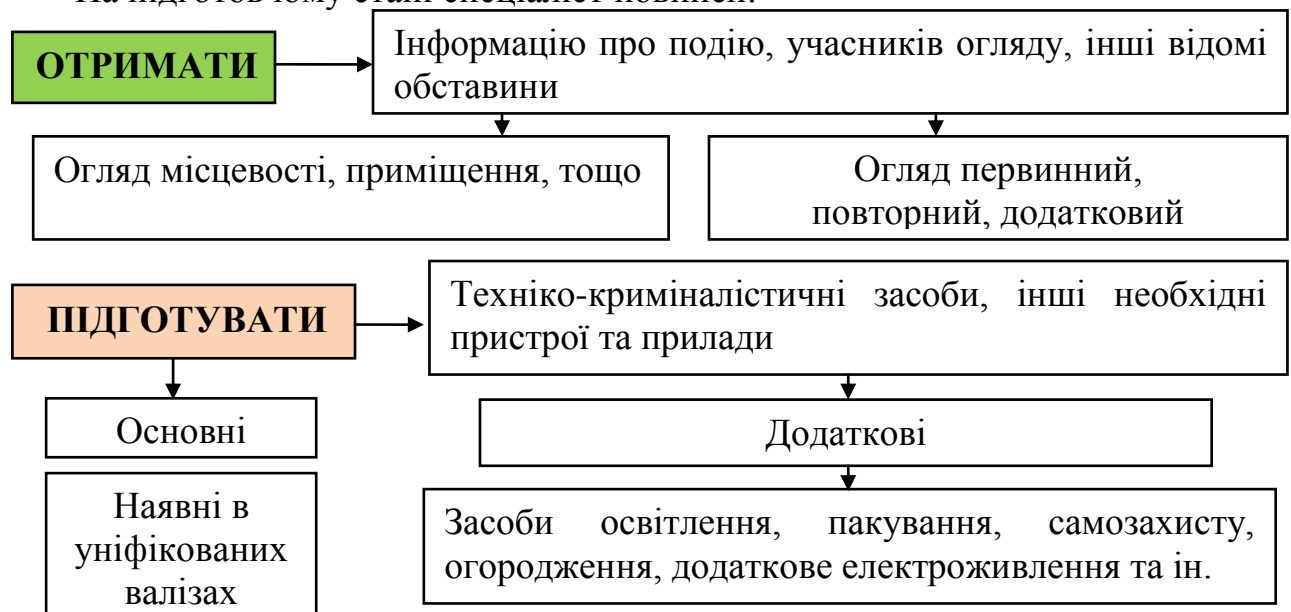
3.1. Огляд місця виявлення вогнепальної зброї або слідів її застосування.

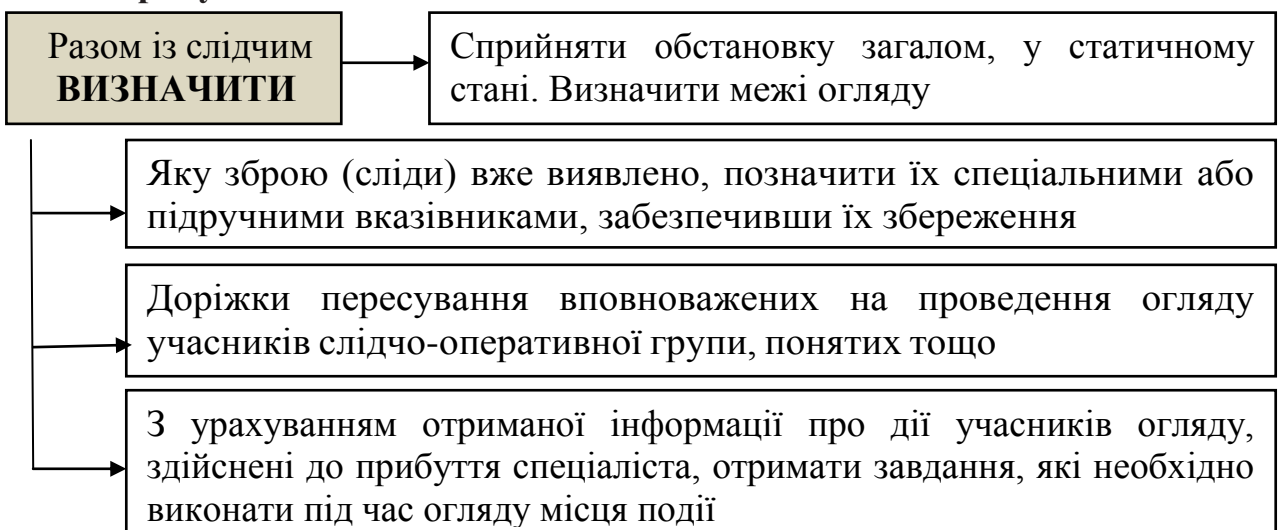
Завданням такого огляду є виявлення, фіксування, вилучення зброї, боєприпасів, слідів пострілу, а за необхідності, і дослідження таких слідів на місці події для визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було проведено постріл, звичайна або безшумна зброя застосовувалася, тощо.

Виявлену зброю не можна пересувати та брати в руки до тих пір, поки її положення не зафіксовано в протоколі, на фотознімках (вузлових і детальних), на схемі місця події.

На підготовчому етапі спеціаліст повинен:

Після прибуття на місце події

Які зміни відбулися в початковій обстановці місця події. Доцільність залучення додаткових спеціалістів або спеціальної пересувної лабораторії

За можливості огородити місце виявлення зброї за допомогою спеціальної стрічки з контролем доступу на нього

ЗДІЙСНИТИ

Орієнтуючу, оглядову фотозйомку місця застосування або виявлення зброї чи слідів її застосування

Вузлову, детальну фотозйомку об'єктів зі слідами застосування зброї, інших об'єктів, що дадуть змогу встановити необхідні вихідні дані для розслідування правопорушення чи встановлення особи

Детальний огляд

ОГЛЯД

Проводити, тримаючи за рифлені частини стволом догори. Не направляти на себе та оточуючих

Якщо об'єкт заряджений і перебуває на бойовому взводі, його необхідно розрядити з дотриманням заходів безпеки. В об'єктах, що неможливо розрядити без ушкодження елементів заряджання (наприклад, дульнозарядна зброя), приводиться в безпечний стан пристрій запалення металюного заряду

На предмет виявлення інших слідів та мікрочасток, запахових слідів (з руків'я)

ЗАФІКСУВАТИ

Положення окремих частин і деталей зброї (затвора, курка, запобіжника тощо), маркувальних позначень або їх знищення.

Наявність (чи відсутність) патронів у магазині (барабані) і в патроннику, кількість патронів, а також послідовність розміщення патронів (гільз) у камерах барабану

Місце розташування предмета зі слідами пострілу з прив'язкою його до двох стабільних орієнтирів; вид і властивості перепони; форму ушкодження на предметі, його розміри; характер країв ушкодження; взаємне розташування декількох ушкоджень, їх розміщення на перепоні.

Додаткові сліди пострілу (кіптяви, незгорілих порошинок, частин змазки). У протоколі необхідно описати: форму, розміри, кількість зон відкладення, інтенсивність кожної зони, колір кіптяви чи порошинок, їх віддаленість від ушкодження тощо.

ВИЛУЧЕННЯ

Об'єкт (зброя, набої) та їх складові частини вилучаються повністю.

Снаряд вилучається разом з пошкодженим предметом або його частиною. Якщо це зробити неможливо, снаряд виймають із перешкоди. Робити це треба так, щоб у жодному разі не пошкодити його інструментом (стамескою, долотом тощо)

УПАКУВАННЯ

Пакується у щільний папір або коробку

Ствол із боку дульного зрізу закрити марлевим, ватяним тампоном або чистою тканиною та надійно закріпити.

Дулозарядна зброя пакується і транспортується у виявленому стані (не розряджається).

Казнозарядна вогнепальна зброя пакується і транспортується розрядженою.

ВАЖЛИВО! Перед тим як упакувати зброю, необхідно перевірити, чи заряджена вона, та розрядити, якщо так

На вимогу слідчого та за можливості технічного забезпечення виконання наступних вимог, як виняток, припускається транспортування вогнепальної зброї (у стані – патрон у патроннику) з постановкою її на запобіжник або блокуванням несанкціонованої дії (активації) ударного механізму.

Залежно від типу та виду ударно-спускових механізмів, блокуючу пластину, яка перешкоджатиме удару бойка по капсулю (з щільного полімеру, деревини тощо), розташовують:

- а) *курковий* – між капсулем та ударником курка (револьвери, пістолети Манліхера, Шварцлозе);
- б) *ударниковий* – між капсулем та ударником (7,65-мм пістолет Браунінга, 9-мм пістолет Глок-17 тощо);
- в) *курково-ударниковий* – між капсулем та бойком ударника курка (більшість пістолетів);

У випадку виявлення вогнепальної зброї, що перебуває в заклиненому стані (змерзлого, фрагментарно заіржавленому тощо), але патрон міститься в патроннику, а сама зброя на бойовому зводі, викликається відповідний спеціаліст з метою вирішення питання щодо можливості транспортування зброї в зазначеному стані. Якщо такої можливості немає, ударно-спусковий механізм блокується так само, як і у випадках зі справною зброєю (див. вище).

Інколи в ході попереднього дослідження виникає потреба у проведенні візурування або застосуванні розрахунково-графічного методу для відтворення траєкторії руху снаряда і встановлення місця знаходження того, хто стріляв.

Є декілька видів візурування:

- коли є пробоїна в обох склах подвійної віконної рами, в неї поміщають паперову трубку і спостерігають крізь неї в напрямку, протилежному руху кулі;

- за наявності пробоїни в одній перепоні і сліпого (ненаскрізного) в іншій, треба з'єднати обидві пробоїни мотузкою (шпагатом), використовуючи палички; підставивши опору (палицю, стілець) під шпагат, відрізати його в цьому місці (місці контакту), прив'язати до опори і з боку сліпого пошкодження вести спостереження впродовж залишку мотузки (шпагату), тобто в напрямку, з якого проводився постріл;

- використавши перший або другий спосіб, направити вздовж осі трубки чи лінії шпагата промінь портативного лазера, який яскравою освітленою плямою окреслить імовірне місце перебування того, хто стріляв.

Потрібно пам'ятати, що траєкторія польоту кулі має форму не прямої лінії, а параболи. Тому, коли відстань пострілу з пістолета перевищує 50 м, а пострілу з гвинтівки - 100 м, місце стріляючого виявлятиметься дещо нижче за місце, визначене візуруванням.

3.1.1. Сліди вогнепальної зброї

Одним із важливих завдань, що вирішується при огляді місця події, де застосовувалась вогнепальна зброя, є виявлення і вивчення слідів пострілу та встановлення суттєвих для розслідування обставин пострілу.

Сліди зброї – це сліди-предмети: залишена зброя, боєприпаси, патрони з осічкою, гільзи, дріб, пижі, прокладки, незгорілий порох, сліди кіптяви, приладдя (шомпол, протирка, кобура, пакувальний матеріал, де зберігалася зброя) та сліди взаємодії зброї, боєприпасів з предметами матеріального середовища, тіла людини тощо.

Сліпі пошкодження – наявність лише вхідного отвору і кульового каналу (у тілі людини – раневого каналу).

Наскрізні пошкодження – наявність вхідного та вихідного кульового отвору (раневого каналу).

Сліди рикошету – сліди при зустрічі кулі з перепорою під певним кутом від 0 до 35°. Після рикошету куля продовжує політ за новою траєкторією завжди убік обертання та майже не втрачає свою швидкість, у зв'язку з чим має велику пробивну здатність.

Штанцмарка (нім. Stanzen карбувати, штампувати + Marke мітка, тавро) - відбиток контуру дульного зрізу зброї на шкірі навколо вхідного отвору рани при пострілі в упор.

Обідок осаднення – вузька (завширшки 1-3 мм) облямівка по краю отвору без епідермісу. Він утворюється внаслідок механічного здирання епідермісу бічною поверхнею кулі в момент поранення та буває кільцеподібним або дугоподібним, залежно від того, під яким кутом куля ввійшла в тіло.

Обідок обтирання – має вигляд темної смуги, розташованої по краю вхідного отвору. Обідок обтирання утворюється внаслідок того, що куля несе на собі різні часточки (кіпоть, пороховий нагар, мастило, іржі тощо, входячи в тіло, залишає (обтирає) ці часточки по краю отвору. Обідок обтирання може повністю або частково накладатися на обідок осаднення та обідок металізації.

Обідок металізації – металеві часточки виникають під час пострілу внаслідок стирання внутрішньої поверхні каналу ствола, стирання металу самої кулі або її оболонки, утворення іржі в стволі зброї, а також за рахунок металу вибухової суміші капсуля.

У тілі людини

Постріл впритул (вхідний отвір)

1 - відбиток дульного зрізу

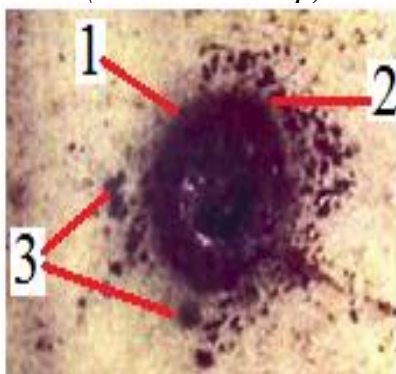
Повний контакт дульного зрізу з перешкодою. Залишається слід-відбиток дульного зрізу ствола - «штанцмарка». Слідів кіптяви і незгорілих порошинок біля вхідного отвору немає, оскільки всі вони потрапляють зі снарядом у кульовий канал

Вихідний кулевий отвір

Вихідний вогнепальний отвір, як правило, більший вхідного; має неправильну округлу, зірчасту, щільовидну або дугоподібну форму, при цьому нерівні краї його зазвичай не містять пасків осаднення та обтирання

Постріл з близької відстані (вхідний отвір)

1 - поясок осаднення,
2 – поясок обтирання,
3 – відкладення порошинок,
кіптяви мастила.

На тілі людини навколо вхідного отвору залишаються сліди у вигляді пояска осаднення, пояска обтирання (забруднення), відкладення незгорілих порошинок, кіптяви, частин мастила. Поясок осаднення розташовується навколо рани на ширину до 1-3 мм. Виникнення пояска осаднення обумовлено клиноподібною дією кулі – витягуванням і розтягуванням шкіри, термічною дією кулі на шкіру в зоні контакту та механічною дією передкулевого повітря

У деревині.

Вхідний отвір

У сухій деревині ушкодження мають вигляд округлих отворів. Діаметри отворів майже відповідають діаметрам (калібрам) куль. У вологій деревині кульовий канал набуває овальної форми. При визначенні калібру вимірюють не сам кульовий канал, а поясок обтирання за його зовнішнім ободком

Вихідний отвір

Вихідний отвір, як правило, має неправильну чотирикутну форму з нерівними краями, що мають відколи деревини в сторону польоту кулі

У бетоні

Вхідний отвір

Отвори округлі, діаметри яких майже відповідають діаметрам снарядів (куль, дріб, картеч). Щоб пробоїни від снарядів не сплутати з отворами, що утворилися від інших предметів, необхідно виявити снаряд або його фрагменти в товщі стіни, стелі, підлоги

Вихідний отвір

Вихідний отвір більший вхідного, а канал має форму усіченого конуса, оскільки з просуванням кулі в бетоні він розширюється. Навколо вихідного отвору мають різні відколи неправильної геометричної форми

У металі

Вхідний отвір

Метал під впливом дії кулі спочатку витягується по напрямку її руху, а потім лопається. Краї вхідного отвору згладжені в сторону польоту кулі. Канал пошкодження в металі злегка звужується по напрямку руху кулі. Розміри отвору зазвичай мають округлу форму і досить точно повторюють діаметр кулі

Вихідний отвір

Краї вихідного отвору часто нерівні (рвані) і мають зубчаті краї, вигнуті в напрямку польоту кулі.

У склі

Вхідний отвір

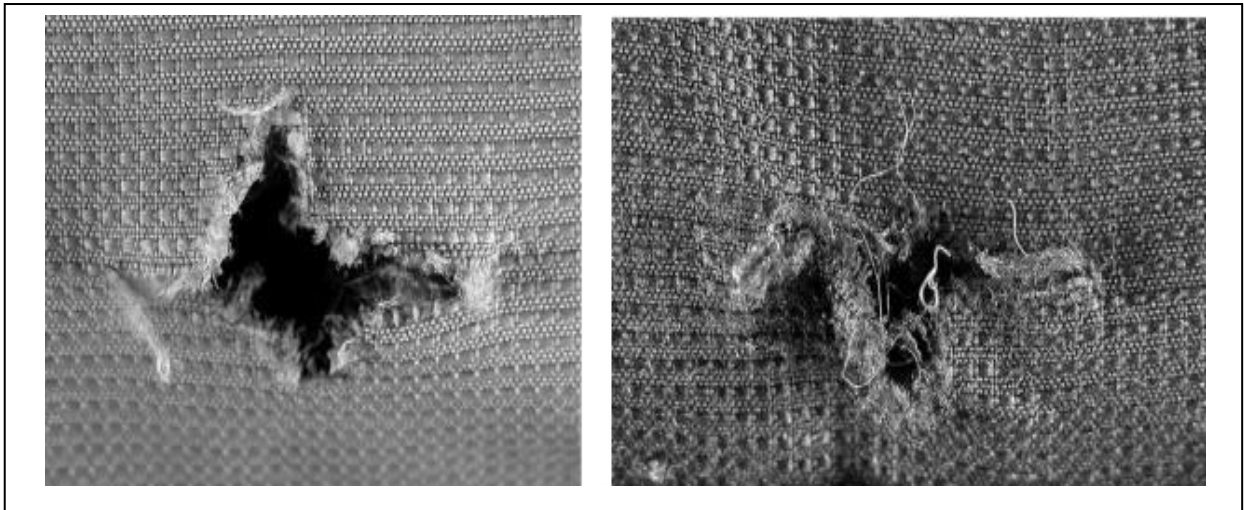
Вхідний отвір менший за вихідний. Пошкодження у склі (порцеляні, фаянсі) має форму усіченого конусу з розширенням у бік руху кулі. Якщо постріл у скло здійснюється під прямим кутом, то діаметр пробоїни практично збігається з діаметром кулі.

Вихідний отвір

У момент проходження кулі через скло воно вигинається в напрямку руху кулі, унаслідок чого утворюються радіальні тріщини. Потім скло подається в напрямку, протилежному руху кулі. При цьому ділянки навколо пошкодження продовжують рухатися за кулею, що призводить до виникнення концентричних тріщин, які нібито з'єднують радіальні.

На тканинах

При пострілах впритул на одязі утворюються такі характерні пошкодження:

- хрестоподібні розриви вовняної, шовкової і бавовняної матерії (як на верхньому, так і на прилеглих шарах одягу);
- круглі, овальні і еліпсоподібні отвори в таких щільних матеріалах, як брезент, шкіра;
- відбитки дульного зрізу ствола на зовнішній поверхні верхнього одягу;
- відкладення кіптяви по краях вогнепального отвору і в прилеглих шарах матерії;
- в області вхідного отвору можуть мати місце термічні зміни волокон матерії;
- якщо одяг складається з легкозаймистої тканини, то вона може обгоріти, і тоді всі характерні ознаки вогнепальних ушкоджень буде знищено.

При пострілі з великої дистанції:

На вхідному отворі одягу наявність обідка обтирання, який розташовується навколо ушкодження у вигляді кільця шириною не більше 2 мм і являє собою відкладення кіптяви, мастила, іржі та інших забруднень кулі. При цьому пошкодження одягу мають, як правило, округлу або овальну форму з дрібно торочкуватими краями, загорнутими здебільшого всередину.

При утворенні вихідного отвору куля спочатку проходить через тіло, а потім випинає і прориває одяг. Тому тут немає обідка обтирання. Форма пошкодження в цьому випадку може бути найрізноманітнішою. Найчастіше вона щелевидна або округла з вивернутими назовні краями.

При розриві кулі всередині людського тіла на одязі може утворитися кілька вихідних отворів.

Ознаки пошкодження з далекої відстані

Ознаки	Вхідний отвір	Вихідний отвір
Форма отвору і наявність дефекту	Круглий або овальний завдяки наявності та формі дефекту. Зрідка напівмісячний або неправильної форми	Неправильно зірчастий, щілевидний, дугоподібний, часто без дефекту тканини. Іноді круглий чи овальний з невеликим дефектом тканини
Форма дефекту	Конусоподібний з вершиною, звернено всередину, іноді неправильно циліндричний або схожий на пісочний годинник	Конусоподібний з вершиною, зверненою назовні
Розміри	Дефект у шкірі завжди менше діаметра кулі. Дефект в епідермісі приблизно дорівнює діаметру кулі	Часто більше розмірів вхідного отвору, іноді рівний йому або менше
Краї	Краї дефекту в шкірі часто мілкофестончаті, іноді рівні і похилі	Зазвичай нерівні, часто вивернуті назовні
Поясок осаднення	Зазвичай добре виражений, ширина – 1-3 мм, зовнішній діаметр його приблизно дорівнює діаметру кулі	Часто відсутній, іноді добре виражений унаслідок удару країв рани об одяг
Поясок обтирання	Є або на шкірі, або на одязі. При рані через одяг краї можуть бути забруднені нитками одягу	Як правило, відсутній. Краї можуть бути забруднені нитками одягу
Металізація країв	Зазвичай є відповідно пояску обтирання. Іноді може бути відсутнім при пораненнях через товстий одяг	Часто відсутня. Іноді є, зазвичай, при пораненні свинцевою кулею

3.2. Заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю на місці події.

Категорично забороняється:– при поводженні з вогнепальною зброєю безпідставно направляти ствол в бік людей, транспорту, будинків, інших будівель та споруд;- в разі необхідності вогнепальна зброя повинна бути спрямована на поверхню, яка зможе прийняти кулю (у землю, стовбур, кулеуловлювач, або уверх під кутом 45-60 градусів.

При огляді зброї слід мати на увазі, що вона може бути заряджена й перебувати на бойовому взводі. Тому, насамперед, потрібно суворо дотримуватися заходів безпеки, щоб не спричинити випадковий постріл.

Брати зброю при огляді слід двома руками, упевненими рухами, не допускаючи її падіння та спрацювання ударно-спускового механізму, що може призвести до випадкового пострілу. При цьому важливо не пошкодити сліди,

що можуть бути на поверхні зброї (сліди рук, текстильні волокна, волосся, сліди крові, речовина мозку, сліди запаху тощо) та не залишити свої.

Брати зброю в гумових рукавичках за ті частини, на яких зазвичай не залишаються придатні для ідентифікації сліди рук. Це можуть бути рифлені частини рукоятки, кожух-затвору, ремені, антабки тощо.

При безпосередньому огляді зброї також потрібно дотримуватися певних запобіжних заходів: не торкатися спускового гачка, тримати зброю стволом вгору, не кидати на підлогу. Поняті та інші учасники слідчої (розшукової) дії не повинні стояти навпроти ствола зброї.

Заборонено вводити будь-які предмети в канал ствола зброї. До низу ствол опускати не можна, щоб з нього не висипалися незгорілі порошинки.

Не слід піднімати короткоствольну зброю введеним в її ствол або спускову скобу металевим стержнем, олівцем або іншим предметом, оскільки це може призвести до падіння зброї, забруднення каналу ствола й утворення в ньому нових слідів, висипання з каналу ствола незгорілих порошинок тощо.

Усі дії зі зброєю слід здійснювати над чистим аркушем білого паперу достатнього розміру.

При огляді зброї забороняється її розбирати, перевіряти взаємодію деталей, здійснювати постріли.

При поводженні зі зброєю її спочатку слід розрядити, а вже потім оглянути на предмет виявлення зазначених слідів.

Пістолет треба взяти за руків'я однією рукою, а великим пальцем іншої відвести фіксатор і прийняти в долоню магазин. Потім, тримаючи пістолет за рукоятку, вимкнути запобіжник (якщо його було увімкнено), після чого великим і вказівним пальцями іншої руки повільно відвести кожух-затвор у крайнє заднє положення. Якщо при цьому чути клацання, це означає, що пістолет не перебував на бойовому взводі (про що зазначається в протоколі). Після того як патрон з патронника буде вилучено, а патронник оглянуто, затвор треба плавно повернути в переднє положення, курок плавно спустити з бойового взводу й увімкнути запобіжник (установити ударно-спусковий механізм на запобіжний взвод).

Посібник щодо застосування озброєння іноземного виробництва у Збройних Силах України

Перш ніж піднімати автомат, від нього потрібно від'єднати магазин. Потім автомат треба взяти за антабку, розташовану під цівкою, не відриваючи

приклад від підлоги або іншої твердої опори, і, утримуючи стволом до гори під кутом близько 45°, вимкнути запобіжник (якщо його було увімкнено) і відвести затворну раму в крайнє заднє положення.

Після вилучення патрона з патронника й огляду патронника затворну раму потрібно плавно відпустити й увімкнути запобіжник. Лише після розрядження зброї можна розпочинати огляд її поверхні для виявлення слідів рук, мікрочасток тощо. При цьому виймаються патрони з магазину, які оглядаються та перелічуються. Огляд каналу ствола зброї здійснюється для виявлення на його внутрішній поверхні слідів пострілу (нагару, незгорілих порошинок), мастила, наявності сторонніх часток (пилу

тощо).

Протирати ж канал ствола категорично забороняється, оскільки це може спричинити зміни мікрорельєфу полів нарізів та унеможливити вирішення експертом питань щодо обставин здійснення пострілу.

Після огляду й завершення дій щодо фіксації слідів вогнепальну зброю (крім револьверів) розряджають, ударно-спусковий механізм ставлять у положення запобігання або на запобіжник.

У револьверів курок обережно опускають у положення запобіжного зводу і роблять відмітку комори барабана, що містилася навпроти ствола на момент виявлення зброї.

Мисливські гвинтівки зі зламними стволами розбирають на частини: ствол (дуло) з цівкою та ложе.

Якщо на місці події виявлено саморобну зброю невідомої конструкції, то слід запросити на місце події спеціаліста зі зброї або отримати консультацію щодо специфіки поводження з нею та порядку направлення на експертизу.

3.3 Огляд місця виявлення вибухового пристрою та слідів його застосування.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ-ВИБУХОТЕХНІКІВ НА МІСЦІ ПОДІЇ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗОН ДЛЯ ЛЮДЕЙ, БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ Є ОBOB'ЯЗКОВИМИ ДЛЯ ВСІХ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.

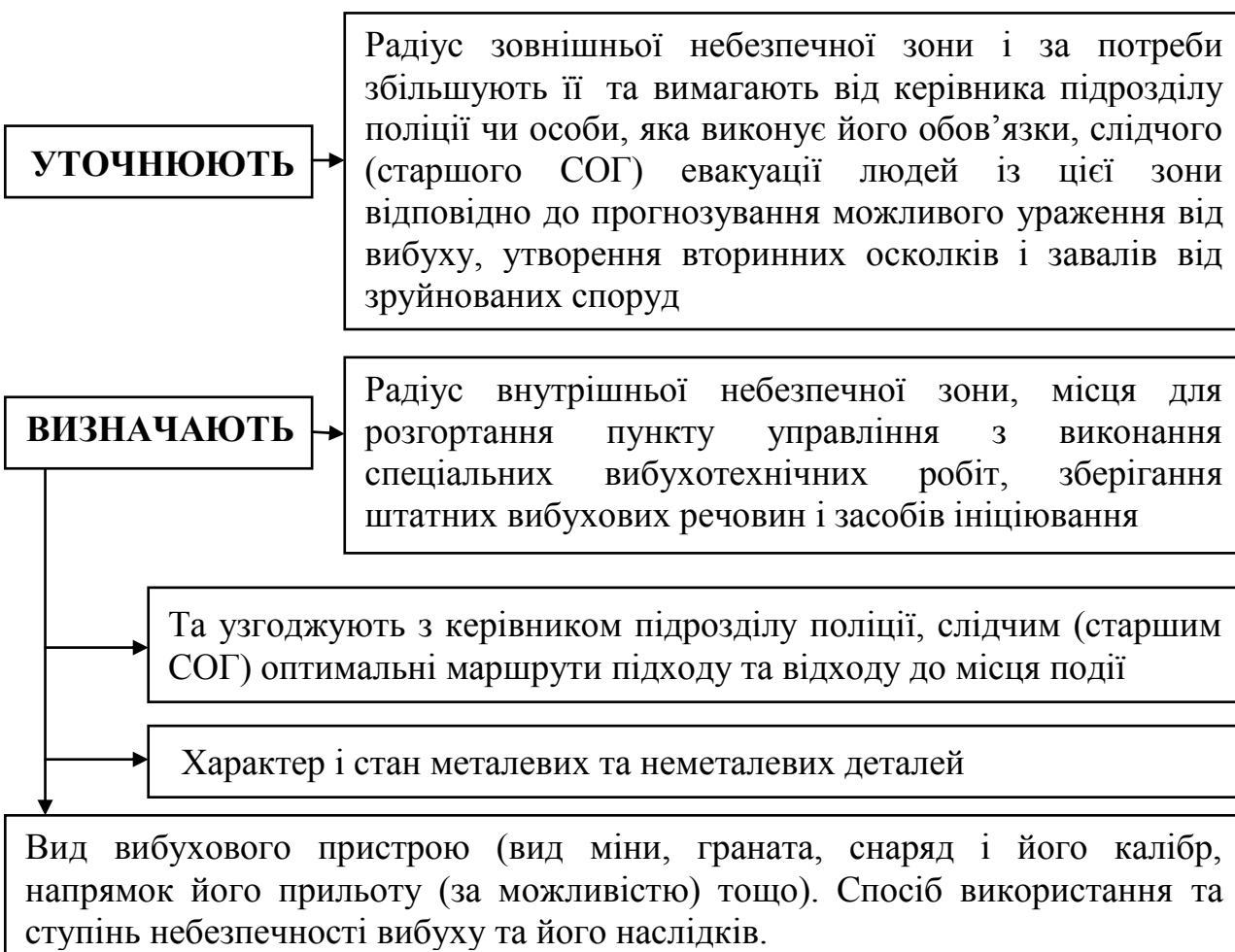

Працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з виявленням вибухових матеріалів та пристроїв, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, шоломи тощо).

Безпосередній огляд місця вибуху або виявлення вибухонебезпечних предметів проводять спеціалісти-вибухотехніки або сапери, до їх прибуття здійснювати огляд місця події ЗАБОРОНЕНО!

Після прибуття на місце виявлення вибухового пристрою:

СПЕЦІАЛІСТИ-ВИБУХОТЕХНІКИ

3.4. Огляд місця вибуху. Фіксація результатів огляду.

Огляд місця вибуху вимагає особливої організації і має характерні особливості в виявленні, фіксації та вилучення речових доказів. Головним чином це пов'язано з тим, що різноманітність вибухових пристроїв вимагає

залучення до огляду фахівців вибухової справи. Повнота проведення огляду, його інформативність, вилучення об'єктів знаходиться в прямій залежності від знання учасниками огляду основних ознак відображення вибуху в слідах і особливостей їх виявлення.

Огляд місця події за цією категорією кримінальних проваджень розпочинають насамперед із вжиття заходів, спрямованих на локалізацію та знешкодження вибухових пристроїв та боєприпасів, які не вибухнули. Ці заходи здійснюють виключно спеціалісти-вибухотехніки (працівники вибухотехнічної служби, ДСНС, сапери ЗСУ тощо). Проводити огляд місця події можливо тільки після його обстеження відповідними працівниками, повідомлення про можливість початку проведення даної слідчої дії (складення акту перевірки об'єкта) та проведення інструктажу із учасниками СОГ.

Склад спеціалістів, яких доцільно залучити до слідчого огляду, визначається залежно від цільового призначення об'єкта, який піддався обстрілу, характеру пошкоджень та руйнувань, наявності інших, за джерелом свого походження, слідів кримінального правопорушення, існуючих на місці події.

Для участі в огляді за необхідності залучаються:

- сапери Збройних Сил України;
- співробітники ДСНС;
- спеціалісти з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації (запрошуються від відповідних військових частин чи органів військового управління за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, які призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, яке використовувалося для здійснення обстрілів);

- судово-медичні експерти чи лікарі, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичних експертів;

- спеціалісти з оцінювання вартості майна (встановлення орієнтовної вартості пошкодженого/знищеного майна);

- кінологи зі службово-пошуковими собаками.

Ефективність збирання інформації про вчинення й подальше розслідування таких злочинів у більшості випадків залежить від професійного огляду місця події – слідчої (розшукової) дії, яка має специфіку в цій категорії кримінальних правопорушень. Сукупність даних, отриманих під час огляду за допомогою засобів, технологій і методів криміналістичної техніки, має не лише важливе доказове значення, допомагає встановити учасників правопорушення, а також є ключовим елементом у системі доказів до Міжнародного суду ООН для засудження організаторів та пособників таких злочинів серед керівництва країни-агресора й відповідно компенсації (репарації) завданих збитків.

Основними завданнями огляду місця події, пов'язаного з вибухом, є

Встановлення факту вибуху, його характер і наслідки

Визначення часу, способу, дистанції та напрямку обстрілу

Встановлення виду вибухового пристрою (калібр, із якої зброї здійснений обстріл тощо)

Встановлення завданих збитків

Встановлення факту застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом

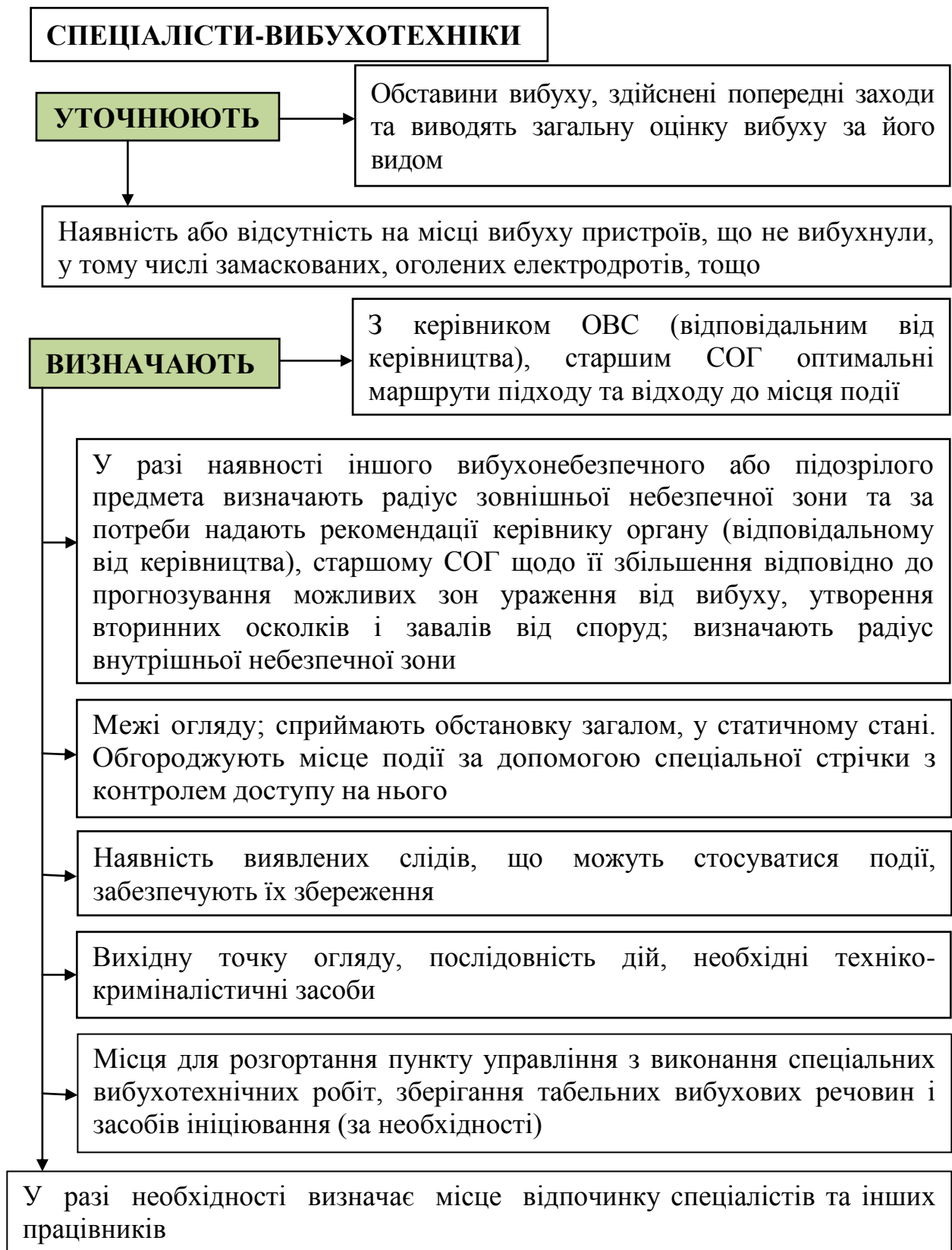
Виявлення та вилучення предметів (залишків снарядів, мін, окремих складових інших речовин або предметів, що пов'язані з подією тощо), у тому числі заборонених міжнародним правом, які призвели до загибелі людей та руйнувань

Фіксація наслідків руйнувань рухомих та нерухомих об'єктів, місцевості, місць загибелі людей

Безпечне вилучення та переміщення таких предметів до визначених місць для зберігання як речових доказів, а також їх знищення у випадку необхідності

Фіксація та вилучення (докладне документування виявлених об'єктів і слідів вибуху, тобто складання планів, схем місця події, фото-, відеофіксація, фіксація виявлених об'єктів та слідів, збереження речових доказів, їх упакування, що забезпечує незмінність виявлених слідів у процесі зберігання і транспортування до місця проведення подальших досліджень

Після прибуття на місце вибуху

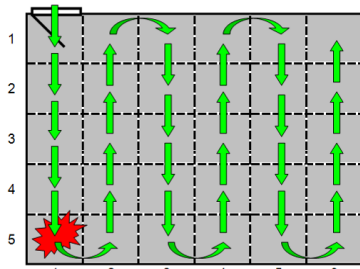

Порядок і характер роботи багато в чому визначається загальним задумом в організації огляду, етапах і послідовності їх проведення. Однак визначений вибір, – це не просто вдаль рішення, вибране з наявного арсеналу прийомів і способів. Вибір – це логіко – пізнавальний процес в прийнятті рішень для досягнення поставленої мети ефективними способами. Як показник

ефективності тієї чи іншої тактики огляду місця події, виступає мінімізація зусиль для збору наявної (реально доступної) інформації про подію злочину, особливо у скорочені терміни.

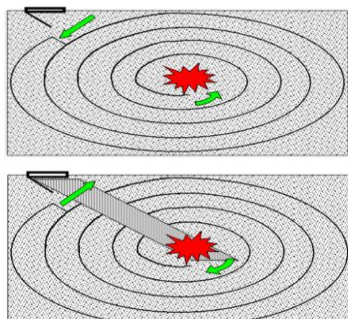
Методи проведення огляду місця вибуху (основні).

По координатній сітці

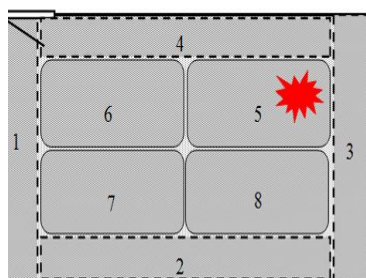
Місце події розбивається на ділянки прямокутної форми розміром 1x1 м або 2x2 м. Ділянки оглядаються послідовно, після огляду ділянки з позначкою 1-1 переходять на наступну ділянку з позначкою 1-2, потім 1-3 і так до останньої ділянки з позначкою 6-1. Напрямок порядку огляду ділянок може змінюватися залежно від оточуючої обстановки

По спіралі

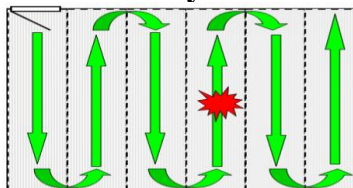
Огляд місця події здійснюється по смузі шириною від 1 до 1,5 м, умовно скрученій у спіраль. Огляд можна почати від периферії до центру або навпаки. У випадку, коли огляд місця події проводиться від центру до периферії, попередньо необхідно оглянути смугу, по якій спеціаліст-вибухотехнік зможе добратися до місця вибуху

По квадратах

Насамперед визначаються зони №№ 1, 2, 3, 4 повздовж перешкод (паркан, стіна, будь-яка споруда тощо) шириною близько 0,5 м інша частина місця події розбивається на зони №№ 5, 6, 7 і 8 з урахуванням особливостей оточуючої обстановки

По смугах

Місце події, яке необхідно оглянути, розбивається на смуги шириною від 1 до 2 м, які послідовно оглядаються. Спрямованість, кількість і ширина смуг може змінюватися залежно від оточуючої обстановки

В міру обстеження місця події, встановлення фактів, з'ясування значущих обставин (в тому числі від очевидців) тактика огляду може змінюватися,

виступати в якості окремих тактичних прийомів. В якості таких прийомів можна виділити наступні:

1. Суцільний огляд місцевості із застосуванням різних способів (фронтальний, вузловий і т.д.);

2. Огляд зруйнованого вибухом об'єкта шляхом порівняння з аналогічною моделлю (автомобіля, вагона і т.п.);

3. Цілеспрямований пошук певних предметів або їх елементів на певній території і об'єктах.

Центр вибуху – місце найбільш сильних руйнувань, визначається візуально або при просторовому відновленні (реконструкції) обстановки в первісний стан.

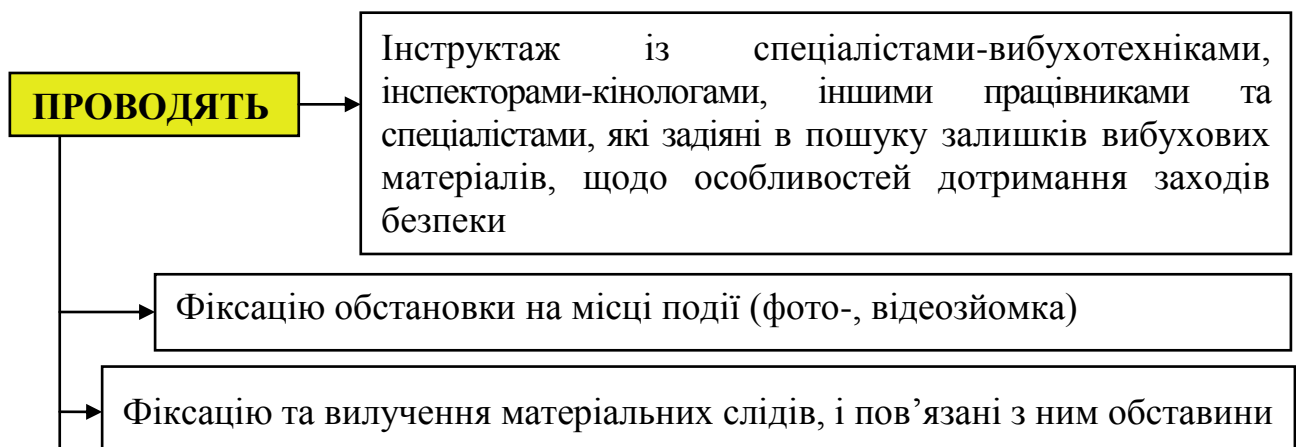
Застосування того чи іншого тактичного прийому в ході огляду місця події іноді визначається необхідністю найбільш повного і точного визначення місця виявлення слідів вибуху. Це може бути необхідно для реконструкції ВП або обставин вибуху. Так як поширення продуктів вибуху, осколкових вражаючих елементів і фрагментів корпусу ВП відбувається в усіх напрямках щодо заряду вибухової речовини (сферична зона), то для цієї мети підходить тільки радіальна система координат. Так звані «секторні способи» крім низької точності вимірювань, що виконуються, не дозволяють дати фіксацію в вертикальній площині.

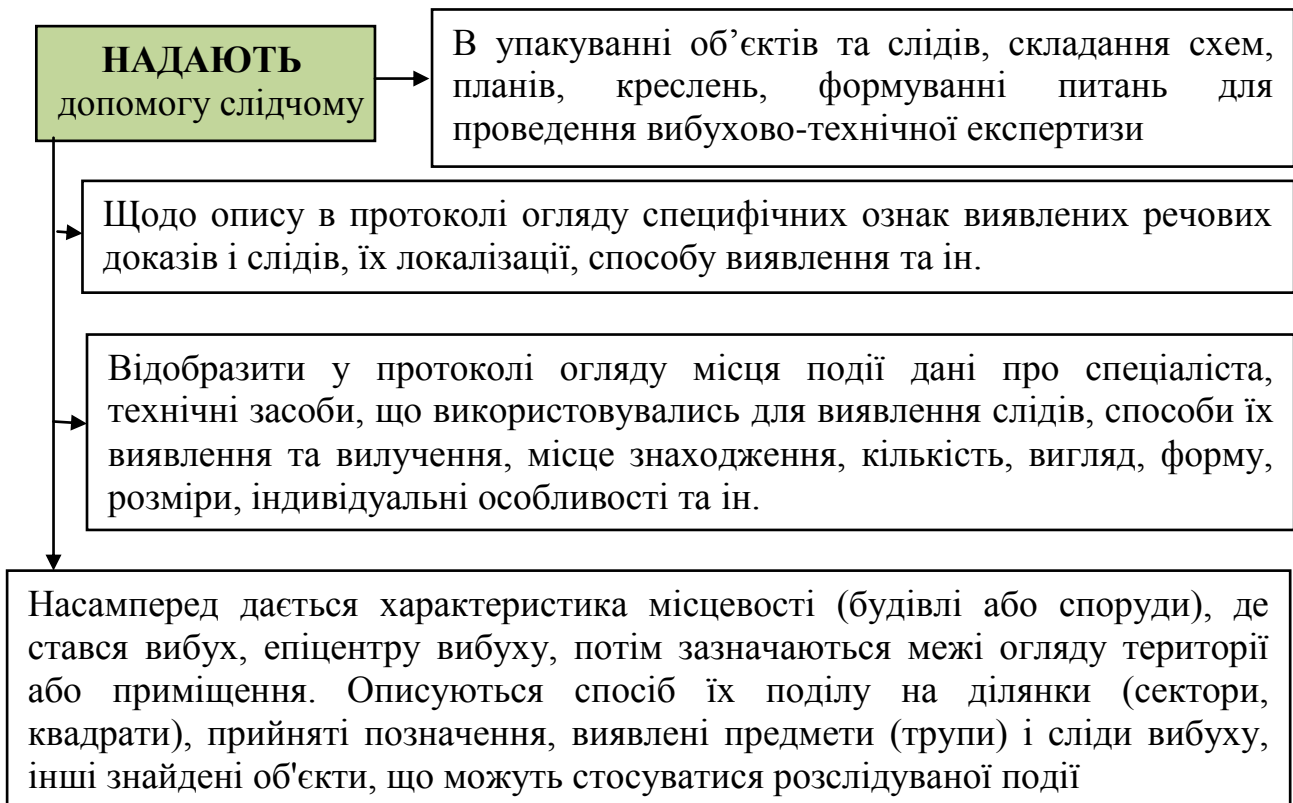
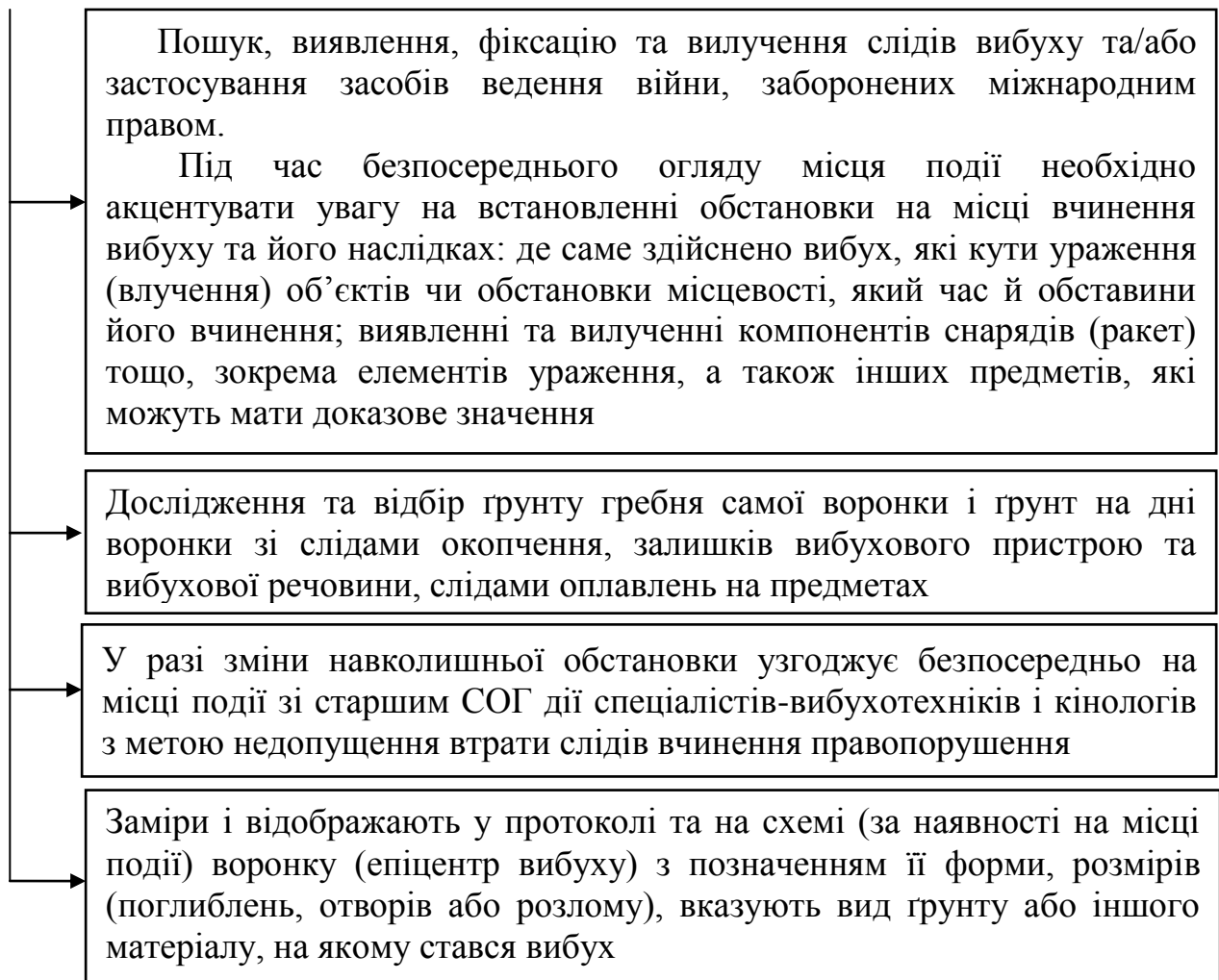
У випадку залучення до проведення огляду декількох слідчих можливі як варіанти, коли кожен оглядає окрему адресу (окрему ділянку) місцевості. Іншим варіантом може бути, коли огляд проводиться слідчими разом, проте із розподілом обов'язків слідчих у складі СОГ. Наприклад:

Слідчий № 1 – фіксує за допомогою спеціаліста-криміналіста на відео місце огляду та деталізовано коментує огляд на відео у такій послідовності: територія→будівля (споруда)→приміщення→об'єкт;

Слідчий № 2 – письмово фіксує обстановку огляду та виявлені сліди (об'єкти), складає план-схему місця події, у тому числі із зазначенням відстані від місця вибуху до об'єктів навколишньої обстановки та розташування до сторін світу;

Слідчий №3 – вилучає за допомогою спеціалістів-вибухотехніків, спеціалістів-криміналістів виявлені речові докази.

3.4.1. Сліди вибуху

До слідів вибуху належать: механічні пошкодження середовища (грунту чи іншого матеріалу поверхні), навколишніх предметів, живих осіб від вибухової хвилі (воронки, розлами, відколи, локальні деформації тощо), від

осколків (вм'ятини, подряпини, осколкові пробоїни); термічні пошкодження (окопчення, оплавлення); залишки вибухового пристрою (металеві, скляні або пластмасові частини корпусу пристрою, обривки електропроводів, дроту і вогнепровідного шнура, частини корпусу, механічного підричника, деталі або уламки

годинникового механізму тощо).

Сліди осколкової дії – сліди дії частини вибухового пристрою: пробоїни та заглиблення у предметах чи на поверхні ґрунту (підлоги), рани на тілі потерпілих, утворені частинами корпусу, засобів підриву, предметів, якими обкладається розривний заряд для забезпечення осколкової дії (гвіздки, гвинти, шурупи, гайки, металеві кульки, щєбінь тощо), сліди дії вторинних снарядів (уламки пошкоджених перешкод тощо)

Сліди бризантної дії – роздроблені на невеличкі уламки металеві, бетонні та інші міцні перешкоди, що перебували в безпосередній близькості до розривного заряду вибухового пристрою

Сліди термічної дії – повне або часткове оплавлення предметів, спричинене високою температурою, а також сліди дії відкритого полум'я (кіптява).

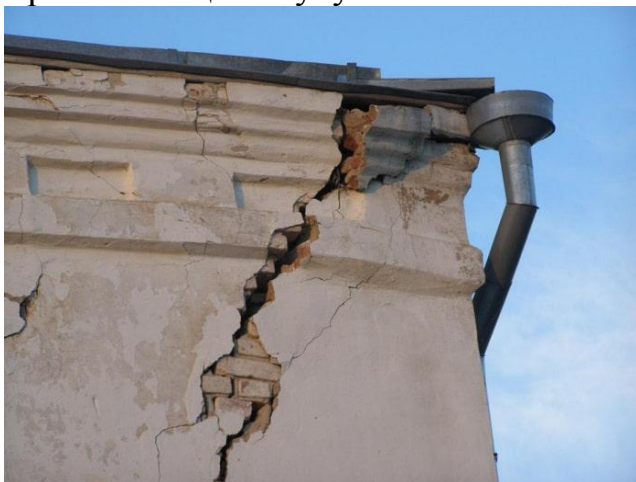

Термічний вплив вибуху фіксується за слідами оплавлення на предметах з металу, пластмаси тощо, за присутністю кіптяви на поверхнях окремих об'єктів, слідами горіння, опіками на тілі потерпілого. Виявлені зони термічного впливу фіксуються в протоколі огляду місця події із вказуванням їх розмірів і виду матеріалу об'єктів-носіїв.

Сліди дії ударної хвилі – розбиті шибки, зміщені відносно первинного розташування предмети, деформовані елементи будівельних конструкцій тощо.

Сліди сейсмічної дії – тріщини і обвали стін, стель будівель і споруд в районі місця вибуху.

З урахуванням конструкції вибухового пристрою на місці події можуть бути виявлені сліди вибухової речовини, частини боєприпасів, снаряду (чи його замітника), або іншого пристрою, що спричиняє вибух.

Частинами детонатора, що залишилися, можуть бути частини бойового детонаційного ланцюга (дроти, елементи), виконавчих механізмів (ударники з жалом, електроконтакти, поршні тощо), капсулів детонаторів, кульок, чек тощо.

Аналіз зазначених слідів дає змогу на стадії огляду виявити центр вибуху й визначити походження вибуху, а також сформулювати припущення про вид снаряда (ракету) і масу підірваної вибухової речовини.

Центр вибуху є початковою точкою розльоту осколків, продуктів реакції та поширення ударної хвилі. Крім того, у центрі міститься найбільша кількість слідів і залишків боєприпасу чи вибухового пристрою.

У центрі вибуху фіксують форму та розміри вирви (поглиблення, отвори, розломи) і тип матеріалу, у якому вона утворена, а також вимірюють розмір зони окопчення, зазначають її форму. Виконують розкопки та просіювання ґрунту, збір пилу, сміття, виявляють і витягують найдрібніші фрагменти боєприпасу чи вибухового пристрою, відбирають проби ґрунту, предмети або їхні частини зі слідами бризантного й термічного впливу вибуху.

У першій зоні (радіус 2–5 м) проводять пошук предметів зі слідами бризантної і термічної дії вибуху, збирають частинки вибухової речовини. На предметах обстановки виявляють і фіксують ознаки бризантного й термічного впливу вибуху, сліди розльоту фрагментів боєприпасу чи вибухового пристрою, збирають частини нездетонованих вибухових речовин, фрагменти їх промислової упаковки, шматки паперу й картону, дрібні та найдрібніші фрагменти таких об'єктів.

У другій зоні (радіусом 10–20 м) проводять пошук предметів зі слідами фугасної дії вибуху (перенесення предметів і тіл, руйнування тощо). На предметах обстановки виявляють і фіксують ознаки фугасного та сейсмічного впливу вибуху, сліди розльоту фрагментів боєприпасу чи вибухового пристрою, відбирають контрольні проби ґрунту, а також зразки від предметів, що мають спільну родову приналежність з предметами – носіями мікрочастинок і мікрослідів вибухової речовини, і тих, що не зазнали дії вибуху (аналогічні шпалери, паркет, дошки та інші предмети й матеріали без слідів вибуху).

У третій зоні (радіусом до 20–100 м і більше) проводять пошук предметів зі слідами фугасної дії вибуху, збирають фрагменти боєприпасу чи вибухового пристрою. На предметах обстановки виявляють і фіксують ознаки фугасного та сейсмічного впливу вибуху, сліди розльоту фрагментів, відбирають контрольні проби ґрунту, штукатурки тощо.

Під час *збору речових доказів* на місці вибуху зазвичай орієнтуються на визначення конструктивних особливостей боєприпасу, вибухового пристрою чи їх частин. У процесі збору фрагментів боєприпасу чи вибухового пристрою необхідно описати їхній зовнішній вигляд, номер квадрата, де виявлено об'єкт, а також матеріал, товщину перепон, які вони пробрили, або глибину впровадження фрагментів у перешкоду.

Для визначення виду вибухової речовини важливо коректно відібрати об'єкти, на яких найімовірніше можуть знаходитися її рештки у вигляді мікрочасток. Також з метою встановлення виду вибухової речовини відбирають проби повітря, ґрунту та нашарування кіптяви з предметів на місці вибуху. Кожну пробу упаковують окремо в поліетиленові пакети, які нумерують, вони мають бирки з пояснювальними написами, де зазначають місце та час вилучення зразка.

Характерні ушкодження людини від впливу вибухового пристрою і вибухових речовин

- Інтенсивне руйнування тіла (частин тіла) з розривами м'яких тканин, переломами кісток, відривом кінцівок – від бризантної дії вибуху, що виявляється в ближній зоні, середньому до 3–4 радіусів заряду вибухового пристрою) і полягає в дії впливу (дроблення) продуктів вибуху на предмети навколишнього оточення;

- значні деформації зовнішніх покривів тіла, кісток черепа, стінок черевної і грудної порожнин – від фугасної дії вибуху (ударна хвиля має більший радіус дії і викликає повне або часткове руйнування предметів навколишньої обстановки);

Сліди термічної дії вибуху на тілі людини

- опалення волосся, одягу, загоряння та опіки шкіри людини (шматочки непрореагованої вибухової речовини, які розлітаються з поверхні, передусім безоболонкового заряду, що занурюються в тіло, завдаючи дрібні сліпі рани, опіки і закопчення) – від термічної дії вибухових газів при близькому вибуху.

3.4.2. Фіксація результатів огляду місця вибуху

Фіксація результатів огляду, слідів і предметів, що вилучаються з місця вибуху, здійснюється шляхом складання протоколу та застосування судової фотозйомки, складання схем.

Обставинами та обстановкою слідчої (розшукової) дії обумовлюється і вибір криміналістичної техніки та спеціальної техніки, яка є необхідною для організації і проведення ОМП.

В ході фото-, відеозйомки необхідно зробити панорамну зйомку місця події на 360⁰. Важливо не поспішати і повний оберт із камерою зробити не менше ніж за 30 секунд. У цей час потрібно зафіксувати на камеру дату зйомки, місцевий час та місце її проведення. У кадр повинні обов'язково потрапили об'єкти, які потім зможуть допомогти додатково локалізувати місце зйомки –водонапірна вежа, табличка з назвою вулиці та номером дому тощо.

Для забезпечення безпеки членів СОГ під час огляду пошкоджених унаслідок вибуху приміщень, які можуть зруйнуватись, необхідно надавати перевагу використанню дистанційних засобів фото-, відеозйомки, у тому числі із застосуванням дистанційно-керованих наземних та літальних апаратів.

Одним із важливим видів техніки, яку можна ефективно застосовувати за екстраординарних умов є дрони (безпілотними, квадрокоптери). Дрони дозволяють проводити динамічну оцінку ризику на відстані, а також фіксувати необхідні докази за допомогою відео та фотографій.

Особливість проведення даних оглядів полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі до початку проведення спеціальних (рятувальних, евакуаційних та вибухотехнічних) робіт та проведення огляду місця події з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів. Враховуючи специфіку таких місць подій, застосування квадрокоптерів для аерофото-відеозйомки деталей місця події може бути не тільки додатковим до традиційних техніко-криміналістичних засобів фіксації місця події, а й єдиним сучасним, самостійним засобом в конкретній ситуації, здатним виконувати традиційні види фотозйомки, що застосовуються при огляді місця події. Такі огляди забезпечують безпечне та дистанційне оцінювання наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі до початку проведення спеціальних (рятувальних, евакуаційних та вибухотехнічних) робіт та проведення огляду місця події з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів.

Додаток до протоколу
Схема фіксації
артилерійського
обстрілу

Умовні позначення при
складанні схем

Використання безпілотників може допомогти у вирішенні ще однієї важливої проблеми при проведенні огляду місця події в екстраординарних умовах: забезпечити можливість якісного та швидкого фото- та відеозапису обстановки місця події. У подальшому такі документи можуть стати додатками до протоколу огляду місця події.

Рекомендується проведення фотофіксації під час проведення огляду місця події за допомогою стереофотозйомки або лазерних 3-D сканерів. Завдяки лазерному 3-D скануванню охоплюються мільйони точок певного реального середовища, завдяки чому створюється його реальна модель, яка містить повне, детальне і об'єктивне відображення слідової картини й обстановки злочину високої точності. Таке фіксування відбувається відносно швидко, а створення завдяки програмному забезпеченню 3-D моделі місця події дає змогу детально його вивчати на будь-якому етапі кримінального провадження, використовувати отримані дані при проведенні експертиз (адже розміри, розташування об'єктів, так звані прив'язки, вимірюються з найменшою похибкою, що виключає «людський» фактор) та інших СРД.

Серед інших прерогатив лазерних 3-D сканерів виділяють й інші: збільшення інформативності зібраних даних на місці події, наочна та зручна візуалізацію в тривимірному вигляді, що дозволяє досягти високої ілюстративної якості, схожої з фото- і відео зображенням, більш точні вимірювання відстаней та об'єктів за координатами сканованих точок, скорочення в рази часу проведення огляду, можливість проводити сканування в темний час доби, що не впливає на якість зображення та ін.

При проведенні огляду місця події за «усіченою» методикою слідчий може відмовитись від пошуку та фіксації у протоколі деталей таких місць події, які не мають суттєвого значення для кримінального провадження, такі деталі доцільно фіксувати за допомогою фото-та відеозйомки, що дозволяє суттєво зекономити часові та людські ресурси, водночас його якість не знижується, адже деталі все одно фіксуються у встановленому законом порядку. При проведенні огляду місця події, для того, щоб дослідити якусь ділянку, будівлю, або приміщення, необхідно пересуватись до небезпечної зони, де СОГ якомога швидше повинна, зафіксувати обстановку, зробити відповідні заміри, зафіксувати місце виявлення та знаходження трупа, зафіксувати та вилучити речові докази. Як правило, дану обстановку фіксують на технічні носії, а також швидко записують до чернетки, з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який звичайно ведеться поза межами небезпечної зони.

Опис результатів огляду слід проводити від загального до окремого. Насамперед характеризують навколишню місцевість (будівлі або споруди), де стався вибух, центр (епіцентр) вибуху, фіксують координати такого місця, встановлюють межі огляду території або приміщення, описують спосіб їх поділу на зони (сектори, квадрати), прийняті позначення, системи вимірювання відстаней, виявлені предмети (трупи) та сліди вибуху, інші знайдені об'єкти, що можуть стосуватися розслідуваної події, використані в роботі криміналістичні засоби

До протоколу обов'язково заносять такі дані:

- сліди вибуху(ів) на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо);
- залишки мін/снарядів/ракет, їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу тощо (із залученням спеціаліста з питань застосування ракетних військ та артилерії);
- наявність або відсутність на місці події *воронок* та їхні параметри:
- максимальний діаметр воронки та її максимальний розмір у перпендикулярному напрямку, глибину воронки, найменування ґрунту і скельних порід;
- щодо перебитих дерев'яних елементах обстановки – розміри діаметра перебитої колоди, товщини перебитого бруса, площі поперечного перерізу перебитого бруса, породу деревини;
- щодо зруйнованих стовпів і балок з цегли, каменю або бетону при контактному розташованому заряді вибухової речовини – товщину перебитого стовпа або балки в місці розташування заряду, вид зруйнованого матеріалу і розташування заряду щодо зруйнованого матеріалу;
- у разі розташування заряду на деякій відстані від зруйнованих і перебитих дерев'яних елементів – розмір відстані від центру заряду до осі дерев'яного елемента, товщину елемента, внутрішній розмір приміщення і породу деревини, її стан (суха, сира), вид перепони (ґрунт, щільні глини, бетон, сталеві плити);
- для оцінки маси підірваного неконтактного заряду вибухової речовини з руйнування цегляних, кам'яних і бетонних стін – розмір відстані від центру заряду до зруйнованої (пошкодженої) стіни, товщину стіни і найменування самої конструкції та характер її руйнування;
- для оцінки маси заряду з руйнування скління – відстань до найбільш віддаленого від епіцентру вибуху зруйнованого скління, від епіцентру вибуху до найближчого нерозбитого вікна, товщину скла, дані щодо того, закріплене скло в рамі мастикою чи ні;
- характер травм у потерпілих;
- позу трупа і його розташування окремих частин відносно нерухомих орієнтирів та епіцентру вибуху;
- одяг на трупі, його стан і положення;
- осколкові поранення.

Описуючи **руйнування**, слід зазначати:

- напрямки та розміри прогинів подовжених металевих конструкцій;
- кількість і розмір тріщин на елементах будівельних конструкцій або інших предметах;
- напрям і розміри отворів з обох боків пробитої конструкції;
- факти вибивання дверей, віконних рам, руйнування перекриттів тощо.

Під час огляду ушкоджень конструкцій слід ураховувати, що відколи утворюються на поверхнях, протилежних відносно центра вибуху. Під час огляду пошкоджень будівельних конструкцій необхідно здійснити оцінку та

фіксацію їх віку, технічного стану, якості виконання на момент, що передувє вибуху.

Виявлені та вилучені предмети, сліди, мікрооб'єкти фіксують у протоколі, зокрема зазначають:

- їх найменування (якщо вони загальновідомі та не викликають сумнівів);
- місцезнаходження на місці події в прийнятій системі координат, розташування до сторін світу та до двох нерухомих орієнтирів або місце виявлення на предметах-слідносіях і стан слідосприймальної поверхні;
- загальні й індивідуальні ознаки (розміри, форма, колір, матеріал, кут

нахилу у воронці, напрям спрямування передньої частини снаряда, маркувальні позначення, забруднення поверхні тощо), а також реквізити упаковки (№ 1, № 2, № 3 тощо), у яку ці предмети, сліди, мікрооб'єкти поміщено.

Описані в протоколі огляду місця події руйнування та/або наслідки застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом обов'язково слід фіксуватися за допомогою масштабної фото-, відеозйомки та на схемі місця події. На плані-схемі також необхідно фіксувати місце розміщення постраждалих.

3.5. Особливості проведення огляду місця вибуху в зоні проведення бойових дій.

Фіксація воєнних злочинів — це дуже важлива складова допомоги Збройним силам України, а також подальшого доведення факту злочину в міжнародному суді. Тому слід пам'ятати, що будь-який огляд місця події може бути розглянутий судом для встановлення законності отриманих речових доказів в процесі доведення застосування заборонених методів ведення війни. Тому складність огляду місця події в зоні ООС не передбачає зменшення вимог до якості огляду й доказів, які отримують у результаті його проведення.

Специфіка огляду в умовах воєнного стану полягає в тому, що його учасникам потрібно дотримуватись заходів безпеки, оскільки ситуація у безпосередній близькості до військових дій, а також під час оголошення тривоги може у будь-який час змінитись на небезпечну для життя. Тому криміналістичні рекомендації щодо невідкладності проведення огляду потрібно застосовувати, зважаючи на обстановку, що склалась на даний момент.

Особливість дій СОГ на місці події до початку робочого етапу часто пов'язана з ходом заходів по ліквідації наслідків вибуху. Так, при гасінні пожежі, розборі завалів здійснюється фіксація змін, що відбуваються з використанням відеозапису та фотозйомки. В цей же час планується робота на безпечних ділянках місцевості і об'єктах, прилеглих до місця вибуху.

При огляді місця вибуху нерідко доводиться стикатися з низкою труднощів, що перешкоджають його оперативному і послідовному розслідуванню. Це насамперед проведення аварійно-рятувальних робіт, що виключають обвали, затоплення, загазованість місця огляду, небезпека впливу електрики. Трудомісткість оглядів місць вибухів обумовлюється найчастіше великими площами руйнувань, розльоту осколків і фрагментів як вибухових пристроїв, так і об'єктів навколишнього оточення.

Іншими негативними чинниками являється можливість проведення повторного обстрілу цієї території, несприятливі погодні умови, наявність потерпілих, яким необхідно надати допомогу.

При проведенні огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також в умовах проведення аварійно-пошукових та аварійно-рятувальних робіт фіксація обстановки та вилучення слідів здійснюється максимально швидко із фіксацією на технічні носії та за допомогою нотатків (чорнеток).

Відповідно протокол огляду місця події може складатися не на місцевості, яка оглядається, а в обладнаному оргтехнікою та безпечному для учасників СОГ приміщенні (по можливості у службовому кабінеті). Такий протокол складається з урахуванням письмових матеріалів та з використанням фототоблиць та відеозапису з місця події, опису виявлених та вилучених речових доказів у нотатках, записаних на диктофон тощо. До протоколу ОМП долучаються списки очевидців та свідків факту пошкодження/знищення майна (протоколів допитів свідків у разі складання таких оперативним працівником).

Додатковим завданням для керівника СОГ при підготовці до огляду в умовах бойової обстановки безпосередньо перед виїздом на місце є питання узгодження можливості проведення слідчої (розшукової) дії з командуванням відповідних військових підрозділів, та, якщо останні гарантують безпеку СОГ, зібрати наступну інформацію: активізація військових дій в зоні огляду, відомості про кількість членів збройних формувань і наявності різного виду озброєння, розташування мінної загрози по шляху проходження в зону огляду, а також на самій території огляду, місце розташування військових частин, відповідальних за ділянку території.

До початку робочого етапу керівник СОГ обирає пріоритетні для конкретної ситуації дії як за черговістю, так і за ступенем їх виконання. Наприклад, оточення й зупинка на тривалий час важливих дорожніх комунікацій (магістральні залізниці, автостради), тривале відстрочення ремонту нафто- та газопроводів, ліній електропередач тощо є недоцільним з економічних та інших причин. У цих умовах слід розпочати огляд на тих ділянках об'єкта (території, елементи), без яких він не може функціонувати. Тому у випадку вибуху, пов'язаного з дорожніми комунікаціями, насамперед, оглядають полотно, проїзну частину дороги, а також ділянки місцевості, на яких заплановано роботу відновлювальної ремонтної техніки.

Особливе значення мають виявлені спеціалістами на місці події предмети та зброя, що вказує на заборонені міжнародним правом методи ведення війни: зброя, що має невибіркову дію: касетні боєприпаси, міни-пастки, протипіхотні міни тощо; залишки або упаковки з-під засобів бактеріологічної чи хімічної зброї; види озброєння, що завдають надмірних страждань: запалювальні та розривні кулі; снаряди, що перевертаються або сплющуються у тілі людини; сліди осколкових боєприпасів: шматочки пластмаси, металу, дрібні відколи дерева та скла в людському тілі, що складно виявити; розривні або снаряди з вибуховою (запалювальною) речовиною тощо.

Якщо вибух стався в житловому будинку або на підприємстві, потрібно переконатися, чи всі мешканці або співробітники покинули приміщення. Перш ніж почати огляд підірваної будівлі, необхідно з'ясувати її стан та проводити огляд тільки там, де може бути забезпечена безпека учасників огляду.

Під час проведення огляду *на відкритій місцевості* детальне вивчення місця події рекомендують починати з епіцентру вибуху. За наявності чітко вираженої вирви в осередку вибуху здійснюють її фото- або відео зйомку, вимірюють її діаметр, глибину, висоту гребеня й відстань від епіцентру до найближчих нерухомих орієнтирів. Також потрібно ретельно оглянути, як змінилися форми металевих і пластмасових предметів, оплавлення, вигини та злами вибухового характеру, тріщини, рябизна й мікрократери на їхній поверхні, тому що на залишках ВП і навколишніх предметах можуть знаходитися конденсовані продукти вибухової речовини (частки, що не вступили в реакцію підриву й не вибухнули, а також мікросліди різних домішок).

Однією з основних особливостей проведення слідчого огляду *будівель* та споруд, що зазнали пошкоджень та руйнувань, є існуюча небезпека перебування його учасників в зоні проведення слідчої (розшукової) дії, оскільки залишається значний ризик подальшого руйнування будівельних конструкцій, можливої наявності на місці огляду вибухонебезпечних предметів, радіоактивних, хімічних речовин та їх залишків.

Також проведення огляду ускладнюють значні руйнування та забруднення, спричинені діями продуктів вибуху й ударної хвилі на предмети матеріальної обстановки. Місце події має високу щільність об'єктів, що підлягають детальному дослідженню.

На початковій стадії огляду будівель спочатку, як правило, важко визначити межі місця події, оскільки пошкодження та руйнування, наприклад торгово-розважального центру, можуть сягати значних масштабів, охоплювати великі площі як самої будівлі, так і прилеглої території. У такому випадку місце події можна розділити на окремі ділянки, огляд яких проводитимуть різні слідчі групи, а координацію, дотримуючись принципу єдиного керівництва, буде здійснювати найбільш досвідчений слідчий. Так, огляд зруйнованих приміщень торгового центру може проводити одна слідчо-оперативна група, а огляд навколишньої території (двір, стоянка, автомобілі, дитячий майданчик) – інша.

Правила і прийоми вилучення часточок вибухової речовини з місця вибуху аналогічні вилученню інших мікрооб'єктів. Особливість полягає в дотриманні техніки безпеки під час поводження з вибухонебезпечними

об'єктами, адже деякі з них здатні до швидкої хімічної реакції під час нагрівання, удару й тертя.

Так, у випадку використання фосфорних боєприпасів при контакті із киснем горіння цієї речовини продовжується допоки весь фосфор не вигорить або поки не припиниться доступ кисню. При повному вигоранні цієї речовини вилучаються продукти її горіння.

Однак у разі використання боєприпасів із просоченими фосфором повстятими елементами, може відбуватись неповне їх вигорання, внаслідок чого до 15% вмісту білого фосфору залишається незгорілим. Такі елементи можуть виявитися небезпечними, оскільки вони здатні до мимовільного повторного займання, якщо їх розчавить людина або транспортний засіб. Дану особливість потрібно враховувати при огляді та дотримуватись правил безпеки при поводженні із такими об'єктами. Так само на місці події можуть бути знайдені незгорілі запалювальні капсули (запальні бойові елементи), виготовлені з магнієвого сплаву та наповнені піротехнічним складом. Такі елементи вилучаються фахівцями хіміками із дотриманням правил поводження із такими речовинами.

Під час планування огляду необхідно враховувати, що окремі модифікації сучасних реактивних систем залпового вогню, ракетних комплексів (**типу «Іскандер»**) та крилатих ракет використовують як паливо високотоксичні синтетичні рідини, залишки яких після детонації бойової частини носія і неповного згорання виключно негативно впливають на навколишнє середовище та живі організми в зоні ураження.

Відтак огляд епіцентру вибуху, а також залишків носія треба проводити обачно із дотриманням усіх правил безпеки. За можливості відбору зразків для дослідження, враховуючи високий ступінь випаровування синтетичних складових такого типу пального, рекомендується зробити це одразу після отримання дозволу спеціаліста. Цей фактор необхідно враховувати й під час транспортування виявлених і вилучених фрагментів двигуна та їх тримання. Категорично забороняється їх транспортування у закритих кузовах пасажирських автотранспортних засобів. Особливо велика концентрація може бути виявлена у гребні воронки, у частині, похідній по напрямку падіння засобу ураження. Зразки ґрунту потрібно упаковувати в герметичні пакети, що унеможливить випаровування хімічних сполук або висипання самих зразків.

Уражаючі властивості артилерійських снарядів, мін і реактивних систем залпового вогню, визначення напрямку їх прильоту до місця вибуху та, відповідно (РСЗВ), слідова картина їх застосування мають певні особливості, що потребують комплексного застосування знань військової балістики та вибухотехніки.

Злочини, які вчиняють шляхом артилерійських обстрілів, вирізняються тим, що місце вильоту снаряда знаходиться на значній відстані від місця вибуху, і, на відміну від мінування місцевості, попередніх дій на місці їх вибуху не здійснюють. Відмінність обстрілів з використанням артилерійських снарядів, мін та РСЗВ полягає в тому, що вони залишають специфічні сліди до вибуху та після нього. Такі вибухові пристрої доставляють до місця під дією пострілу або реактивного двигуна. Вибух переважно відбувається миттєво. Одні снаряди

проникають крізь перепони (пробиваючи стіни або стелі будинків, квартир тощо) і вибухають усередині приміщення, інші вибухають під час взаємодії з перешкодами – деревами, стінами тощо), треті – застрягають у ґрунті або стінах, так і не розірвавшись з деяких причин.

Важливим компонентом доказування фактів російської агресії є встановлення напрямку пострілу артилерійських снарядів, мін та РСЗВ, які були здійснені. Оскільки встановити точний напрям і місце вильоту снаряда можливо лише провівши комплексне розслідування, у межах якого проводять низку експертних досліджень та інших слідчих дій, тому важливим компонентом під час огляду місця події є встановлення всіх необхідних залежно від конкретної ситуації, на місці події застосовуються такі *способи фіксації даних* для встановлення ситуаційних обставин (напрямку) пострілу, у тому числі встановлення за допомогою карт та геолокації сектора (напрямку) пострілу:

1. Здійснення панорамної зйомки будівлі (об'єкта) з відображенням результатів дії артилерійських снарядів, мін і РСЗВ.

2. Фіксація за допомогою панорамної та вузлової зйомок слідів вибуху, які можуть свідчити про напрямок прильоту снаряду, з подальшим орієнтуванням чи зазначенням на карті та/або плані-схемі.

3. Фіксація слідів, що можуть свідчити щодо напрямку обстрілу, за допомогою вузлової зйомки, яку здійснюють використовуючи функції автоматичного визначення місця фотографування та розташування сторін світу.

4. Фіксація за допомогою панорамної та вузлової зйомок, складання плану-схеми розташування снаряда, який залишився в землі та не розірвався, з обов'язковим позиціонуванням вирви зі снарядом відносно об'єктів навколишньої обстановки та сторін світу.

5. Фіксація вирви від снаряда з використанням компаса та шляхом малювання відповідних схем.

Під час розслідування артилерійських атак дослідження кратерів – важливий етап, який дозволяє визначити напрямок, звідки вівся вогонь. Обстріляні ділянки повинні бути оглянуті якнайшвидше, оскільки в умовах воєнних дій та атмосферного впливу кратери можуть втратити свою цінність як джерело інформації.

У випадку якщо кратерів після обстрілу залишається доволі багато, а можливості всі їх оглянути немає, то під час огляду місця події потрібно виокремити ті, які є найбільш інформативними щодо походження атаки. Для цього необхідно обирати об'єкт, де: вирва має найбільш чітко виражену форму; вирва знаходиться в стороні від дерев чи інших перешкод, які могли б змінити напрямок польоту снаряду перед вибухом. Відносно форми, то асфальтоване полотно дороги чи забетонований майданчик найкраще підходять для послідувального визначення напрямку прильоту снаряду за наявними вирвами.

Застосування артилерійських снарядів, мін і РСЗВ *залишає вирви трьох типів:*

1. Вирви, які утворені снарядами з уповільненою детонацією під малим кутом контакту із перешкодою (рикошет).

З метою встановлення за результатами огляду напрямку польоту снаряда необхідно здійснити детальне вивчення вирв та борозен, які залишилися внаслідок ковзання снаряда до вибуху або наявної рикошетної борозни. При цьому необхідно враховувати фактори, що впливають на виникнення вирви та відхилення під час удару. Після того, як снаряд зрикошетив, зазвичай відбувається його підрив (детонація).

Для фіксації вихідних даних у протоколі огляду місця події, необхідно розмістити два кілочки на кожному кінці прямої ділянки рикошетної борозни та за допомогою протягнутої між ними нитки й компаса чи електронних засобів навігації визначити орієнтовний напрямок польоту снаряда.

Також снаряд може до розриву глибоко проникнути в ґрунт і вибухнути під землею без викидання землі на поверхню, унаслідок чого ґрунт спресовується й ущільнюється, утворюючи печеру. Такий вибух під землею називають камуфлетом. Іноді виникає борозна, яку аналізують аналогічно до випадків з рикошетом. Якщо камуфлет не має борозни, то проаналізувати його надзвичайно складно.

2. Вирви від розриву снаряда, який зіткнувся з поверхнею під малим кутом з нетривалим часом уповільнення детонації (наприклад, артилерійські снаряди або РСЗВ). Детонація снаряда спричиняє утворення внутрішнього кратера.

Вибух та імпульс снаряда переносять ефект вперед і в боки, утворюючи стрілу, яка вказує назад (у бік зброї, з якого був випущений постріл). З метою фіксації вихідних даних у протоколі огляду місця події необхідно зафіксувати розміри такої «стріли», позиціонування відносно об'єктів навколишньої обстановки та сторін світу.

3. Вирви від обстрілу снарядами, які зіткнулися з поверхнею під великим кутом (наприклад, мінометами, реактивними системами залпового вогню з великим кутом зустрічі).

Земля, навколишній кратер пронизані осколками, що йдуть від точки детонації. Кінці канавок від осколків знаходяться майже на прямій лінії. Ця лінія перпендикулярна лінії польоту, якщо кратер знаходиться на рівній поверхні або на схилі з контурами, перпендикулярними площині вогню

3.6. Використання заборонених міжнародним правом боєприпасів

Касетні засоби ураження (касетні бомби, касетні боєприпаси, касетні снаряди) — засоби ураження, різновид контейнера, що містять від двох до кількох сотень однотипних касетних бойових елементів (КБЕ, суббоєприпасів), які розкидаються на заданій висоті над поверхнею землі. Розкидані над певною територією бойові елементи забезпечують ураження більшої площі в порівнянні з боєприпасом-моноблоком.

Касетні конструкції здобули поширення у всіх видах засобів ураження — це

і авіабомби і артилерійські снаряди, і реактивні снаряди РСЗВ та головні блоки тактичних ракет. Це зброя, яка застосовується шляхом наведення на ціль, їй потрібні координати.

Касетний боєприпас являє собою так звану бомбову касету, яка відкривається ще в повітрі і розкидає «суббоєприпаси» – це невеликі бомбочки, які вибухають вже на землі відразу чи пізніше. Певний відсоток не вибухає і вони являють довготривалу небезпеку насамперед для цивільного населення.

Росія застосовує касетні боєприпаси переважно реактивних систем залпового вогню, насамперед «Ураган» та «Смерч».

«Ураган», «Смерч», «Торнадо-С» – це реактивні системи залпового вогню, які можуть використовувати касетні боєприпаси. Така зброя розроблена для ураження цілей на великих площах, проти великих і легкоброньованих цілей таких, як логістичний центр, склад палива чи боєприпасів, командний пункт, польовий табір військовий тощо. «Смерч» також призначений для ураження будь-яких групових цілей, броньованої техніки, мотопіхотних і танкових рот, підрозділів артилерії, тактичних ракет, зенітних комплексів і вертольотів на стоянках, руйнування командних пунктів, вузлів зв'язку та об'єктів військово-промислової структури.

Система «Ураган» призначена для ураження живої сили, легко броньованої техніки мотопіхотних і танкових підрозділів противника в місцях зосередження і на марші, руйнування командних пунктів, вузлів зв'язку і об'єктів військової промисловості, інфраструктури, дистанційного встановлення мінних полів.

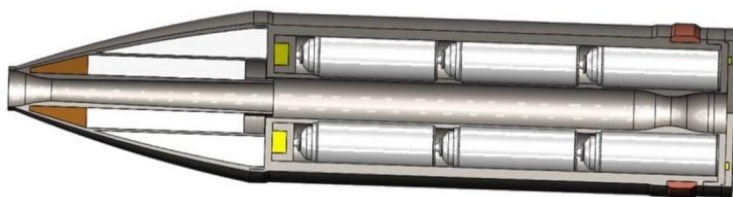
Касетні засоби ураження можуть бути використані як для ураження цілі в момент обстрілу, так і дистанційного мінування.

На озброєнні колишніх країн СРСР є кілька типів касетних боєприпасів для артилерії та авіації, які дісталися їм у спадок. Держави засекретили їхню кількість на своєму озброєнні.

Від радянської армії в колишніх республік залишилися касетні снаряди калібром 152 мм. Перший – виріб 3-О-13 для пострілів 3В013 і 3В014. Снаряд масою 41,4 кг вміщує 8 осколкових бойових елементів масою 4,1 кг.

Також у цьому калібрі є постріли 3-28/29/30 зі снарядом 3-О-23. Він несе уламково-кумулятивні елементи. Постріли всіх цих типів сумісні з широким колом 152 мм гармат радянського зразка.

Для гармат 2С7 «Пион» призначений 203-мм касетний снаряд 3-О-14, який використовується у складі пострілів 3В015/16. Він має масу 110 кг і несе 24 осколкові елементи із зарядом по 230 грамів.

Радянські запаси включали велику кількість ракет калібру 122 мм для реактивних систем «Град» та 220-мм виробів для реактивної системи «Ураган».

До цих запасів входять вироби різних модифікацій, які оснащені касетними бойовими частинами. Вони несуть уламкові, запальні та інші бойові елементи. Також є касети з мінами – протипіхотними та протитанковими.

У війні проти України часто застосовують снаряди 9М27К3 для РСЗВ «Ураган». Кожен такий боєприпас несе 312 протипіхотних мін ПФМ-1 і розкидає їх значною ділянкою місцевості.

Часто застосовують 220-мм реактивні снаряди 9М27К з касетною частиною 9Н128К з осколковими бойовими елементами 9Н210 та 300-мм некеровані реактивні ракети для РСЗВ «Смерч», які містять бойові елементи 9Н235.

До прикладу, у липні 2022 року Росія завдала ракетного удару по одному з районів міста Кривого Рогу, застосовувавши 300-мм керований реактивний снаряд РСЗВ «Торнадо-С», якій розкидав по місту бойові елементи 9Н235.

Остання вміщує 50 осколкових бойових елементів із зарядом вибухової речовини масою 1,5 кг. Передбачено механізм, який забезпечує розкриття касети на висоті понад 2,2 км.

Касетні боєприпаси заборонено використовувати міжнародним гуманітарним правом. **Конвенція про касетні боєприпаси** була вироблена в ході так званого «процесу Осло» і прийнята в травні 2008 року в Дубліні (Ірландія). Була відкрита до підписання 3-4 грудня 2008 і набула чинності 1 серпня 2010 року.

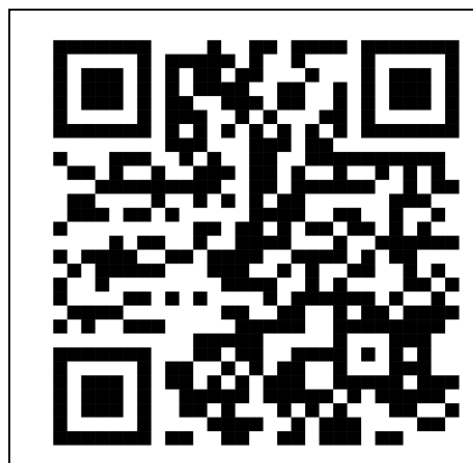
Документ підписали та ратифікували країни Євросоюзу, Канада, Велика Британія та Японія. Касетні боєприпаси заборонені в 123 країнах світу вже понад 10 років. Але США, Росія та Україна не приєдналися до цього документа.

Термобаричні боєприпаси – боєприпаси на основі газових або аерозольних сумішей, які проникають всередину будівель, наповнюють приміщення і лише потім вибухають. Росія активно використовує системи ТОС-1 "Буратіно" та ТОС-1А "Солнцек" з термобаричними боєприпасами.

Загалом термобарична зброя призначена для знищення живої сили противника та легкоброньованої техніки в умовах, коли вони захищені фортифікаційними спорудами, або знаходяться у місті, бо вони захищені від уламків та фугасної дії звичайних боєприпасів.

Спершу, в середині минулого сторіччя, з'явилися об'ємно-детонуючі боєприпаси. Їх принцип дії доволі простий: спочатку вони розпилюють вибухонебезпечну рідину, яка змішується із повітрям, а після того, як утворюється "хмара" - вона підривається.

При підриві такої "хмари" утворюється суцільне полум'я температурою близько 2500 градусів, яка знищує все живе та виводить з ладу техніку. Що

страшніше, "вогняна хмара" розходитья по всій вільній площині і вогонь "затікає" за перешкоди.

Саме тому термобаричну зброю частіше використовують у містах. На відкритій місцевості зона ураження, а разом з ним і ефективність, термобаричної зброї менша ніж у звичайного осколково-фугасного снаряда.

Термобаричні боеприпаси використовуються для різних цілей і бувають різних розмірів, включно з індивідуальною зброєю - гранатами та ручними ракетними установками.

Також були розроблені великі боеприпаси, які запускають з повітря, спеціально призначені для знищення живої сили противника в печерах і тунельних комплексах - ця зброя найбільш ефективно діє в закритих приміщеннях.

“Термобаричною сумішшю можливо оснащувати такі системи, як “Град” або “Смерч”. Для цього навіть не потрібно щось додатково вигадувати, треба лише змінити бойову частину. Мова також йде про підствольні та звичайні гранатомети, будь-який снаряд, який можливо заповнити сумішшю.

Термобарична бойова частина.

Через свою специфіку номенклатура зброї, в якій використовується термобарична бойова частина, доволі обмежена.

Найменшим представником термобаричної зброї є гранати, які до речі стоять на озброєнні Збройних Сил України та були розроблені спеціально за досвідом боїв на Донбасі. Це РГТ-27С та РГТ-27С2. Однієї такої гранати вистачає для гарантованого знищення ДЗОТа.

Далі йдуть так звані реактивні вогнемети, які насправді мало чим відрізняються від гранатометів. Мова йде про радянський РПО "Рись", новіший "Шмель" та його український аналог РПВ-16. За своїм бойовим впливом ця зброя еквівалентна великокаліберному артилерійському снаряду.

Завдяки своїй ефективності термобаричні бойові частини існують для далекобійної реактивної артилерії. Мова йде про 220-мм реактивну систему залпового вогню "Ураган", для якої був створений снаряд 9М51, а також 300-мм "Смерч" зі снарядом 9М55С. Кожен такий снаряд утворює вогняну хмару діаметром близько 25 метрів. Водночас у СРСР свого часу була створене озброєння, яке було призначено виключно для стрільби термобаричними снарядами. Мова йде про ТОС-1 "Буратіно", який у РФ модернізували та назвали ТОС-1 "Солнцепік".

Звичайно, термобаричні снаряди використовуються і в оперативно-тактичних комплексах радянському "Точка-У" і російському "Іскандері", також існують і спеціальні авіаційні бомби.

Термобаричні боеприпаси прямо не заборонені міжнародними договорами, хоча і відноситься багатьма експертами до різновиду запалювальної зброї масового ураження.

Запалювальна зброя (термітні боеприпаси) – боеприпаси на основі хімічних сполук, які після спрацювання вступають у реакцію з температурою до 3000°C і випалюють все, на що потрапляють. Часто їх називають фосфорними боеприпасами.

Міжнародне гуманітарне право визначає **запалювальну зброю**, як будь-яку зброю або боеприпаси, які перш за все призначені для підпалювання об'єктів або спричинення людям опіків від дії полум'я, тепла або того й іншого разом, що виникають в результаті хімічної реакції речовини, доставленої до цілі.

Спеціальна комісія ООН проаналізувавши досвід бойового застосування запалювальної зброї умовно віднесла її до зброї масового ураження. Таке рішення було ухвалене на основі вивчення результатів застосування зброї в ході В'єтнамської війни та аналізу її високої ефективності при дії по пожежонебезпечним об'єктам і живій силі.

Запалювальна зброя може бути у вигляді вогнеметів, фугасів, снарядів, ракет, гранат, мін, бомб й інших ємностей із запалювальними речовинами.

Встановлено, що запалювальна зброя не включає боеприпаси:

- які можуть здійснювати випадкову запалювальну або опікову дію, такі як освітлювальні засоби, трасуючі снаряди, димові або сигнальні системи;
- які призначені для комбінованого впливу шляхом проникнення, вибуху або осколками із додатковим запалювальним ефектом, такі як бронебійні снаряди, осколкові снаряди, фугасні бомби та подібні боеприпаси комбінованої дії, запалювальний ефект яких спеціально не призначений викликати опіки у людей, але які використовуються проти військових об'єктів, таких як броньовані машини, літаки й установки або споруди.

Запалювальний снаряд дистанційної дії складається з корпусу, пригвинтової головки, запалювальних елементів (металевих оболонок, заповнених запалювальними речовинами), діафрагми, вибивного заряду і дистанційного підричника (трубки).

У польоті форс вогню від детонатора через певний проміжок часу запалює елементи і **вибивний заряд**.

Порохові гази вибивного заряду зривають головку і з великою швидкістю викидають запальні елементи (температура горіння до 3000 °C).

Дія запалювального снаряду схожа на феєрверк. Коли снаряд розривається у повітрі, з нього вилітає безліч дрібних яскравих частинок, які повільно падають на землю.

Найбільш поширеними запалювальними речовинами на основі нафтопродуктів є **напалми**. Їх одержують шляхом добавки до рідкого пального, частіше всього бензину, спеціальних загусників. Напалми мають здатність легко займатись і розвивати температуру до 1200°C. Вони прилипають до поверхонь різних об'єктів, горять при доступі кисню і важко піддаються гасінню. Час горіння окремих згустків досягає 5 хв. У разі змішування напалму з лужними та лужно-земельними металами (наприклад, натрієм, магнієм) або фосфором утворюється "**супернапалм**", який особливо активно самозаймається на вологій поверхні й на снігу (тобто особливо ефективний в умовах підвищеної вологості та опадів). **Пірогелі** одержують шляхом додання до напалму у вигляді порошку або стружки натрію, магнію, фосфору, а також алюмінію, вугілля, асфальту, селітри та інших речовин. Температура горіння пірогелів досягає 1600°C. За своїми бойовими властивостями переважають напалми. На відміну від звичайних напалмів пірогелі важче води, горіння їх відбувається лише до 5 хв. **Термітні суміші** представляють собою порошкоподібну спресовану суміш, частіше всього алюмінію і окислів заліза. Коли терміт горить, температура піднімається до 3500 °C. Характерно, що він горить без доступу кисню та не утворює відкритого полум'я. Термітні брикети за кольором та структурою схожі на сірий чавун. Вони можуть пропалювати металеві частини озброєння та військової техніки і виводити їх із ладу. Вказані термітні суміші використовуються в авіаційних запалювальних бомбах.

Білий фосфор представляє собою напівпрозору тверду речовину, яка схожа на віск. Він здатний самозайматися, з'єднуючись з киснем повітря. Горить яскравим полум'ям з густим виділенням білого диму. Температура спалаху порошкоподібного фосфору 34°C, температура полум'я 900-1200°C. Білий фосфор використовують як запал напалму і пірогелю в запалювальних боєприпасах.

Пластифікований фосфор (з добавками каучуку) набуває здатність прилипати до вертикальних поверхонь і пропалювати їх. Це дозволяє використовувати його для спорядження бомб, мін, снарядів.

Електрон – сплав магнію (до 90%), алюмінію (до 9%) та інших елементів (1%). Займається при температурі 600°C і горить сліпучим білим або голубуватим полум'ям, розвиваючи температуру до 2800°C. Використовується для виготовлення корпусів авіаційних запалювальних бомб.

Самозаймиста запалювальна суміш складається з поліізобутилену і триетиленалюмінію (рідке пальне). Термобаричні рецептури створені на підставі металізованих вогнесумішів з підвищеними уражаючими властивостями. Їх особливість полягає в тому, що спочатку їх розпилюють у певному об'ємі та потім підпалюють. Уражаюча дія полягає у миттєвому підвищенні температури та тиску у місці застосування.

РФ застосовує проти України авіабомби ОФЗАБ-500 (осколочно-фугасно-зажигательная авиационная бомба – рус). На озброєння армії РФ ці півтонні осколково-фугасно-запалювальні авіабомби надійшли у 2001 році. А от вправлятися у їх застосуванні по мирних жителях російські льотчики почали на літаках Су-34 та Су-24МК у Сирії у 2015-му. ОФЗАБ-500 вважається одним із

найпотужніших боеприпасів у арсеналі фронтової авіації РФ. На відміну від інших, ця авіабомба має підвищені фугасний та запалювальний ефекти. Температура в епіцентрі вибуху сягає 900 градусів, а максимальний радіус ураження – до 290 метрів. Її конструкція дозволяє носію виконувати маневри з великими навантаженнями. Скидають авіабомбу з висоти 900-12000 метрів при швидкості 550-1850 км/год.

ОФЗАБ-500 – це потужна, але неточна бомба вільного падіння, застосування якої може призводити до великих втрат серед мирного населення та значного руйнування об'єктів цивільної інфраструктури.

Окрім авіабомб, окупанти активно використовують запалювальні боеприпаси для реактивних систем залпового вогню.

Ці «феєрверки» часто плутають з фосфорними боеприпасами. Та насправді подібний ефект створюють реактивні снаряди 9М22С, які запускаються реактивними системами залпового вогню БМ-21 «Град».

Снаряд 9М22С має бойову частину 9Н510, яка містить у собі 180 запальних елементів. Ці елементи являють собою шестикутні

призми, виготовлені з магнієвого сплаву МЛ-5 і наповнені спеціальним піротехнічним складом, що забезпечує високотемпературне горіння (1,5-2 тисячі градусів) упродовж кількох хвилин.

Запалювальні елементи розсіюються на площі близько шести з половиною квадратних кілометрів і можуть нанести серйозні опіки людині та спричинити масштабні пожежі у житлових районах за наявності достатньої кількості легкозаймистих матеріалів.

3.7. Використання мін, заборонених міжнародним правом

Наземна міна(міна інженерна) – це міна, що встановлюється під землею, на поверхні або поблизу неї, та призначених для влаштування наземних мінно-вибухових загороджень з метою ураження живої сили та військової техніки противника, руйнування доріг та різномірних загороджень і споруд, ускладнення просування та маневру військ супротивника.

Призначення у такої міни – ураження живої сили або військової техніки противника, руйнування доріг, загороджень, споруд. Наземна міна дозволяє ускладнити просування ворога, тому на війні доволі часто використовується.

Такі міни складаються з заряду вибухової речовини, детонатора, датчика цілі детонатора та корпусу. Крім того, корпус може бути з металу, дерева чи пластмаси. Деякі типи наземних мін мають **запобіжники**, які забезпечують безпеку при установці, **елементи**, які ускладнюють знешкодження, а також **самоліквідатори**, що викликають вибух міни або виводять її в безпечний стан через заданий проміжок часу.

Наземні міни бувають:

- Керовані - вибухають за командою, переданою по радіо або дротах.
- Некеровані - детонують від руху ворога (танком, бронетранспортером, машиною тощо) або вибухають після заданого часу. Такі міни також називають контактними.

Також наземні міни розрізняють за способом установки:

- ті, які можна витягти з місця установки;
- вибухають при спробі їх витягнути;
- знешкоджувані - дозволяють витягти детонатор;
- незнешкоджувані - при спробі їх знешкодити спрацьовують.

За способом заподіяння шкоди протипіхотні міни бувають фугасні та осколкові. Осколкові міни зазвичай мають готові вражаючі елементи: металеві кульки, циліндри, смужки. Фугасні міни завдають шкоди вибухом", - уточнюють рятувальники.

Є кілька типів протипіхотних мін:

- протипіхотна осколкова міна (встановлюється на ґрунт на ніжках або кріпиться до предметів навколишнього середовища);
- протипіхотна міна ударної дії (активується під тиском ваги, має зелене забарвлення з чорним елементом зверху у вигляді хреста);
- протипіхотна міна натискної дії (пластиковий корпус зеленого або коричневого кольору. Вибух відбувається після натиску на міну, наприклад, ногою);
- протипіхотна осколкова міна, яка керується розтяжкою (металевий корпус закопується в землю, а на поверхні залишається тільки детонатор. Коли людина зачіпає розтяжку, міна піднімається вгору і вибухає);
- протипіхотна осколкова міна натяжної дії (міна є частиною розтяжки. До верхньої частини кріпиться дріт і коли нога чіпляється за розтяжку, міна вибухає.

Протипіхотні міни вибухають від присутності, безпосередньої близькості або контакту з людиною і можуть вбивати та калічити ще тривалий час після завершення бойових дій.

Класифікація наземних мін

Протитанкові

Застосовуються для ураження танків, самохідних артилерійських установок, БМП, БТР, броневих автомобілів та іншої броньованої техніки. Вони поділяються на протигусеничні, протиднищеві та протибортові, а за типом заряду - на фугасні й кумулятивні.

Протипіхотні

Уражають живу силу ворога. Бувають фугасні або осколкові. Крім того, різноманітних осколкових мін є такі, що вистрибують та вибухають у повітрі на висоті **0,5-1,5 м**, або міни направленої дії, при вибуху яких осколки розлітаються у визначеному напрямку

Протитранспортні

Допомагають вивести з ладу автомобілі або залізничний транспорт ворога

Протидесантні

Встановлюються під землю (менше 5 м) на берегах річок, озер чи морів. Ці міни призначення для ураження десантних сил під час їх висадки. Головна проблема із річними мінами у тому, що вони виглядають не так, як сухопутні, наприклад схожі на радіобуї чи балони, але містять більше вибухівки

Об'єктні

Такі міни руйнують різноманітні споруди (будівлі, мости, тунелі, дамби тощо)

Спеціальні

Спеціальні міни служать для виконання спеціальних завдань. До них належать міни-пастки, що вибухають при спробі зрушити їх з місця; диверсійні - спрацьовують через заданий проміжок часу; сигнальні - для попередження про появу противника; підлідні - для вибуху льоду на річках (озерах, морях) та інші.

Радіус ураження залежить від типу кожної міни.

Використання протипіхотних мін заборонене ще з кінця 1990 років Оттавською конвенцією. **Оттавська конвенція** або **Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництво і передачу протипіхотних мін та про їх** - міжнародна угода (договір, конвенція), спрямована на припинення використання протипіхотних мін як одного із засобів збройної боротьби.

Ухвалена на дипломатичній конференції в Осло 18 вересня 1997 і відкрита для підписання в Оттаві 3-4 грудня 1997 року. Конвенція набрала чинності 1 березня 1999. Україна підписала конвенцію у лютому 1999 року у Нью-Йорку. Ратифікація договору Верховною радою України відбулася 18 травня 2005 року.

На відміну від України і багатьох інших країн, росія цей документ не підписала.

Протипіхотна міна означає міну, призначену для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини і при цьому виводить з ладу, калічить або вбиває одного або кількох людей.

Міни, призначені для детонації від присутності, близькості або безпосереднього впливу засобу, що рухається, а не людини, і оснащені при цьому елементом невилучення, не можуть бути віднесені до категорії протипіхотних мін лише на тій підставі, що вони так оснащені.

Класифікація протипіхотних мін.

За способом приведення в дію протипіхотні міни поділяються на некеровані і керовані.

За термінами спрацьовування протипіхотні міни бувають миттєвої дії — що вибухають при дії уражаемого об'єкту і сповільненої дії (МСД) — що

автоматично спрацьовують або приходять в бойове положення після закінчення заданого часу.

Залежно від конструкції детонатору протипіхотні міни поділяються на контактні та неконтактні.

За способами установки розрізняють такі протипіхотні міни: витягуванні, які можна витягати з місця установки, та невитягуванні — що вибухають при такій спробі.

За типом датчика цілі протипіхотні міни бувають: натискної дії, магнітної дії, теплової дії, інфрачервоної дії.

Міна-пастка. Це різновид спеціальної інженерної або морської міни, що маскується під безпечний предмет, здатний привертнути увагу військовослужбовця противника (або необізнану цивільну особу у разі застосування при здійсненні терористичного акту), або такої, що приховано розміщується у найбільш відвідуваних місцях і призначена для завдання максимального ураження або спровокування хаосу серед військ противника. Часто може використовуватися в ролі пристрою невилучення для протипіхотних, протитанкових, протитранспортних, об'єктних і інших мін, що не мають власного подібного пристрою.

Таку пастку можна зробити з будь-якого предмета: дитяча іграшка, пачка сигарет, пляшка тощо.

Найпоширеніші види мін:

ПФМ-1 та ПФС-1 (Лепесток)

(противопехотная фугасная мина – рус.)

Це фугасна протипіхотна міна натискної дії розміром 11*6*2 сантиметри. Сила спрацювання від 5 кілограмів. Бувають зеленого та коричневого кольорів. Має механізм самоліквідації. Можуть зустрічатися у місцях нанесення ударів з систем залпового вогню.

Міна існує у двох варіантах: ПФМ-1 та ПФМ-1С. Перший варіант міни немає пристрою самоліквідації, другий забезпечений пристроєм, який забезпечує самоліквідацію міни підривом після 1-72 години з моменту встановлення (час самоліквідації залежить від температури навколишнього середовища). Зовні ці два різновиди міни відрізняються лише тим, що на крилі міни ПФМ-1С є чітко помітна літера «С».

ОЗМ-72

(осколочная заградительная мина – рус.)

Назва в армійському жаргоні - "Жаба" або "Відьма"

Це осколкова протипіхотна міна, яка завдає кругового ураження. Має розтяжку: якщо її зачепити — здетонує.

Сила спрацювання від 3.5 кілограма.

Може встановлюватися у керованому та некеровану вигляді. Спрацювання міни після підстрибування відбувається під впливом натяжного тросика, що розмотується, один кінець якого закріплений на днищі склянки, а другий за внутрішній клиноподібний замок, який приводить в дію підривник, що підриває бойовий заряд.

МОН-50

Осколкова протипіхотна міна направленої дії. Має датчики у вигляді розтяжок: якщо зачепити — здетонує. Сила спрацювання від 3.5 кг. Може встановлюватися у керованому та некеровану вигляді.

Встановлюється як на горизонтальній, так і вертикальній поверхні. Детонація відбувається шляхом керованого підриву з дистанційного пульта управління або зачеплення розтяжки, прикріпленої до підривника.

МОН - 100

Осколкова керована наземна міна спрямованої дії.

Ураження людини (або декількох людей одночасно) при вибуху міни завдається готовими елементами ураження (400 шт. роликів діаметром 10 мм.), що вилітають в напрямку противника, вузьким пучком шириною до 5 м і дальністю до 115 м (при ймовірності ураження 90%). Вибух вчиняє оператор з пульта управління при появі противника в секторі ураження або при зачіпанні противником обривного датчика підривача.

ПОМ -2

(протипіхотна осколкова міна)

Це осколкова протипіхотна міна, яка наносить кругове ураження. Має **чотири датчики цілі у вигляді розтяжок**. Спрацьовує від тиску у 3.5 кг. Має **механізм самоліквідації**.

Встановлюється засобами дистанційного мінування. Ураження завдається осколками, на які дробиться корпус після підриву заряду вибухової речовини в той момент, коли людина зачепиться за один із датчиків цілі (тонка капронова нитка оливкового кольору).

Час бойової роботи може становити від 4 до 100 год., після чого спрацьовує пристрій самоліквідації, який забезпечує самознищення міни шляхом підриву.

ПМН - 2

Це фугасна протипіхотна міна. У дії приводиться від натиску. Має **датчик цілі у вигляді хреста**. Її діаметр 12 сантиметрів. Встановлюється у ґрунті або на поверхні землі. Можливі кольори: **зелений, коричневий**. Міна може встановлюватися як на ґрунт, так і в ґрунт, у сніг, вручну чи розкладатися засобами механізації (причіпні мінні розкладники ПМР-1, ПМР-2, але у всіх випадках переведення міни в бойове положення здійснюється вручну. Герметичність міни дозволяє використовувати її у водонасичених і болотистих ґрунтах. Термін бойової роботи міни не обмежується.

Самоліквідатором міни не оснащуються. Незйомних та незнешкоджуваних елементів не має, але особливості конструкції унеможливають зворотнє переведення міни з бойового в безпечне положення. Тому міна відноситься до категорії незнешкоджуваних.

Усі типи протипіхотних мін, які використовує росія з моменту широкомасштабного вторгнення, були вироблені в рф або срср, причому деякі з них виготовлені напередодні нападу — 2021 року (додаток 2).

Такою, зокрема, є протипіхотна міна ПОМ-3 «Медальйон», яка встановлюється за допомогою системи дистанційного мінування з відстані у 5-15 км. Це дуже небезпечна міна, оснащена сейсмічним датчиком, який спрацьовує на вагу й амплітуду кроків людини під час наближення до неї. Також російські окупанти використовують фугасну міну ПМН-4, виробництво якої почалось в рф на початку 1990-х років, тобто вже після здобуття Україною незалежності, що доводить, що українська армія не може мати на озброєнні таких боєприпасів.

3.8. Особливості проведення огляду схованок зброї, боєприпасів в зоні проведення бойових дій.

Участь *спеціалістів* в огляді **сховища зі зброєю** є важливим чинником ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, виявлення і вилучення всіх можливих слідів, речових доказів, збереження їх у належній якості для проведення за ними в подальшому комплексу судових експертиз.

Завданням огляду сховища зі зброєю є отримання максимальної кількості інформації, яка дасть можливість отримати відомості про джерело походження зброї та боєприпасів, встановити механізм та інші обставини наявності у даному місці такої вогнепальної зброї у всіх деталях. Під час цього вирішується низка окремих завдань:

- 1) виявлення, фіксація й вилучення слідів осіб, що облаштували схованку;
- 2) одержання відомостей про можливе походження зброї (викрадена з державних заводів-виробників зброї, з правоохоронних органів, викрадена з міст зберігання в ЗСУ, зібрана на полі проведення бойових дій);
- 3) вивчення й фіксація обстановки на місці виявлення таємного зберігання вогнепальної зброї;
- 4) встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню такого кримінального правопорушення.

Об'єктами огляду сховища зі зброєю та боєприпасами можуть бути: вогнепальна зброя та боєприпаси; інша зброя (гранати, міни, запали до них) в тому числі заборонені міжнародним правом; предмети зберігання вогнепальної зброї та боєприпасів (дерев'яні ящики, цинки, чохла і кейси для носіння зброї, коробки для патронів, тощо); засоби транспортування вогнепальної зброї та боєприпасів; супровідні й інші документи на зброю; інші документи, папери, предмети, речі, які знаходяться в приміщенні та можуть мати значення для розслідування (їжа довготривалого зберігання, радіостанції, карти місцевості тощо) .

Під час слідчого огляду сховища зброї та боєприпасів слід мати на увазі, що результати огляду, як і протокол даної слідчої (розшукової) дії з відповідними додатками до нього, мають значення не лише для конкретного кримінального провадження за фактом незаконного обігу зброї та боєприпасів,

вони можуть стати частиною доказової бази воєнних злочинів, вчинених РФ під час повномасштабної війни проти України.

Підготовка та проведення огляду сховища зброї та боєприпасів на деокупованій території має низку особливостей, пов'язаних, зокрема, з реальною чи потенційною небезпекою для життя та здоров'я самих членів СОГ, понятих та спеціалістів, які будуть учасниками огляду сховища. Саме тому важливо відзначити ще одну особливість – це трудомісткість огляду місця зберігання зброї та боєприпасів. Тому керівник СОГ, формуючи загальний план дій усієї групи, вже на підготовчому етапі повинен вирішувати питання щодо залучення необхідних сил і засобів. Крім того, дане питання слід узгодити з командуванням відповідних територіальних підрозділів Збройних Сил України, які можуть забезпечити охорону і безпечні умови роботи СОГ. За неможливості залучити до огляду штатного спеціаліста-вибухотехніка з вибухотехнічної служби МВС, військові можуть надати своїх спеціалістів-саперів. Уже на підготовчому етапі слід подбати про заходи і засоби убезпечення членів СОГ та приданих сил безпосередньо під час проведення огляду сховища зі зброєю, врахувавши можливість ціленаправленого обстрілу ворогом місця огляду, оголошення повітряної тривоги тощо.

Враховуючи місця знаходження сховищ (подалі від житла, або у покинутих будинках і хатах, у лісових масивах тощо), не завжди можна скористатись спеціально обладнаним укриттям в разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» або артилерійського обстрілу. Облаштування схову задля його безпеки також можливе в будинках колаборантів, членів проросійських збройних формувань, їх рідних і знайомих, а також в заглибленні під підвалом, у замаскованих ямах на городі, оранжереї, траншеях, трубах, колодязях тощо. За умови якісного герметичного пакування сховище також може бути розташоване поблизу водойм або безпосередньо у них.

Також місцями сховищ можуть бути покинуті, зруйновані та занедбані будинки та будівлі, їх підвальні приміщення, горища, гаражі, відкрита місцевість, лісосмуги та кар'єри, у полях, лісах, на узбіччі доріг; на вулицях, дитячих майданчиках, адміністративних спорудах та на об'єктах критичної інфраструктури, в храмах та церковних спорудах, природних та штучних печерах, штольнях, шахтах і кар'єрах, занедбані об'єкти інфраструктури (залізничні лінії, колодязі, тунелі тощо); руїни та розвалини; трубопровід кабельних ліній, каналізації та водопостачання, колектори тепломереж тощо.

У разі виявлення сховища з боєприпасами *спеціалісти-вибухотехніки діють за схемою, описаною в пункті 3.3.*

Після прибуття на місце виявлення сховища зброї або/та боєприпасів необхідно визначити межі огляду, від чого безпосередньо залежить його результативність. Зона огляду має охоплювати не лише безпосереднє місце схову, а й шляхи можливого пересування причетних осіб, сліди їх перебування тощо. Саме тут можуть знаходитися речові докази, що вказують на особу власника або користувача сховища (речі, документи, недопалки тощо). Після цього варто виставити охорону місця події відповідно до встановлених меж. Для цього якраз і використовуються придані сили, що надають допомогу або самостійно забезпечують видалення з місця проведення огляду сторонніх осіб. Про всі можливі небезпечні ситуації, пов'язані з оглядом сховища зі зброєю, розрахунки спеціаліст-вибухотехнік доводить слідчому, з яким обговорює питання щодо оточення і охорони місця події від появи сторонніх осіб, застосування інших заходів безпеки.

Безпосередньо перед початком огляду керівник СОГ (слідчий) разом зі спеціалістом-вибухотехніком інструктують усіх учасників огляду про заходи безпеки. Це завжди повинні бути конкретні рекомендації, що враховують усі особливості місця розташування сховища та можливі замасковані пастки. Небезпеку для групи, яка працює на місці події, несуть вибухові пристрої, конструкція і спосіб закладення яких можуть бути доволі неочікуваними: купи сміття, листя, гілок, зарості кущів, дерев, пластикові чи металеві каністри, ящики від зброї та боєприпасів, сплутані дроти, окремо розташовані чи купою складені на узбіччі дороги каміння, покинутий транспортний засіб чи його окремі деталі, трупи людей або тварин, під які можуть бути закладені вибухові пристрої, побутові речі тощо.

Огляд сховища зі зброєю у приміщенні рекомендується проводити концентричним способом. При цьому огляд здійснюється по уявній спіралі - від периферії до центра місця події, в нашому випадку – від входу в сховище і далі всередину приміщення, послідовно, із обов'язковою участю спеціаліста-вибухотехніка і баліста, оглядаючи все, що знаходиться в сховищі: зброя, яка лежить в ящиках, або на них, поруч з ними, на підлозі, замаскована зверху іншими речами та ін.

Огляд сховища на відкритій місцевості проводиться тільки після обстеження маршруту слідування до сховища та прилеглої до сховища території на предмет замінування території, вилучення боєприпасів, що не розірвалися, виявлення різного роду пасток. Лише після дослідження всієї прилеглої території можна буде переходити до огляду безпосередньо вмісту самого сховища.

Огляд сховища доцільно проводити в якомога стислі терміни. Тривале перебування на місці події може призвести до виникнення небезпечних ситуацій для учасників огляду. Тому при великій кількості учасників (більше 12-15 осіб) СОГ раціонально розбивати на підгрупи, що діють на окремих ділянках місцевості (об'єкта), де виявлено сховище зброї (боєприпасів). Важливо організувати роботу підгруп таким чином, щоб у кожній одночасно брали участь слідчий та працівник оперативного підрозділу, спеціаліст-

вибухотехнік, криміналіст, що надасть змогу діяти узгоджено та злагоджено, відповідно до вказівок керівника СОГ або іншої уповноваженої посадової особи. Під час огляду варто ретельно дослідити глибину та діаметр сховища в стіні чи землі, описати всі наявні характеристики виявленої зброї та боєприпасів, вилучити їх разом із матеріалами, в які вони загорнуті (тканина, плівка) або перебувають (дерев'яні ящики, зразки ґрунту, пластика тощо), обов'язково дотримуючись заходів особистої безпеки та виконуючи вказівок вибухотехніків (саперів) щодо переміщення, перевезення або/та зберігання вибухонебезпечних предметів.

Під час виявлення зброї та боєприпасів у схові потрібно звертати увагу на елементи пакування. Наприклад, якщо зброї у сховищі не багато, за об'ємом, то вона повинна поміщатися у рюкзак або сумку і за нею, ймовірно, може прийти (або вже приходив) насамперед хтось з місцевих. З того, як запакована знайдена зброя у сховищі, можна зробити висновок про важливість запланованих та пов'язаних зі зброєю військових дій, досягнення усіх поставлених цілей, адже повністю сподіватися на герметичність контейнера не можна. Упаковка речей і укладання їх в контейнер, ймовірно, проводилася в іншому місці, а вже потім їх було перенесено або перевезено до конкретного сховища. Зброя або боєприпаси можуть бути упаковані вакуумним пакуванням, обернені у два шари тканини (внутрішній тонкий і гнучкий, а зовнішній більш щільний і жорсткий), зокрема у бавовняну тканину та брезент, загорнені у алюмінієву фольгу (зокрема у харчову), вологостійкий промаслений папір, тонкий листовий кошик. Дрібні предмети можуть бути упаковані у презервативи.

У водоймах зброя може бути герметично упакована у військових термосах різної ваги. Слід звертати увагу на все пакування загалом, насамперед, з метою знаходження будь-яких рукописних написів, поміток, малюнків, схем, інструкцій, квитанцій, номерних знаків, штрихкодів, планів або схем застосування, інших позначок про країну-походження та призначення. Це вказує, перш за все, на важливість даної зброї та боєприпасів для досягнення конкретних цілей її використання.

В разі виявлення в сховищі замінованих предметів, мін-пасток, спеціалісти-вибухотехніки приступають до виконання спеціальних вибухотехнічних робіт тільки після залишення небезпечної зони всіма сторонніми особами. Доступ до ділянки місцевості, приміщення, транспортних засобів надається лише після завершення їх обстеження спеціалістами-вибухотехніками та підтвердження ними відсутності загрози вибуху. Спеціальні вибухотехнічні роботи щодо рентгенографування, розрядження, руйнування, знищення, переміщення вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів супроводжуються відеозаписом їх проведення, що долучається як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії.

Після завершення огляду сховища, коли є підстави вважати, що навколо сховища можуть бути виявлені інші сліди (наприклад, від транспортування ящиків зі зброєю, взуття, транспортних засобів та ін.) слідчий переходить до огляду оточуючої місцевості, як правило, ексцентричним методом (від центра місця події, тобто сховища, до периферії), оскільки іноді важко на початку огляду визначити межі місця події.

4. Заходи безпеки при огляді місця події за фактом вибуху.

Пріоритетом у прийнятті рішення щодо поводження з виявленими вибуховими матеріалами є захист здоров'я та життя людини.

Загальні заходи безпеки при поводженні з вибуховими матеріалами:

- для проведення вибухових та спеціальних вибухотехнічних робіт залучається не менше двох спеціалістів-вибухотехніків;
- головною метою спеціаліста-вибухотехніка є запобігання травмування або загибелі людей, у тому числі збереження власного життя;
- у разі виявлення вибухової речовини, вибухового пристрою або предмета, схожого на нього, категорично забороняється проводити з ними будь-які маніпуляції (рухати з місця, трусити, відкривати тощо) працівникам, які не мають права на проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;
- при виявленні речовини, схожої на саморобну ініціюючу вибухову речовину, подальші дії з нею необхідно проводити тільки після її зволоження водою;
- спеціальні вибухотехнічні роботи (крім експертного огляду та пошуку) проводяться в засобах індивідуального захисту;
- забороняється проведення огляду місця події за фактом вибуху без огляду території на наявність вторинних вибухових пристроїв або вибухонебезпечних залишків або частин вибухового пристрою, що вибухнув, а також без узгодження зі спеціалістами відповідних служб (обленерго, газової служби, водоканалу тощо) щодо можливості безпечного перебування на місці вибуху;
- входити до приміщення, в якому стався вибух, дозволяється після його ретельного провітрювання від продуктів вибуху;
- спеціалісти-вибухотехніки, які мають психічний або нервовий розлади чи фізично стомлені, до виконання спеціальних вибухотехнічних робіт не допускаються;
- перед роботою з електродетонаторами, електромеханічними або електронними частинами вибухового пристрою повинно проводитися зняття з тіла (одягу) спеціаліста статичного електричного заряду;
- для запобігання негативному впливу небезпечних продуктів вибуху або вибухових речовин на спеціалістів-вибухотехніків усі свої дії вони повинні проводити в гумових рукавичках та за необхідності в індивідуальних засобах захисту органів дихання та зору;
- дозволяється застосовувати вогневий спосіб підриву, якщо буде неможливо застосувати електричний;
- забороняється розміщувати в одному впакуванні засоби підриву, вибухову речовину, а також засоби ініціювання електричної дії та джерела електроживлення. При цьому оголені кінці проводів електричних засобів ініціювання, засобів підриву мають бути з'єднані між собою скруткою;
- розпилювати та свердлити корпуси вибухових пристроїв і їх складових частин забороняється.

Під час застосування електричного способу підриву забороняється:

- 1) перевіряти електродетонатор на провідність чи вимірювати його опір без поміщення його гільзи у вибухозахисний контейнер або інший засіб, середовище, що захищає від дії факторів вибуху в разі його непередбаченого підриву;
- 2) застосовувати електродетонатори, що не перевірялися на електропровідність дротів та містків розжарювання;
- 3) застосовувати для перевірки електродетонаторів вимірювальні прилади, які спеціально не призначені для цього;
- 4) використовувати відбраковані електродетонатори;
- 5) зберігати електродетонатори під впливом прямих сонячних променів;
- 6) використовувати електродетонатори, що мають механічні ушкодження, сліди окислення або корозії;
- 7) користуватися під час монтажу електропідривної мережі джерелами електромагнітного випромінювання (мобільними телефонами, переносними радіостанціями тощо);
- 8) приєднувати електродетонатор до електропідривної мережі при підключеному до неї електричному джерелі живлення;
- 9) перевіряти зібрану електропідривну мережу на електропровідність без виведення всіх осіб з місця розміщення зарядів вибухових речовин і засобів ініціювання;
- 10) тримати роз'єднаними між собою кінці дротів магістральної лінії на весь час, що передує приєднанню їх до дротів електродетонаторів з одного боку та до електричного джерела живлення з другого боку;
- 11) розміщувати дріт електропідривних мереж ближче ніж на 200 м до електричних станцій, підстанцій, високовольтних ліній, електрифікованих шляхів, потужних радіостанцій тощо;
- 12) прокладати електропідривну мережу з готовими підривними зарядами ближче ніж на 1,5 м від випромінювальних антен генератора та без спеціального запобіжного шунта, з'єданого з проводами електродетонатора, в умовах використання генератора радіоперешкод;
- 13) використовувати в одній електровибуховій мережі більше ніж два електродетонатори з розбіжністю за опором більше ніж 0,1 Ом при їх послідовному з'єднанні;
- 14) застосовувати в електропідривній мережі електродетонатори в кількості, яка перевищує максимально допустиму для джерела електричного живлення, що використовується в ній;
- 15) використовувати в електропідривній мережі джерела електричного живлення, які спеціально не призначені для цього, без попереднього проведення розрахунку на достатність їх потужності;
- 16) проводити підривні роботи в умовах наближення грози та під час грози;

Порушення МГП, що мають серйозний характер

	Джерело, міжнародний договір
Умисне вбивство	50 ЖК(I); 51 ЖК(II) 130 ЖК(III); 147 ЖК(IV)
Тортури	50 ЖК(I); 51 ЖК(II) 130 ЖК(III); 147 ЖК(IV)
Нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричинять великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю	50 ЖК(I); 51 ЖК(II) 130 ЖК(III); 147 ЖК(IV)
Умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження й шкоди здоров'ю	(50 ЖК(I); 51 ЖК(II), 130 ЖК(III); 147 ЖК(IV)
Фізичне каліцтво	11(2)(a) ДПІ
Нелегальна депортація чи переведення (переміщення)	147 ЖК(IV)
Переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі, порушуючи ст. 49 ЖК(IV)	85(4)(a) ДПІ
Незаконне позбавлення волі особи, що перебуває під захистом	147 ЖК(IV)
Примушення особи, що перебуває під захистом, служити у збройних силах ворожої держави	130 ЖК(III) 147 ЖК(IV)
Позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій (ЖК), права на неупереджене й нормальне судочинство	130 ЖК(III) 147 ЖК(IV) 85(4)(e) ДПІ
Захоплення полонених (заручників)	147 ЖК(IV)
Широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не виправдані воєнною необхідністю й здійснені незаконно та умисно	50 ЖК(I) 51 ЖК(II) 147 ЖК(IV)
Перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу	85(3)(a) ДПІ
Вчинення нападу невибіркового характеру, що стосується цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в п. п. а.2, а.3 ст. 57 ДП I	85(3)(b) ДПІ

Вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в п. п. а.2, а.3 ст. 57	85(3)(с) ДПІ)
Перетворення необоронних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу	85(3)(d) ДП I)
Вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях	85(3)(e) ДП I)
Віроломне використання на порушення статті 37 ДПІ розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визнаних Конвенціями (ЖК) і цим Протоколом (ДПІ)	85(3)(f) ДПІ)
Невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб	85(4)(b) ДПІ)
Застосування практики апартеїду інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи	(ст. 85(4)(с) ДПІ)
Перетворення ясно розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у рамках компетентної організації, надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, коли немає свідчень про порушення супротивною стороною п. в ст. 53, і коли такі історичні пам'ятки, твори мистецтва та місця відправлення культу не розміщені поблизу воєнних об'єктів.	(ст. 85(4)(d) ДПІ)

Основні види протипіхотних мін, що можуть застосовуватись при мінуванні території України

<p>ПМД-6М. Радянська протипіхотна фугасна міна нажимної дії. Ураження людині наноситься за рахунок руйнування нижньої частини ноги (стопа) при підриві заряду міни в момент наступу ногою на нажимну кришку міни.</p>		
<p>ПМН/ПМН-1. (рус.-противопехотная мина нажимная) Радянська протипіхотна міна натискної дії, прийнята на озброєння Радянської армії у 1950 році. Міна може встановлюватися як на ґрунт, так і в ґрунт, у сніг, вручну або розкладатися засобами механізації.</p>		
<p>ПМН-2. Відмінності від ПМН-1: удвічі менше вибухової речовини — 100 г. Вибухова речовина ТГ-40 (суміш тротилу з гексогеном). Час приведення у бойове становище від 2 до 10 хвилин, незалежно від температурних умов. Зусилля спрацьовування 15-25 кг.</p>		

<p align="center">ПМН-3</p> <p>Відмінність від ПМН-2: Вибухова речовина - тротил, електронний підривник з періодом самоліквідації від 0,5 до 8 діб, можливість використання як міна-пастка, об'єктна міна таймерного типу. Зовні — повна ідентичність із ПМН-2.</p>		
<p align="center">ПМН-4</p> <p>Міна протипіхотна фугасна натискної дії. Ураження людині наноситься за рахунок руйнування нижньої частини ноги (стопи) при підриві заряду міни в момент коли людина наступає ногою на датчик цілі міни. Відмінності від ПМН-3: міна менша за діаметром, (9,5 см) за висотою (4,2 см), за масою розривного заряду (всього 50 г ТГ-40). Механізм далекого зведення гідравлічний. Час приведення в бойове становище від 1 до 40 хвилин залежно від температури навколишнього повітря.</p>		
<p align="center">Протипіхотна міна ПФМ-1 та ПФМ-1С</p> <p>Призначена для виведення з ладу особового складу противника. Ураження людині наноситься за рахунок поранення стопи ноги при підриві заряду міни в момент натискання ногою на датчик цілі, яким є вся площа напівм'якого поліетиленового контейнеру з рідкою вибуховою речовиною.</p>		

<p>Протипіхотна міна POM3-2 Міна встановлюється вручну на вбитий в ґрунт дерев'яний кілок, який входить в комплект міни. Другий кілочок встановлюється в 4 метрах від міни і дротова розтяжка натягується з провисом від кілочка до бойової чеки міни. Може встановлюватись з двома дротовими розтяжками на двох кілочках</p>		
<p>Протипіхотні міни POM-1 та POM-1C Міни POM-1 та POM-1C протипіхотні осколкові кругового ураження, встановлюються засобами дистанційного мінування. Різниця між мінами POM-1 та POM-1C лише в тому, що остання забезпечена механізмом самоліквідації.</p>		
<p>POM-2 Радянська протипіхотна міна осколкова натяжної дії. Назва боєприпасу — аббревіатура протипіхотна осколкова міна. Призначена для виведення з ладу особового складу противника та встановлюється засобами дистанційного мінування. Ураження завдається осколками, на які дробиться корпус після підриву заряду вибухової речовини в той момент, коли людина зачепиться за один із датчиків цілі (тонка капронова нитка оливкового кольору).</p>	 	

Противіхотні міни МОН

МОН-50

Ураження людині (або декільком одночасно) при підриві міни наноситься готовими забійними елементами (кульки або ролики), що вилітають в напрямлені противника в секторі по горизонту 540 на відстань до 50 м.

МОН-90

Противіхотна осколкова міна направленої дії керована, призначена для виведення з ладу особового складу противника. Є потужнішою версією міни МОН-50. З підривником ВЗД-144 може також використовуватися як об'єктна міна.

МОН-100

Противіхотна осколкова направленої дії керована. Призначена для виведення з ладу особового складу противника. Ураження людині (або декільком одночасно) при підриві міни наноситься ГЗЕ (ролики) що вилітають у напрямку противника вузьким пучком шириною близько 5 метрів на відстань до 115 метрів (при ймовірності ураження 90%).

<p style="text-align: center;">ОЗМ - 72</p> <p>Протипіхотна вистрибуюча осколкова міна кругового ураження (у просторіччі - «міна - жаба»), розроблена в СРСР. Аббревіатуру розшифровують як «осколкова загороджувальна міна». Може також використовуватися як керована .</p>		
<p>Протипіхотний осколковий боєприпас ПОб "Пилка"</p> <p>протипіхотна осколкова міна кругового ураження вистрибуючої натяжної дії. Може також використовуватись як керована. Це новітня міна РФ, яка прийнята на озброєння в 2005 році і призначена для заміни ОЗМ-72.</p>		
<p>Комплект протипіхотного багатофункціонального боєприпасу МИБ</p> <p>Призначений для мінування місцевості вручну, а також кидком б6 з техніки на ґрунт з метою ураження живої сили противника. МИБ, це новітня російська протипіхотна міна-граната, яка прийнята на озброєння РФ в 2007 році.</p>		

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. / Пашковський М. І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. 2023. Київ. 108 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
4. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування. / Пашковський М. І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. 2023. Київ. 104 с. URL:https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf
5. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, М. С. Цуцкірідзе, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.
6. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І. В. Гловюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; Харків : ХНУВС, 2023.400 с.
7. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.
8. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ, 2020. 398 с.
9. Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [10-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
11. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.
12. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. 208 с.
13. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2016. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.
14. Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949.

Commentary of 2017. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

15. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2020. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

16. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1958. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

17. Антонюк Н. Мазур М. “Інші порушення законів та звичаїв війни” (проблеми тлумачення та застосування ст. 438 Кримінального кодексу України). *Право України*. 2023. №5. DOI: 10.33498/loiu-2023-05-101

18. Вознюк А. А. Командна відповідальність: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності та перспективи удосконалення кримінального законодавства України. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 22–23 червня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 64–72.

19. Вознюк А., Жук І. Загальна характеристика ознак об’єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2023. Вип. 4. С. 5-19.

20. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об’єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 57-74.

21. Гловюк І. Вироки за ст. 438 КК України: порушення законів та звичаїв війни (з 24 лютого 2022 року). НСА. 70 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1BsWp84Q_pB_2oHkTS_A_PN_OPKwBY8kk/view?fbclid=IwAR21b1bY_vK3Waq66t2UQEYXKsxW--_qamtuHynuJ0gJqrDFKcPg7-eJj-c

22. Гловюк І. В. Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 394-398. URL: http://sej.org.ua/6_2022/87.pdf

23. Загиней-Заболотенко З., Гладун О. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. №5. DOI: 10.33498/loiu-2023-05-117

24. Таран О. В. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 413–416.

25. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права*. 2020. № 61(2). С. 150–162.
26. Розслідування за фактами обстрілів (вибухів) у районі проведення операції Об'єднаних сил : метод. рек. / [С.С. Чернявський, О.М. Стрільців, Р.М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 16
27. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 296
28. Тетерятник Г. К. Нормативно-правові та організаційно-правові питання проведення огляду місця події на території проведення операції об'єднаних сил: Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис 4'2019, Ч. 3 с.64-67.
29. Дії учасників слідчо–оперативної групи на місці події, пов'язаної з вибухом : метод. рек. / [Я.В. Фурман, Ю.П. Приходько, М.В. Нечеснюк, Н.В. Харечко]. К. : Нац. акад. внутр. справ, УкрДГРІ. 2018. С. 22.
30. Методи проведення огляду місця вибухів, їх особливості. «Автоматизоване робоче місце експерта-вибухотехніка» / Чернявський С.С., Приходько Ю.П., Кофанов А.В., Черноус Ю.М. та ін. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/arm/arm_bmb_exp/idb/dod_a.html
31. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з учиненням вибухів. Мультимедійний навчальний посібник «Особливості розслідування окремих видів злочинів» / Антощук А.О., Атаманчук В.М., Комаринська Ю.Б., Курилін І.Р. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/orovz/lections/lecture11.html>
32. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. С. 34.
33. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення ті об'єкти цивільної інфраструктури від 21.03.2022 / Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України. Київ, 2022. 9с.
34. Розслідування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого: метод. рек. / [Д. М. Тичина, А. О. Антощук, В. В. Арешонков та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 48 с. С. 25–26.
35. Бабакін В. М., Ковальов В. В. Особливості розслідування розкрадання культурних цінностей в Україні. *Форум права*. 2011. № 3. С. 14–20. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11bvmcvu.pdf>.
36. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т.1 [В.Ю. Шепітько, В.А.Журавель, В.О. Коновалова та ін.] ; за ред В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. С. 316-317.
37. Криміналістика : підручник. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодин та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяскового. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-та «Право», 2020. С. 221-222.

38. Розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухових речовин : метод. рек., 2-ге видання / [В. В. Крижна, В. В. Арешонков, О. М. Стрільців та ін.]. К., 2020. С. 77-78.

39. Дії поліції у разі виявлення зброї та вибухових пристроїв або слідів їх застосування / кол. авторів; за заг. ред. С. С. Чернявського, О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького [Текст] : довідник – Київ : 1500 прим., 2019. – 148 с.

40. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних проступків/ кол. авторів; за заг. ред. В.В. Чернея, [Текст]: практ. посіб. – Київ., 2022. – 177с.

41. Дідур О. Л., Шевченко М. С. Міни, які використовуються або можуть використовуватися військами російських загарбників на сухопутному театрі бойових дій. посібник військовослужбовця ЗСУ, НГУ, ТРО України. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Didur_Oleksandr/Miny_iaki_vykorystovuiutsia_abo_mo_zhut_vykorystovuvatysia_viiskamy_rosiiskykh_zaharbnykiv_na_sukhopu.pdf?

42. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №11/2022 с.661-665. URL:http://www.lsej.org.ua/11_2022/160.pdf

43. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. Метод. рек. /Пашковський М.І., Атаманчук С.М., Крапивін Є.О. та ін. URL:https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf

44. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233-239. URL:<http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=170>.